

GJEOGRAFIA

**PËR KLASËN VII
NË ARSIMIN FILLOR**

PROF. DR. BLLAGOJA MARKOSKI

SHKUP, 2025

GJEOGRAFIA PËR KLASËN VII NË ARSIMIN FILLOR

Наслов на оригинал - ГЕОГРАФИЈА ЗА VII ОДДЕЛЕНИЕ ВО ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Botues:

Trimaks – Shkup

Autor:

Prof. dr. Bllagoja Markoski

Recensentë:

Prof. dr. Dragan Kollçakovski

Prof. dr. Nikolla V. Dimitrov

Mr. Nevenka Stoeva

Redaktor:

Elizabeta Angjellova Shurbevski

Lektore:

Prof. dr. Farketa Dibra - Zeqiri

Përktheu nga maqedonishtja në shqip

Roland Poloska

Ilustrime dhe fotografi

designed by freepik

Harta gjeografike

Trimaks – Shkup

Dizajni grafik dhe rregullimi teknik

Trimaks – Shkup

Shtypi

Evropa 92 – Koçan

Tirazhi

6759

Shkup, 2025

Me Vendim për miratimin dhe përdorimin e librit mësimor nga lënda Gjeografi për klasën VII në arsimin fillor nr. 26-860/1 të datës 5.08.2025, të miratuar nga Komisioni kombëtar për libra mësimor.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:91(075.2)=18

MARKOSKI, Bllagoja

Gjeografia: për klasën VII në arsimin fillor / Bllagoja Markoski ; përktheu nga maqedonishtja në shqip Roland Poloska. - Shkup: Trimaks, 2025. - 113 стр.: илустр.; 27 см

Превод на делото: географија за VII одделение во основно образование / Благоја Маркоски

ISBN 978-608-204-513-9

а) Географија -- Учебници

COBISS.MK-ID 66655749

Të gjitha të drejtat janë të mbrojtura. Asnjë pjesë nga ky botim nuk guxon të riprodhohet në mënyrë elektronike, me fotokopje, inçizim apo me lloj tjetër të ruajtjes në sistem për përdorim të metutjeshëm, pa pëlqimin paraprak me shkrim të botuesit.

PARATHËNIE

Në librin e Gjeografisë për klasën VII në arsimin fillor trajtohen dy tema, njëra i kushtohet gjeografisë së Evropës dhe tjetra gjeografisë së Azisë.

Në temën e parë, Gjeografia e Evropës janë shfaqur karakteristikat e përgjithshme natyrore-gjeografike dhe socio-gjeografike të Evropës, ndërsa më tutje janë dhënë veçoritë gjeografike të rajoneve të Evropës Jugore, Perëndimore, Veriore, Qendrore dhe Lindore. Në kuadër të secilit rajon janë shfaqur karakteristikat gjeografike të disa prej shteteve më karakteristike në rajon, si për shembull: në mënyrë të veçantë janë përpunuar të gjitha shtetet e Gadishullit Ballkanik, Britania e Madhe, Franca, Suedia, Gjermania dhe Rusia. Përveç këtyre përmbajtjeve, për çdo rajon janë theksuar qendrat dhe destinacionet më të rëndësishme turistike.

Në temën Gjeografia e Azisë janë shfaqur karakteristikat e përgjithshme natyrore-gjeografike dhe socio-gjeografike të kontinentit të Azisë, ndërsa më tutje janë dhënë veçoritë gjeografike të Kinës, Indisë, Japonisë, Turqisë dhe qendrave turistike në Azi.

Libri është konceptuar në dy pjesë. Pjesën e parë e përbëjnë përmbajtjet e leksioneve, ndërsa pjesa e dytë përbëhet nga ndërthurja e aparaturës ndihmëse metodike-didaktike.

Në pjesën e parë, leksionet janë të ndara në mënyrë metodologjike me më shumë tituj dhe nëntituj, me të vetmin qëllim që nxënësi të ketë pasqyrë më të mirë metodologjike dhe vizuale të përmbajtjes së leksionit.

Në pjesën e dytë janë rubrikat: bisedë, pyetje, terma, mëso më shumë, detyrë dhe shtesa të zgjedhura për qëllime të llojllojshme kartografike, fotografike, grafike dhe tabelore, që mundësojnë vizualizim të llojllojshëm të përmbajtjeve, për kuptim më të lehtë psikologjik-pedagogjik të përmbajtjeve.

Në librin (në përputhje me parimin e shkencës së metodikës së mësimin të gjeografisë) janë shfaqur edhe disa të dhëna numerike. Domethënia e të dhënave numerike ndihmon nxënësin (lexuesin) të ketë përfytyrim për karakteristikat kuantitative të objekteve dhe dukurive. Qëllimi është që nxënësi të mund të bëjë dallimin në mes objekteve, dukurive dhe proceseve në hapësirën gjeografike dhe të përvetësojë kulturë më të gjerë të përgjithshme gjeografike, e jo t'i mësojë përmendësh (veçanërisht nëse bëhet fjalë për të dhëna të ndryshueshme numerike).

Të nderuar arsimtarë, përpikuni dhe ju të nderuar nxënës, mundohuni të mësoni sa më shumë të jetë e mundur për kontinentet, shtetet, klimën, ujin, popullsinë etj. Kështu që edhe ju do të numërohemi në botën e banorëve të arsimuar dhe të kulturuar të Tokës.

Nga autori

PËRMBAJTJA

TEMA 1

GJEOGRAFIA E EVROPËS

KARAKTERISTIKAT NATYRORE-GJEOGRAFIKE TË EVROPËS

POZITA GJEOGRAFIKE, KUFIJTË DHE MADHËSIA E EVROPËS	8
PËRTHYERJA BREGDETARE E EVROPËS	10
KARAKTERISTIKAT E RELIEVIT TË EVROPËS	12
KLIMA DHE KARAKTERISTIKAT KLIMATIKE NË EVROPË	15
HIDROGRAFIA NË EVROPË	17

KARAKTERISTIKAT SOCIO-GJEOGRAFIKE

POPULLSIA NË EVROPË	21
POPUJT DHE RELIGJIONET NË EVROPË	23
SHKENCA DHE KULTURA NË EVROPË.....	24
VENDBANIMET NË EVROPË	26
NDARJA RAJONALE E EVROPËS.....	28
VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS JUGORE	32
GADISHULLI BALLKANIK.....	34
SLLOVENIA DHE KROACIA	35
BOSNJA E HERCEGOVINA DHE MALI I ZI	38
SERBIA DHE KOSOVA.....	41
MAQEDONIA E VERIUT DHE SHQIPËRIA	44
BULLGARIA DHE GREQIA	47
QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN JUGORE	50
VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS PERËNDIMORE	52
BRITANIA E MADHE.....	54
FRANCA	56
QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN PERËNDIMORE	58
VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS VERIORE	60
SUEDIA.....	62
QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN VERIORE	63
VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS QENDRORE	65
GJERMANIA	67

QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN QENDRORE	69
VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS LINDORE	71
RUSIA	73
QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN LINDORE	76

TEMA 2

GJEOGRAFIA E AZISË

KARAKTERISTIKAT NATYRORE-GJEOGRAFIKE TË AZISË

POZITA GJEOGRAFIKE, KUFIJTË DHE MADHËSIA E AZISË.....	79
PËRTHYERJA BREGDETARE E AZISË	81
KARAKTERISTIKAT E RELIEVIT TË AZISË	83
KLIMA DHE KARAKTERISTIKAT KLIMATIKE TË AZISË	85
HIDROGRAFIA NË AZI	87
PASURITË NATYRORE NË AZI	90

KARAKTERISTIKAT SOCIO-GJEOGRAFIKE TË AZISË

POPULLSIA NË AZI	92
POPUJT DHE RELIGJIONET NË AZI	94
SHKENCA DHE KULTURA NË AZI	96
NDARJA RAJONALE E AZISË	98
KINA	102
INDIA	105
JAPONIA	108
TURQIA	110
QENDRAT TURISTIKE NË AZI.....	112

UDHËZIM PËR PËRDORIMIN E LIBRIT

Rubrikë
kushtuar
arsimtarit dhe
interaksion
me nxënësin si
pjesë hyrëse të
mësimit.

Rubrikë
kushtuar
nxënësve,
veçanërisht
atyre të
interesuarve.

Përbajte të
leksionit për
përvetësim të
materialit nga ana
e nxënësve.

Rubrikë ndihmëse
për punë të
arsimtarit si pjesë
përfundimtare e
orës.

Materiale
ilustruese
vizuale
kartografike
dhe
fotografike.

Të dhëna tabelare për plotësimin e përmbyajeve të cilat nxënësit nuk janë të detyruar t'i mësojnë përmendësh. Të dhënat janë për zgjerimin e njohurive personale dhe kulturën.

Fjalori me terma
shërben për të
sqaruar termat
profesional.

Rubrikë për
punë individuale
të nxënësve
që varet nga
vlerësimi i
arsimtarit.

TEMA 1

GJEOGRAFIA E EVROPËS

KARAKTERISTIKAT NATYRORE- GJEOGRAFIKE TË EVROPËS

- POZITA GJEOGRAFIKE, KUFIJTË DHE MADHËSIA E EVROPËS
- PËRTHYERJA BREGDETARE E EVROPËS
- KARAKTERISTIKAT E RELIEVIT TË EVROPËS
- KLIMA DHE KARAKTERISTIKAT KLIMATIKE TË EVROPËS
- HIDROGRAFIA NË EVROPË

KARAKTERISTIKAT SOCIO-GJEOGRAFIKE

- POPULLSIA NË EVROPË
- POPUJT DHE RELIGJIONET NË EVROPË
- SHKENCA DHE KULTURA NË EVROPË
- VENDBANIMET NË EVROPË
- NDARJA RAJONALE E EVROPËS
- **VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS JUGORE**
- GADISHULLI BALLKANIK
- SLLOVENIA DHE KROACIA
- BOSNJA E HERCEGOVINA DHE MALI I ZI
- SERBIA DHE KOSOVA
- MAQEDONIA E VERIUT DHE SHQIPËRIA
- BULLGARIA DHE GREQIA
- QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN JUGORE
- **VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS PERËNDIMORE**
- BRITANIA E MADHE
- FRANCA
- QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN PERËNDIMORE
- **VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS VERIORE**
- SUEDIA
- QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN VERIORE
- **VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS QENDRORE**
- GERMANIA
- QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN QENDRORE
- **VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS LINDORE**
- RUSIA
- QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN LINDORE

KARAKTERISTIKAT NATYRORE-GJEOGRAFIKE TË EVROPËS

BISEDË

- Sa kontinente ka në Tokë?
- Cilat janë ato?
- Në cilin kontinent jetojmë?

MËSO MË SHUMË

- Emri Evropë rrjedh nga fjala asire **ereb** (e errët, perëndim), me të cilën fenikasit dhe asiro-babilonasit i shënonin territoret në perëndim. Më vonë, ky emër është përdorur për gjithë pjesën perëndimore të tokës së Evropazisë.

1. POZITA GJEOGRAFIKE, KUFIJTË DHE MADHËSIA E EVROPËS

POZITA GJEOGRAFIKE E EVROPËS

Evropa është pjesë e masës më të madhe tokësore në Tokës, e cila quhet **Evroazi**. Edhe pse natyrisht është e lidhur me Azinë, për shkak të karakteristikave historike, kulturore, politike dhe ekonomike dallohet si kontinent i veçantë. Evropa shikuar nga ekuatori shtrihet në hemisferën veriore, ndërsa shikuar nga meridiani i Grinuit me pjesën më të madhe shtrihet në hemisferën lindore dhe me një pjesë të vogël në hemisferën perëndimore. Evropa shtrihet ndërmjet Detit Mesdhe në jug dhe Oqeanit të Ngrirë të Veriut në veri dhe ndërmjet Oqeanit Atlantik në perëndim dhe malit Ural në lindje.

Vendi	Shteti	Koordinatat	Pika
Kepi Marok	Spanja	36°02' gje.gj.v.	më jugore
Kepi Nordik	Norvegjia	76°06' gje.gj.v.	më veriore
Kepi Roka	Portugalia	09°30' gja.gj.p.	më perëndimore
Mali Ural	Rusia	65° gja.gj.l.	më lindore

Pozita dhe kufijtë e Evropës

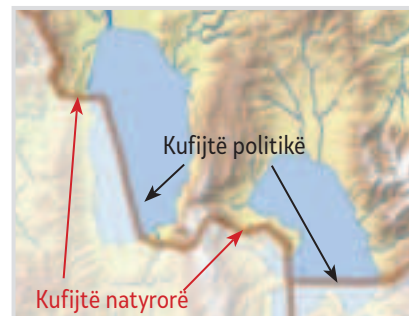
PYETJE

- Ku gjendet Evropa në krahasim me ekuatorin dhe meridianin fillestar?
- Në hartë tregoji pikat e fundit të Evropës!
- Në cilat dete dhe oqeanë ka dalje Evropa?
- Pse Evropa ka pozitë qendrore?
- Tregoji në hartë kufijtë e Evropës!
- Sa është sipërfaqja e Evropës?

DETYRË

Vëzhgoje hartën e Evropës dhe gjeji:

- detet në të cilat ka dalje,
- masivet malore,
- lumenjtë më të mëdhenj,
- ishujt më të mëdhenj,
- ngushticat më karakteristike.

Kufijtë natyrorë dhe politikë

Pozita gjeografike e Evropës mundëson komunikim detar me **Oqeanin Atlantik** të një numri më të madh të deteve prej të cilave me rëndësi të veçantë janë **Deti Baltik** dhe **Mesdhe**. Këto dete hyjnë në brendësi të tokës dhe lidhin shumë shtete dhe porte me botën. Kështu, nëpërmjet Ngushticës së Gjibraltarit dhe Kanalit të Suezit realizohet trafiku më i madh detar në botë.

Largësia e Evropës nga Afrika deri te Gjibraltari është 14 km. Lidhja me Azinë nëpërmjet Kanalit të Suezit, ngushticat Bosfori dhe Dardanelet dhe kufiri tokësor drejt Azisë përgjatë malit Ural dhe lumit Ural, mundësojnë që Evropa të ketë **pozitë më të volitshme gjeografike në suaza botërore**. Gjithashtu, është edhe komunikimi i Evropës me Amerikën Veriore përmes Oqeanit Atlantik, në largësi prej rreth 5 900 km, si dhe dalja e brigjeve të Oqeanit të Ngrirë të Veriut.

KUFIJTË

Kufijtë e Evropës shtrihen në lindje përgjatë **Malit Ural, Lumit Ural, Liqenit Kaspik, Luginës Maniç**, në jug përgjatë **Detit të Zi, Bosforit, Detit Marmara, Dardaneleve, Detit Egje, Detit Mesdhe**, në perëndim deri te **Oqeani Atlantik** dhe në veri deri te **Oqeani i Ngrirë i Veriut**.

Në Evropë bëjnë pjesë edhe ishujt: **Toka e Re, Toka e Franc Josifit, Svalbardi, Ishulli i Ariut, Jan Maen, Islanda, Ishujt Faroe, Britania e Madhe dhe Irlanda**, si dhe ishujt në **Detin Mesdhe (Sicilia, Sardenja, Korsika, Kreta** dhe shumë të tjerë), me përjashtim të Qipros dhe disa ishujve bregdetarë të Truqisë.

MADHËSIA

Në kufijtë e saj Evropa përfshin sipërfaqe prej rreth 10 milionë km² (10 508 384 km²) dhe numërohet mes kontinenteve më të vegjël.

TERMA

- **POZITË GJEOGRAFIKE** – raporti i objektit gjeografik (pikë, vendbanim, shtet etj.) kundrejt objekteve të tjera gjeografike në sipërfaqen e Tokës. Më saktë caktohet me ndihmën e koordinatave (shpeshherë me gjerësi gjeografike dhe gjatësi gjeografike).
- **KONTINENT** – masa më e madhe tokësore në Tokë. Kontinentet mes veti janë të ndara me oqeanë dhe dete. Të tillë janë: Evroazia, Afrika, Amerika e Veriut, Amerika e Jugut, Australia dhe Antartiku. Nga aspekte të shumta historike dhe kulturore, Evropa dhe Azia llogariten si kontinente të veçanta.
- **VIJË NATYRORE KUFITARE** – përkufizimi i tërësive gjeografike hapësinore sipas vijave të caktuara natyrore, si për shembull, kur një kufi shtrihet përgjatë lumit, përgjatë kreshtës malore, përgjatë vijës së pellgut ujëmbledhës etj.

BISEDË

- Çfarë nënkuptohet me përrhyerje bregdetare?
- Cili është dallimi mes ishullit dhe gadishullit?

Fjordet e Norvegjisë

TERMA

- VIJË BREGDETARE – vija e prekjes midis ujit dhe sipërfaqes tokësore të lumenjtë, liqenit dhe detit.
- GJI – pjesë e detit ose liqenit e cila më shumë ose më pak shtrihet në tokë.
- ISHULL – pjesë e vogël ose e madhe e tokës e rrethuar me ujë nga të gjitha anët.
- GADISHULL – pjesë e tokës e rrethuar me ujë, ndërsa një pjesë është e lidhur me tokën. Për shembull, Gadishulli Pirinej.
- NGUSHTICË – pjesë e ngushtë e sipërfaqes detare përmes së cilës bashkohen dy dete, ndërsa ndahen dy toka.
- FJORD – gji i ngushtë dhe i thellë i cili përgjatë dhjetra, madje edhe qindra kilometrave hyn në tokë. Fjordet më karakteristike janë në Norvegji.

2. PËRTHYERJA BREGDETARE E EVROPËS

Evropa karakterizohet me **vijë të përrhyer bregdetare**. Përrhyerja e madhe bregdetare është si rezultat i dy deteve të mëdhenj mesdhetarë: **Detit Baltik** dhe **Detit Mesdhe** të cilët hyjnë thellë në brendësinë tokësore të Evropës. Në to gjenden një numër i madh i gadishujve, ishujve, deteve, gjireve dhe ngushticave.

GADISHUJT

Gadishujt janë pjesë të tokës të rrethuara me ujë, ndërsa me një pjesë janë të lidhura me tokën. Në Evropë gadishujt më të mëdhenj janë **Gadishulli Skandinav** në veri, **Gadishulli Pirinej**, **Apenin** dhe **Ballkanik** në jug.

ISHUJT

Ishujt janë pjesë më e vogël ose më e madhe e tokës e rrethuar me ujë nga të gjitha anët. Në detet rreth Evropës gjenden më shumë ishuj. Më të mëdhenj janë ishujt: **Toka e Re**, **Toka e Franc Josifit** dhe **Svalbard** në **Oqeanin e Ngrirë të Veriut**, **Britania e Madhe**, **Irlanda** dhe **Islanda** në **Oqeanin Atlantik**, **Sicilia**, **Sardenja**, **Korsika**, **Kreta**, **Ishujt Balear** në **Detin Mesdhe** etj.

DETET

Kontinenti evropian spërkatet nga ujërat e Oqeanit të Ngrirë të Veriut dhe ujërat e Oqeanit Atlantik.

Në Oqeanin e Ngrirë të Veriut **përrhyerjen bregdetare** të Evropës e formojnë brigjet e **Detit të Bardhë**, i cili me shumë gjire shtrihet në kontinentin midis gadishujve **Kola** dhe **Kanin** dhe brigjet e **Detit të Barencit** me ishujt në të.

Në Oqeanin Atlantik përrhyerjen bregdetare të Evropës e formojnë brigjet e **Detit të Veriut**, **Baltik** dhe **Mesdhe** në të cilat ndodhen një numër i madh i gadishujve, ishujve dhe gjireve.

GJIRET

Gjiri është pjesë e detit dhe liqenit, i cili më shumë ose më pak hynë në tokë. Në detet rreth Evropës ndodhen shumë gjire. Më karakteristike janë **Gjiri i Finlandës** në Detin Baltik, **Gjiri i Biskajit** në drejtim të

Deti Mesdhe

Oqeanit Atlantik dhe **Gjiri i Lionit** në Detin Mesdhe. Përveç gjireve më të mëdha ka edhe gjire të zgjatura të quajtura fjorde.

NGUSHTICAT

Ngushtica (moreuz) është pjesë e ngushtë e sipërfaqes detare përmes së cilës bashkohen dy dete, ndërsa ndahen dy toka. Në Evropë më karakteristike janë ngushticat: **Skagerak** dhe **Kategat** midis Detit të Veriut dhe Detit Baltik; **La Mansh** midis Detit të Veriut dhe Oqeanit Atlantik; **Ngushtica e Gjibraltarit** midis Oqeanit Atlantik dhe Detit Mesdhe; **Bosfori** midis Detit të Zi dhe Detit Marmara dhe **Dardanelet** midis Detit Marmara dhe Detit Egje.

Nëpërmjet ngushticave të Gjibraltarit dhe të La Manshit realizohet trafik i ngarkuar detar përmes së cilit transportohen produkte të ndryshme midis shteteve në Evropë dhe në Botë.

Brigjet e Evropës janë me gjatësi rreth 41 000 km vijë bregdetare. Me përthyerje më të madhe karakterizohen brigjet e Norvegjisë, Kroacisë dhe Greqisë.

Në brigjet e këtilla të përthyerja janë **ndërtuar një numër i madh i porteve** me trafik të zhvilluar të anijeve, i cili përmes Gjibraltarit dhe Evropës Perëndimore realizohet drejt Amerikës Veriore dhe Jugore, ndërsa përmes Gjibraltarit dhe Kanalit të Suezit realizohet drejt Azisë dhe Australisë. Me rëndësi të veçantë është trafiku ujqor lokal i porteve evropiane.

Deti Baltik

PYETJE

- Cilat janë detet e ashtuquajtura mesdhetare në Evropë?
- Çfarë janë fjordet dhe ku ndodhen?
- Çfarë janë ngushticat?
- Numëro disa ngushtica më të rëndësishme që ndodhen rreth kontinentit evropian!
- Cilët janë gadishujt më të mëdhenj në Evropë?
- Numëroji ishujt më të mëdhenj që ndodhen rreth Evropës!
- Çfarë janë detet e brendshme?
- Numëro disa nga detet e brendshme!

DETYRË

- Gjeji shtetet me vijë më të përthyer bregdetare.
- Në hartë gjeji detet, gjiret, ishujt dhe gadishujt që e bëjnë përthyerjen bregdetare të Evropës Veriore, Perëndimore dhe Jugore.

Ngushtica e Gjibraltarit

Bosfori dhe Dardanelet

- Çfarë është relievi?
- Si mund të jetë relievi?
- Cilat male i di në Evropë?

- Në hartën e Evropës gjeji ultësirat më të njohura.
- Në hartën e Evropës gjeji masivet më të mëdhenj malorë dhe majat e tyre më të larta.
- Vetë ose me ndihmën e arsimtarit, në hartën e Evropës identifikoji shtetet në të cilat shtrihen ultësirat më të mëdha në Evropë.

Territori i Evropës karakterizohet me reliev të larmishëm. Kryesisht mbizotërojnë territore me **ultësira** dhe me **male**. Ultësirat në Evropë përfshijnë rreth 84% nga sipërfaqja, ndërsa vetëm 16 % është reliev kodrinor-malor me mbi 500 m lartësi mbidetare.

Pjesa më a madhe e Evropës rreth 84 % përbëhet nga territore me ultësira. Më karakteristike janë: **Ultësira e Evropës Perëndimore, Ultësira e Evropës Qendrore dhe Ultësira e Evropës Lindore**. Si më të veçanta llogariten **Ultësira e Panonisë** përgjatë rrjedhës së mesme të lumit Danub dhe **Ultësira e Vllahisë** në rrjedhën e poshtme të lumit Danub. Këto ultësira janë qendra kryesore të popullsisë, trafikut të ngarkuar, komunikimeve dhe ekonomisë së zhvilluar në Evropë.

Ultësira e Evropës Perëndimore shtrihet në pjesën perëndimore në Francë. Përfshihet në rrjedhat e mesme dhe të sipërme të lumenjve Garona, Loara dhe Sena, që derdhen në Oqeanin Atlantik.

Ultësira e Evropës Qendrore shtrihet midis maleve në Evropën Qendrore dhe Detit Baltik në veri. Përfshin territore nga Holanda, Belgjika, Gjermania, Danimarka, Polonia dhe një pjesë nga Çekia.

Ultësira e Evropës Lindore është një nga ultësirat më të mëdha në Tokë. Shtrihet nga Urali në lindje, deri te Deti Baltik në perëndim dhe nga Deti i Bardhë dhe Deti i Barencit në veri e deri te Deti i Zi dhe Liqeni

Kaspik në jug. Shtrihet në Rusi, Bjellorusi, Ukrainë, Letoni, Lituani, Estoni dhe Finlandë.

Ultësira e Panonisë është rrafshinë që shtrihet midis Alpeve, Karpateve dhe Dinareve. E përfshin territorin e Hungarisë, pjesë të Kroacisë, Serbisë, Rumanisë, Sllovakisë dhe Austrisë. Në të ndodhen qytetet Beograd, Budapest, Vjenë, Bratisllavë, Zagreb, Novi Sad etj.

Ultësira e Vllahisë shtrihet në rrjedhën e poshtme të lumit Danub në jug të Rumanisë, midis Karpateve Jugore dhe Malit të Vjetër (Ballkan) në Bullgari. Qytetet më të mëdhenj janë: Bukureshti, Ploeshti, Krajova, Braila.

MALET

Malet në Evropë përfshijnë rreth 16 % të territorit. Më karakteristike janë: **Alpet, Pirinejet, Apeninet, Dinaret me Malet e Sharrit-Pindit, Karpitet dhe Malet Skandinave.**

Alpet me majën më të lartë Mon Blan (4 808 m) janë malet më të larta në Evropë. Shtrihen nga Gjiri i Lionit deri te Baseni i Vjenës. Të gjata janë rreth 1 200 km, ndërsa të gjëra rreth 250 km. Shtrihen përgjatë Francës, Zvicrës, Italisë, Gjermanisë, Austrisë dhe Sllovenisë.

Pirinejet janë male në Gadishullin Pirinej midis Spanjës dhe Francës. Shtrihen nga Gjiri i Biskajit në perëndim e deri te Deti Mesdhe në lindje. Të gjata janë rreth 450 km, të gjëra rreth 100 km me majën më të lartë Aneto (3 404 m).

Relievi Glacial

Apeninet janë male në Gadishullin Apenin në Itali. Shtrihen nga Alpet deri te Ngushtica e Mesinës. Të gjata janë rreth 1 100 km. Në Apeninet qendrore maja më e lartë është Gran Saso (2 914 m). Në jug ndodhet vullkani i Vezuivit.

Dinaret me majën Maja dhe Jezercë (2 694 m) dhe Malet e Sharrit-Pindit me majën Korab (2 764 m) janë sistem malor që shtrihet përgjatë Sllovenisë, Kroacisë, Bosnjës e Hercegovinës, Malit të Zi, Serbisë, Shqipërisë, Maqedonisë së Veriut dhe Greqisë. Të gjata janë rreth 1 100 km.

TERMA

- **LUGINË** – thellësi në relievin e sipërfaqes së Tokës, shpeshherë me fund të brendshëm të rrafshuar, e rrethuar me male. Për shembull: Lugina e Pellagonisë.
- **ULTËSIRË** – pjesë e tokës e përhapur e rrafshët ose butësisht e dallgëzuar, zakonisht pak më e ulët në një drejtim, lartësia mbidetare e së cilës është rreth 200 m.
- **MASIV MALOR** – ngritje qartësisht e dalluar dhe e përhapur në relievin e tokës që ngrihet nga terrenet më të ulëta dhe të drejta përreth.
- **RRAFSHNALTË** – rrafshinë e lartë e përhapur, përkatësisht rrafshnaltë e kufizuar me ndarje të pjerrëta.
- **QAFË MALORE** – pika më e ulët midis dy ngritjeve.

Alpet në Zvicër

PYETJE

- Çfarë relievi mbizotëron në Evropë?
- Numëro ultësirat më të mëdha në Evropë!
- Numëro disa masive më të mëdha malore në Evropë!
- Cila është maja më e lartë në Evropë?

Malet Skandinave shtrihen përgjatë Gadishullit Skandinav. Maja më e lartë është Galheligen (2 468 m). Në anën e Oqeanin Atlantik kanë rënie të pjerrët, ndërsa drejt Detit Baltik dhe Gjirit Botnik kanë rënie graduale. U takojnë Norvegjisë dhe Suedisë.

Territoret malore në Evropë

MBAT MEND

- Evropa është kontinent me rreth 84 % ultësira dhe 16 % territore malore.
- Ultësirat më të njohura në Evropë janë Ultësira e Evropës Lindore, e Panonisë, e Vllahisë, e Lombardisë, Ultësira e Evropës Perëndimore, Qendrore, Ultësira e Aragonisë dhe Ultësira e Andaluzisë.
- Masivet më të njohura në Evropë janë: Pirinejet, Alpet, Apeninet, Dinaret, Karpatet, Malet Skandinave.
- Drejtimet dhe qafat malore kryesore komunikuese në Evropë janë qafa malore Brenner në Alpet dhe hapja përgjatë lumit Danub.

Përveç maleve në Evropë, dallohen Rrafshnaltat e Zvicrës dhe Rrafshnaltat Mezeta.

Rrafshanlta e Zvicrës është territori që përfshin pjesët veriperëndimore të Zvicrës dhe pjesët në Francë në malet Jura dhe Alzas, si dhe Shvarcvald në Gjermani.

Mezeta paraqet rrafshnaltë të gjerë në pjesën qendrore të Gadishullit Pirinej në Spanjë. Mezeta kufizohet me male dhe ka klimë të thatë kontinentale me vera shumë të ngrohta dhe të thata dhe dimra të ashpër.

QAFA MALORE DHE HAPJET KOMUNIKUESE

Komunikimi mes Ultësirës së Madhe Evropiane në veri dhe Mesdheut zhvillohet përgjatë disa **hapjeve** dhe **qafave malore** më karakteristike natyrore. Të tilla janë: qafa malore Brenner në Alpet (1 372 m) që lidh Gjermaninë dhe Italinë, hapja përgjatë lumit Danub mes Bavarisë dhe Basenit të Vjenës, bregdetet e Pirinejeve, Gryka e Gjerdapit mes Ultësirës së Panonisë dhe Ultësirës së Vllahisë etj.

KLIMA DHE KARAKTERISTIKAT KLIMATIKE NË EVROPË

4.

BISEDË

FAKTORËT KLIMATIKË

Faktorë klimatikë quhen karakteristikat gjeografike që ndikojnë ndaj klimës së një territori të caktuar. Të tillë janë:

Gjerësia gjeografike ndikon që në territoret me gjerësi më të vogël gjeografike klima të jetë më e ngrohtë, ndërsa në territoret me gjerësi më të madhe gjeografike klima të jetë më e ftohtë.

Ndikimi i oqeanëve dhe deteve të cilat përmes avullimit të ujit dhe sipërfaqes së hapur mundësojnë depërtim pa pengesa të masave të ajrit.

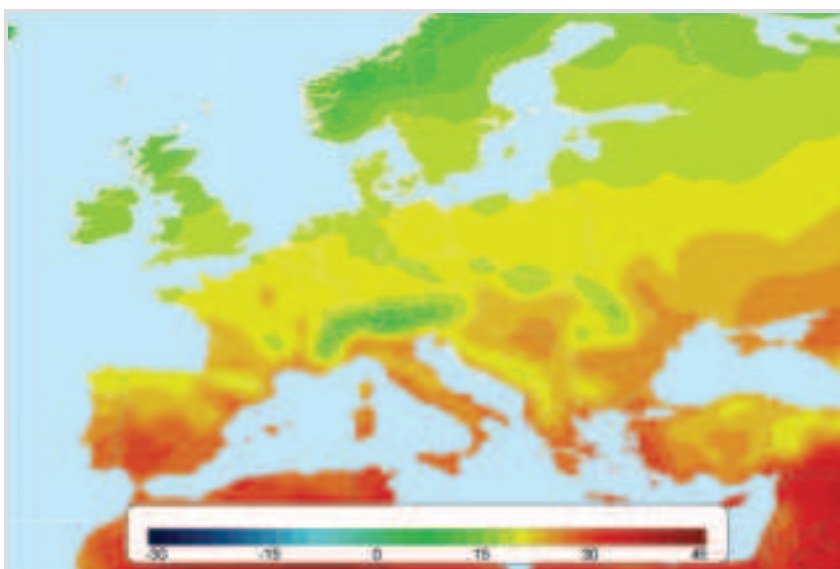
Drejtimit e lëvizjeve të rrymave detare të cilat si rryma të ngrohta ose të ftohta mundësojnë klimë më të ngrohtë ose më të ftohtë.

Drejtimit e shtrirjeve të sistemeve malore ndikojnë si pengesa dhe ridrejtim i masave të ajrit, kështu që e ndryshojnë klimën në territor të caktuar.

Lartësia mbidetare e relievit ndikon që me rritjen e lartësisë mbidetare, temperatura e ajrit të ulet. **Drejtimit e fryerjes së erërave** ndikojnë në ridrejtimin e masave të ajrit dhe sjellin kushte të ngrohta apo të ftohta klimatike.

LLOJET KLIMATIKE

Sipas pozitës gjeografike, pjesa më e madhe e Evropës gjendet në brezin mesatar të nxehtësisë. Një pjesë e vogël gjendet në brezin e ftohtë të nxehtësisë, por për shkak të ndikimit të faktorëve të ndryshëm klimatikë, kryesisht mbizotërojnë këto lloje klimatike: **mesdhetare** ose **mediterane**, **lloji klimatik oqeanik**, **mesatarisht kontinental**, **kontinental**, **lloji klimatik malor**, **subpolar** dhe **polar**.

Temperaturat në Evropë (°C)

- Çfarë nënkupton me termin klimë?
- Cilat dukuri dhe elemente klimatike i di?
- A janë gjithkund të njëjta kushtet klimatike në Tokë?

Zonë me klimë mesdhetare

Zonë me klimë malore

TERMA

- **BREZ KLIMATIK** – territore të Tokës që shtrihen në formë brezash dhe karakterizohen me lloj të caktuar klimatik. Për shembull, brezi mesatar.
- **LLOJ KLIMATIK** – lloji i klimës në Tokë me karakteristika specifike. Për shembull: në brezin mesatar dallohen lloji klimatik mesdhetar (mediteran), oqeanik, kontinental, mesatar kontinental dhe malor.

DETYRË

- Duke vëzhguar hartën e shirave në Evropë, shpjego pse disa nga territoret karakterizohen me sasi më të madhe të shirave!
- Shpjego pse paraqiten kushte gjysëm shkretinore klimatike në Ultësirën Parakaspikë!

MBAJ MEND

- Evropa gjendet në brezin klimatik mesatar.
- Në Evropë ekziston klima mesdhetare, mesatare, subpolare, malore dhe gjysmë shkretinore.
- Klima mesdhetare është karakteristike për territoret rreth Detit Mesdhe.
- Klima subpolare gjendet në pjesët më veriore të Evropës.
- Pjesa më e madhe e Evropës karakterizohet me klimë mesatare kontinentale.
- Në Ultësirën Parakaspikë bën pjesë klima gjysmë shkretinore.

Lloji klimatik mesdhetar apo mediteran shtrihet buzë brigjeve të Detit Mesdhe. Karakterizohet me vera të ngrohta dhe të thata me temperaturë deri 40 °C dhe rreshje mesatare të shiut rreth 750 mm në vit.

Lloji klimatik oqeanik shtrihet rreth brigjeve të Oqeanit Atlantik. Për shkak të ndikimit të rrymës së ngrohtë të Golfrit karakterizohet me klimë të butë dhe të volitshme.

Lloji klimatik mesatar kontinental shtrihet në territoret kontinentale të Evropës. Karakterizohet me vera të ngrohta dhe dimra të ftohtë.

Lloji klimatik kontinental shtrihet në brendësinë e territorit të Evropës dhe karakterizohet me klimë mesatare me vera të ngrohta dhe dimra të ftohtë.

Lloji klimatik malor shtrihet në malet e Pirinejeve, Alpeve, Dinareve, Karpateve etj., kryesisht në mbi 1000m lartësi mbidetare. Karakterizohet me klimë malore tipike me vera të freskëta dhe dimra të ftohtë.

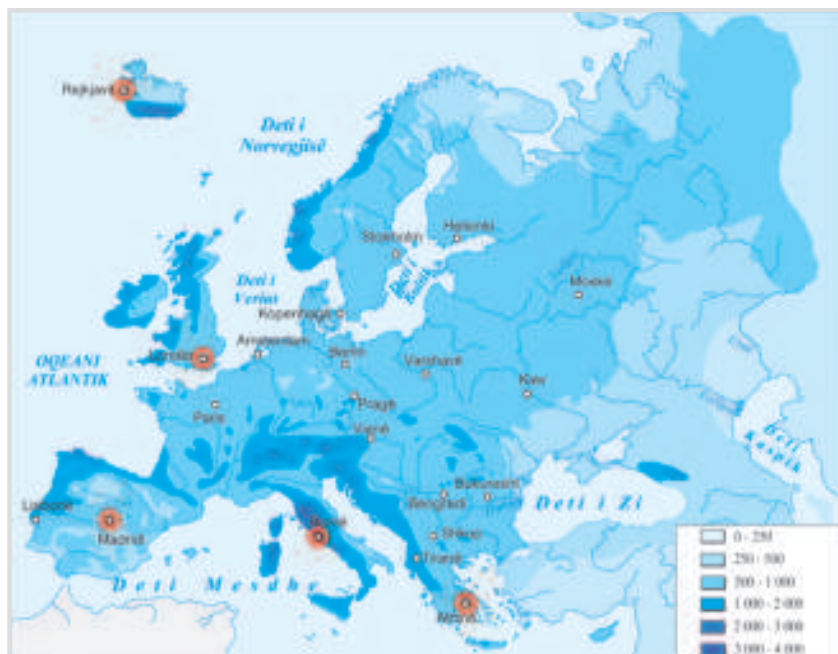
Lloji klimatik subpolar shtrihet në territoret e Evropës, që gjenden në veri të Rrethit verior polar (66° 30'). Karakterizohen me klimë subpolare me temperatura në dimër deri në 30 °C, ndërsa në verë deri në 10 °C dhe me reshje të shiut rreth 200 mm.

Lloji klimatik polar shtrihet në zonat polare të Evropës. Karakterizohet me dimra të ftohtë me dëborë dhe me erëra. Në pjesët e fundit juglindore të Evropës (rreth Detit të Zi dhe Liqenit Kaspik) në kushte të shirave të paktë dhe temperaturave relativisht më të larta ndihet lloji klimatik gjysmë shkretinor. Ai është veçanërisht karakteristik në Ultësirën Parakaspikë.

PYETJE

- Në cilin brez klimatik gjendet territori i Evropës?
- Numëroji faktorët që më shumë ndikojnë në klimën në Evropë?
- Cilat lloje klimatike dallohen në Evropë?
- Për cilat territore në Evropë është karakteristike klima subpolare!
- Cili lloj klimatik është karakteristik për Mesdheun?
- Cila është arsyeja për dukurinë e klimës më të butë mesatare në pjesët perëndimore të Evropës?

Reshjet e shiut në Evropë

HIDROGRAFIA NË EVROPË

5.

BISEDË

Hidrografinë në Evropë e krijojnë **Oqeani Atlantik** dhe **Oqeani i Ngrirë i Veriut** me më shumë dete, lumenj dhe liqene.

OQEANET DHE DETET

Evropa del në dy oqeane: në perëndim në **Oqeanin Atlantik** dhe në veri në **Oqeanin e Ngrirë të Veriut**. Detet më karakteristike në të cilat ka dalje Evropa janë: **Deti i Barencit, Deti i Norvegjisë, Deti i Veriut, Deti Baltik** dhe **Deti Mesdhe**. Nga të gjitha këto më i madh dhe më i rëndësishëm për Evropën është **Deti Mesdhe** në të cilin dallohen **Deti Ligur, Tiren, Jon, Adriatik, Egje, Marmara** dhe **Deti i Zi**. Gjendet ndërmjet Evropës, Afrikës dhe Azisë. Këto dete kanë vijë të gjatë bregdetare. Prandaj buzë brigjeve të deteve gjenden një numër i madh i qyteteve, porteve për trafik detar dhe vendeve turistike.

ZONAT PELLGORE DHE LUMENJTË

Zonat pellgore kryesore në të cilat derdhen lumenjtë më të mëdhenj nga kontinenti i Evropës janë: **Oqeani i Ngrirë i Veriut** me Detin e Barencit, pellgu i drejtpërdrejtë i **Oqeanit Atlantik** me Detin e Norvegjisë, Detin e Veriut, Baltik, Mesdhe dhe Detin e Zi dhe si e veçantë dallohet **zona pellgore e Liqenit Kaspik**.

Zona pellgore e Oqeanit të Ngrirë të Veriut

Në zonën pellgore të Oqeanit të Ngrirë të Veriut me Detin e Barencit përfshihen lumenjtë **Dvina Veriore** dhe **Peçora**. Ato gjenden në Rusi.

- Çfarë nënkuptohet me hidrografi?
- Cilat janë objektet ujore më të mëdha në Evropë?
- Numëroji detet që gjenden në dhe përreth Evropës?
- Cilat janë lumenjtë më të mëdhenj në Evropë?

Rrjedha lumore

TERMA

Pellgjet në Evropë

- LUMË – masa e ujit nga burimi deri te derdhja në det, liqen apo lumë tjetër më të madh që lëviz nëpër shtratin lumor në sipërfaqen tokësore.
- PELLG LUMOR – sipërfaqja nga e cila një lumë përmes degëve të tij e mbledh ujin. Pellgjet lumore mes veti janë të ndara me ujëndarëse.
- RRJET LUMOR – mbledhja e rrjedhava lumore në një zonë, në një shtet, në ishull apo në kontinent, pa dallim nëse janë të lidhura në mes veti ose jo.
- HIDROGRAFI – disiplinë gjeografike e cila merret me evidentimin dhe përshkrimin e objekteve hidrografike, siç janë: oqeanet, detet, liqenet, lumenjtë, kanalet, kënetat, burimet, pusët etj.

PYETJE

- Në cilat pellgje rrjedhin lumenjtë e Evropës?
- Numëroji lumenjtë, pellgjet e të cilave i takojnë Oqeanit Atlantik!
- Cilat lumenj derdhen në Detin Baltik?
- Cilat lumenj derdhen në Detin e Zi?
- Cilat lumenj derdhen në Liqenin Kaspik?
- Për çfarë shërbejnë lumenjtë?
- Cilat kanale e lidhin Detin e Veriut dhe Detin e Zi?

DETYRË

- Në hartën e Evropës gjeji lumenjtë dhe kanalet përmes të cilave lidhen:
 - Deti i Veriut dhe Deti i Zi;
 - Oqeani Atlantik dhe Deti Mesdhe;
 - Deti Baltik me Liqenin Kaspik dhe Detin e Zi.

Zona pellgore e Oqeanit Atlantik

Në pellgun e drejtpërdrejt të Oqeanit Atlantik lumenjtë më të mëdhenj që derdhen janë: **Guadalkiviri** dhe **Guadiana** në Gadishullin Pirinej, **Garona**, **Loara** dhe **Sena** në Francë.

Në Detin e Norvegjisë derdhet një numër i madh i lumenjve të shkurtër, por plot me ujë nga territori i Norvegjisë me fuqi të madhe energetike.

Në Detin e Veriut lumenjtë më të mëdhenj që derdhen janë: lumi **Reni** që rrjedh përgjatë Zvicrës, Francës, Gjermanisë dhe Holandës, lumi **Vezer** dhe lumi **Elba (Laba)** që rrjedhin përgjatë Çekisë dhe Gjermanisë.

Në Detin Baltik lumenjtë më të mëdhenj që derdhen janë: lumenjtë **Odra** dhe **Visla**, që rrjedhin përgjatë Polonisë, lumi **Njemen** përgjatë Bjellorusisë dhe Lituanisë dhe **Dvina Perëndimore** që rrjedh përgjatë Rusisë, Bjellorusisë dhe Letonisë.

Në Detin Mesdhe derdhen më shumë lumenj prej të cilëve më të mëdhenj janë lumenjtë **Ebro** në Spanjë, **Rona** në Francë, **Po** në Itali, **Vardar** në R. e Maqedonisë së Veriut dhe Greqi, **Marica** në Bullgari, Greqi dhe Turqi. Lumi **Danub** që rrjedh përgjatë Gjermanisë, Austrisë, Sllovakisë, Hungarisë, Serbisë, Bullgarisë dhe Rumanisë, lumi **Dniestër** që rrjedh përgjatë Ukrainës dhe Moldavisë, lumi **Dniepër** që rrjedh përgjatë Bjellorusisë dhe Ukrainës dhe lumi **Don** që rrjedh përgjatë Rusisë derdhen në Detin e Zi, pastaj në mënyrë indirekte përmes ngushticës së Bosforit, Detit Marmara dhe ngushticës së Dardaneleve derdhen në Detin Mesdhe. Përfshijnë sipërfaqe të madhe pellgore.

Danubi, Budapest

Zona pellgore e Liqenit Kaspik

Zona pellgore e Liqenit Kaspik është zonë pellgore e mbyllur dhe nga territori i Evropës lumenj më të mëdhenj që derdhen në të janë: lumi **Vollga**, që rrjedh përgjatë Rusisë dhe lumi **Ural** që rrjedh përgjatë Rusisë dhe Kazakistanit.

KANALET

Për shkak të veçorive klimatike, lumenjtë në Evropë **nivel më të lartë uji kanë në dimër dhe në pranverë**. Shumica e këtyre lumenjve janë të lundrueshëm, të rregulluara për lundrim dhe në mes veti janë të lidhura me **kanale të lundrueshme**. Kështu Evropa ka më shumë se 100 000 km rrugë të lundrueshme të kanaleve të lumenjve. Më të njohura janë kanalet që lidhin **Vollgën me lumin Don** (lidhja e Detit të Zi me Liqenin Kaspik); **Deti Baltik me Detin e Bardhë** (përmes lumenjve Ladoga dhe Onega); kanali Miteland që i lidh lumenjtë **Reni, Vezer, Laba**

Nr. ren.	Lumi	Gjatësia km	Pellgu km ²
1	Vollga	3 692	1 432 506
2	Danubi	2 860	801 463
3	Urali	2 428	210 581
4	Dniepri	2 290	509 824
5	Don	1 950	437 308
6	Peçora	1 809	322 000
7	Kama	1 805	523 324
8	Dvina Veriore	1 774	357 052
9	Oka	1 500	244 308
10	Dniestri	1 362	73 158
11	Reni	1 236	185 263
12	Elba	1 091	148 268
13	Visla	1 047	192 632

Lumenjtë më të mëdhenj në Evropë

dhe **Odra**. Në Francë të gjithë lumenjtë e lundrueshëm janë të lidhu ndërmjet veti dhe me lumin Reni, me çrast rëndësia ekonomike e lumenjve, përveç nevojave të ujit të pijshëm, në bujqësi, në industri dhe në energjetikë është tepër e madhe edhe në sferën e trafikut dhe transportit gjatë këmbimit të mallrave dhe shërbimeve.

LIQENET

Liqenet në Evropë janë të shumta dhe të shpërndara nëpër gjithë territorin e Evropës. Sipas origjinës dallohen **liqene natyrore** dhe **artificiale** ose akumulime.

Liqenet natyrore

Liqenet natyrore në Evropë sipas origjinës janë liqene rrafshinore, tektonike dhe glaciale.

Liqenet në Evropë janë më të përhapura në pjesët veriore, veçanërisht në Finlandë, Suedi dhe Rusi. Në Finlandë më karakteristike janë **liqenet karelo-finlandeze** (rreth 60 000 liqene) nga të cilët më i madh është liqeni **Saima**. Në Suedi liqenet më të njohura janë **Venern** dhe **Vetern**, liqeni Balaton në Hungari etj. Një numër i madh i liqeneve janë të përhapura në pjesët veriore të pjesës evropiane të Rusisë, mes të cilave gjenden liqenet më të mëdhenj në Evropë, **Ladoga** dhe **Onega**.

Një pjesë e madhe e liqeneve natyrore janë glaciale dhe ato gjenden në Alpe, Malet Skandinave, në Rodope dhe në Karpate. Më karakteristike janë **Liqeni i Gjenevës**, **Bodenit** dhe **Cyrihut** në Zvicër, liqenet **Maxhore** dhe **Komo** në Itali, **Liqeni i Bledit** dhe **Bohinjit** në Slloveni.

Një pjesë e liqeneve janë me origjinë tektonike, siç janë: **Liqeni i Ohrit**, **Prespës** dhe **Liqeni i Shkodrës** në Gadishullin Ballkanik.

Liqenet artificiale

Ekzistojnë një numër i madh i liqeneve artificiale që përdoren për lundrim, për vaditje dhe për prodhim të rrymës elektrike. Liqenet më të njohura dhe më të mëdhenj janë në Rusi, si: Liqeni Kujbishevë, Ribin, Cimljan etj.

BISEDË

- Çfarë është liqeni?
- Numëroji disa liqene në Evropë!
- A e di dikush cilat janë liqenet më të mëdhenj në Evropë?
- Cilat janë liqenet tona më të njohura?

TERMA

- LIQEN – thellësi në tokë që është e mbushur me ujë dhe nuk është në lidhje të drejtpërdrejtë me detin.

PYETJE

- Si ndahen liqenet sipas origjinës së tyre?
- Si ndahen liqenet natyrore?
- Numëro disa liqene tektonike në Evropë!
- Cilat janë liqenet më të mëdhenj në Evropë?
- Ku gjenden më së shumti liqene akumulatore në Evropë?

Liqeni natyror

Liqeni artificial

Ladoga, liqeni natyror

Liqeni Kujbishevë

Liqenet glaciale

Liqenet tektonike

Pasqyrë e dhjetë liqeneve më të mëdhenj natyrorë dhe artificialë në Evropë

NR. REN.	EMRI I LIQENIT	km ²	SHTETI	NATYROR/ARTIFICIAL
1	Ladoga	17 700	Rusia	natyror
2	Onega	9 894	Rusia	natyror
3	Li. Kujbishevë	6 450	Rusia	artificial
4	Venern	5 655	Suedia	natyror
5	Li. Ribin	4 580	Rusia	artificial
6	Saima	4 377	Finlanda	natyror
7	Pejpus/Çud	3 555	Rus./Eston.	natyror
8	Cimljan	2 702	Rusia	artificial
9	Kremençuk	2 250	Ukraina	artificial
10	Kahov	2 155	Ukraina	artificial

Liqene në Evropën Veriore

POPULLSIA NË EVROPË

NUMRI I POPULLSISË

Numri i popullsisë në Evropë (duke përfshirë edhe pjesën evropiane të Rusisë) është rreth 740 milionë banorë. Shpërndarja rajonale e popullsisë nuk është e njëjtë. Numri më i madh i popullsisë jeton në Evropën Perëndimore dhe Qendrore. Në Evropën Jugore më të banuara janë Italia dhe Spanja. Në Evropën Perëndimore me më shumë popullsi janë Britania e Madhe, Franca dhe Holanda. Rajoni i Evropës Veriore ka numër më të vogël të popullsisë, ku shteti më i banuar është Suedia. Në Evropën Qendrore më të banuara janë shtetet Gjermania, Polonia dhe Rumania. Në Evropën Lindore më të banuara janë Rusia, Ukraina dhe Bjellorusia.

Sipas të dhënave, Evropa bën pjesë me 10 % në numrin e përgjithshëm të popullsisë botërore. Në pjesën më të madhe të shteteve mbi 75 % e popullsisë jeton në qytete.

DENDËSIA E POPULLSISË

Sipas sipërfaqes, Evropa është kontinenti me dendësi më të madhe të popullsisë. Dendësia mesatare e popullsisë është rreth 65 b/km². Megjithatë, kushtet natyrore, faktorët shoqërorë, ekonomikë dhe të tjerë kanë kushtëzuar dendësi të pabarabartë të popullsisë.

Dendësia e popullsisë në Evropë

6.

BISEDË

- Çfarë nënkupton me termin popullsi?
- Çfarë është dendësia e popullsisë?
- Ku është dendësia më e madhe e popullsisë në Evropë?

TERMA

- DENDËSIA E POPULLSISË – raporti mes numrit të popullsisë dhe sipërfaqes së caktuar në të cilën jeton. Shprehet në banorë në kilometër katror (b/km²)
- POPULLSI – shuma e të gjithë njerëzve që e popullojnë një territor të caktuar. Popullsia është kategori e ndërlikuar natyrore – historike e cila përbëhet nga një numër i madh i njerëzve.
- SHTIM NATYROR – është ndryshimi mes numrit të të lindurve dhe numrit të të vdekurve gjatë një viti në një territor të caktuar.

MBAJ MEND

- Evropa është kontinenti me dendësi më të madhe të popullsisë.
- Dendësi më të madhe të popullsisë ka në Evropën Qendrore dhe Perëndimore.
- Më pak të banuara janë Evropa Veriore dhe Lindore.

Aglomeracione qytetare

DETYRË

- Përpiqu të përpilosh hartë në të cilën do ta prezantosh dendësinë e popullsisë në Evropë, duke vënë dendësinë e popullsisë për shtete dhe atë: deri në 50 b/km², prej 50 deri 100 b/km² dhe më shumë se 100 b/km².

PYETJE

- Cili është kontinenti me dendësi më të madhe në botë?
- Sa është dendësia e popullsisë në Evropë?
- Cilat janë territoret dhe shtetet me dendësi më të madhe dhe më të rrallë në Evropë?

Në pjesën më të madhe të Evropës Perëndimore dhe Qendrore dendësia e popullsisë është 200 b/km². Shembuj tipik janë: Holanda, Belgjika, Britania e Madhe dhe Gjermania. Përkundër kësaj, në disa pjesë të Evropës Veriore, Jugore dhe Lindore është prezente dendësi relativisht e vogël e popullsisë, si për shembull, Norvegjia ku dendësia e popullsisë është më pak se 15 b/km².

La Valeta, Malta

Amsterdami, Holanda

SHTIMI NATYROR

Shtimi natyror është ndryshimi mes numrit të lindurve dhe numrit të vdekurve gjatë një viti në një territor të caktuar dhe shprehet me përmijë. Shtetet në Evropë, për shkak të nivelit arsimor, kulturor dhe standardit jetësor në përgjithësi, karakterizohen me shtim të vogël natyror i cili është rreth 5 përmijë. Madje, disa shtete kanë shtim negativ natyror.

MIGIRMET

Në disa shtete numri i popullsisë rritet, por kryesisht për shkak të imigrit të popullsisë nga shtete tjera, si për shembull: në Gjermani, Francë, Britani të Madhe, Zvicër etj., ndërsa nga shtete tjera popullsia emigron, si për shembull nga shtetet e Gadishullit Ballkanik dhe nga disa shtete të Evropës Lindore. Si shkaqe kryesore për imigrim llogariten kushtet më të mira ekonomike, arsimore dhe kulturore në ato shtete. Si pasojë e kësaj lëvizjeje demografike është ndryshimi i strukturës së popullsisë së moshuar dhe mungesës së fuqisë punëtore në rajone të caktuara, ndërsa popullsi tepër e madhe në rajone të tjera.

POPUJT DHE RELIGJIONET NË EVROPË

7.

BISEDË

POPUJT NË EVROPË

Evropa karakterizohet me shumë grupe popujsh. Megjithatë, mbizotërojnë grupet e popujve **sllavë, romanë dhe gjermanë**.

Grupi sllav është përhapur në shtetet e Evropës Lindore, Qendrore dhe Jugore. Në të bëjnë pjesë **rusët, bjellorusët, ukrainasit, polakët, çekët, sllovakët, sllovenët, kroatët, serbët, malezezët, maqedonasit dhe bullgarët**.

Grupi gjerman është përhapur në shtetet e Evropës Perëndimore, Veriore dhe Qendrore. Në këtë grup numërohen **gjermanët, anglezët, holandezët, flamandët, frizianët, danezët, suedezët, norvegjezët, islandezët dhe farcianët**.

Grupi roman është përhapur në shtetet e Evropës Perëndimore, Lindore dhe Jugore. Në të bëjnë pjesë **francezët, valonët, oksitanët, katalonasit, spanjolët, galicianët, portugezët, italianët, romanët, moldavët, arumunët etj.**

Në Evropë bëjnë pjesë edhe popuj të tjerë (**irlandezët, skocezët, uellsianët, baskët, finlandezët, hungarezët, estonezët, letonezët, lituanezët, shqiptarët dhe grekët**), të cilët janë në numër më të vogël.

RELIGJIONET NË EVROPË

Popullsia në Evropë i përket kryesisht religjionit të Krishterë. Në të dallohen: katolikët, protestanët dhe ortodoksët. Katolikët mbizotërojnë në Evropën Jugore dhe Qendrore, protestanët në Evropën Veriore dhe pjesërisht në Evropën Perëndimore, ndërsa ortodoksët në Evropën Lindore, Juglindore dhe Jugore (në Gadishullin Ballkanik). Nga religjionet botërore, në Evropë bën pjesë edhe religjioni islam dhe atë më shumë në Ballkan, por edhe në Evropën Qendrore dhe Perëndimore. Pothuajse në të gjitha shtetet në Evropë jetojnë edhe përfaqësues të religjioneve të tjera: judaizëm, budizëm etj. Ekzistojnë dhe kategori ateistësh dhe njerëz joreligjiozë, ata që nuk janë të përcaktuar për asnjë fe.

- Çfarë është populli dhe trego disa popuj që i di!
- Çfarë di për religjionet dhe për cilat religjione ke dëgjuar?
- Numëro disa religjione që i di, dhe që janë prezente në Evropë!

TERMA

- LLOJLLOJSHMËRI FETARE – pjesëmarrja e popullsisë nga religjione të ndryshme në një territor të caktuar.
- POPULL – bashkësi etnike që i paraprin formimit të kombit. Kombi është bashkësi e përhershme e njerëzve, e krijuar përmes zhvillimit të gjatë historik në bazë të gjuhës, historisë, territorit, ekonomisë, kulturës së përbashkët etj.

DETYRË

- Në hartë me shtete përpiku me ngjyra të ndryshme t'i shënosh religjionet e ndryshme që praktikohen në shtetet.

Grupi i popujve dhe gjuhëve në Evropë

Religjionet në Evropë

8. SHKENCA DHE KULTURA NË EVROPË

- Çfarë nënkuptoni me kulturë?
- Cilat institucione janë nga fusha e kulturës?
- Çfarë institucione janë: tetatri, biblioteka dhe qendra rinore?

Nikolla Tesla

Në territorin e Evropës gjatë historisë ka pasur arritje të mëdha shkencore dhe kulturore.

SHKENCA

Një numër i madh i filozofëve, shkencëtarëve dhe zbuluesve/mendimtarëve janë me origjinë nga Evropa.

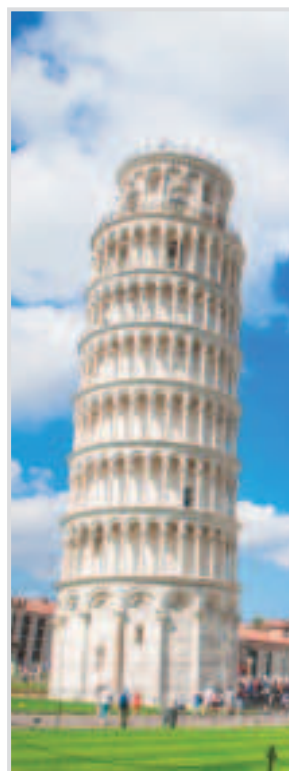
Ndër **filozofët** më të njohur janë: **Aristoteli, Sokrati, Platoni** etj.

Shkencëtarë më të shquar me origjinë nga Evropa janë: **Nikolla Tesla, Isak Njutoni, Albert Ajnshtajni, Dimitri Mendeleevi, Galileo Galileji, Pjer Kiri, Marija Sklodovska- Kiri, Mihajlo Pupini** etj.

Zbulimet e mëdha gjeografike janë realizuar nga një numër i madh i **detarëve** dhe hulumtuesve të Tokës, si për shembull, **Ferdinand Magelani** e përshkoi Tokën nëpër det, **Kristofor Kolombi** e ka zbuluar Amerikën, **Vasko de Gama** zbuloi rrugën detare nga Evropa në Indi, duke kaluar përreth Afrikës dhe shumë të tjerë.

Në shekullin XX janë realizuar udhëtimet e para në hapësirë. **Jurij Gagarin** ishte kozmonaut sovjetik dhe njeriu i parë në histori që udhëtoi në hapësirë. Në **12 prill të vitit 1961**, ai me sukses kreu misionin **Vostok1**, duke u bërë njeriu i parë që fluturoi rreth orbitës së Tokës.

Në Evropë janë bërë një numër i madh zbulimesh, siç janë: **makina me avull** e bërë për përdorim praktik nga Xhejms Vat në vitin 1769 në Britaninë e Madhe; **automjeti i parë** me motor benzini, i konstruktuar nga Karl Benc në vitin 1885 në Manhajm, Gjermani; **televizioni i parë**

PYETJE

- Cilat kultura nga e kaluara janë të njohura në Evropë?
- Cili është roli i Evropës në zbulimin e vendeve të reja në Tokë?
- Ku janë paraqitur akademitë e para të shkencave?
- Cilat manifestime tradicionale kultivohen në shtetet evropiane?
- Çfarë janë zakonet dhe kur më së shpeshti i praktikojnë njerëzit në Evropë?

funksional është krijuar nga J.L. Baird në vitin 1926 në Skoci (gjatë kohës është përsosur në formë digjitale dhe të internetit); **teleskopi i parë** është krijuar në vitin 1608 në Holandë, ndërsa një shkencëtar italian e ka përsosur dhe përdoret për mbikëqyrje astronomike.

Në Evropë janë **themeluar akademitë e para të shkencave dhe të arteve**.

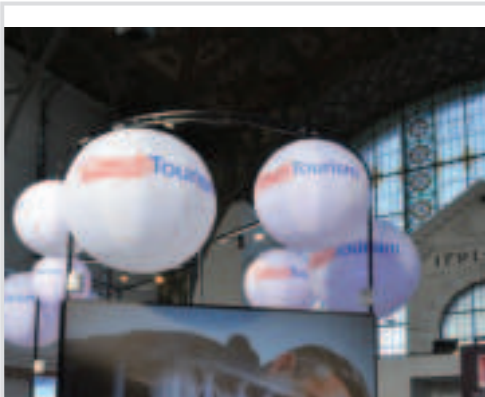
ARTI

Evropa është djepi i zhvillimit të arkitekturës, skulpturës, artit figurativ dhe muzikor. Nga Evropa janë artistët **Leonardo da Vinçi, Mikelanxhelo Buonaroti, Pablo Pikaso, Van Gog etj.**, kompozitorët **Johan Sebastian Bah, Ludvig van Betoven, Volfgan Amadeus Mocart, Johan Shtraus, Petar Iliç Çajkovski etj.**

KULTURA

Historia na tregon se kulturën në Evropë e formojnë një numër i madh i **shkrimtarëve, muzikantëve, artistëve të dramës dhe të filmit**. Ndër më të shquarit janë **Viliam Shekspir, Fjodor Dostoevski, Llav Tollstoj, Viktor Hygo, Johan Volfgang fon Gëte** e shumë të tjerë.

Në Evropë mbahen festivale me rëndësi botërore. Të tillë janë: festivalet e muzikës **Glastonburi** në Britaninë e Madhe, **Festivali San Remo** në Itali; festivalet kulturo-tradicionale **Karnevali në Venedik, Bialja e Venedikut** (Itali), **Oktobërfest** (Gjermani); **Gara me dema** në Pamplona, Spanjë; festivalet e filmave **Festivali i filmit në Kan** (Francë), **Berlinale** (Gjermani) etj.

BISEDË

- Çfarë është vendbanimi?
- Çfarë mund të jenë vendbanimet?
- Si janë krijuar qytetet?

Alpbahu – fshat në Austri

Londra

Praga

Roma

Parisi

9. VENDBANIMET NË EVROPË

Vendbanimet në Evropë ndahen në vendbanime **fshatare** dhe **qytetare**. Me zhvillimin tekniko-teknologjik një pjesë e madhe e vendbanimeve fshatare në Evropë janë transformuar në vendbanime qytetare. Sot, tre e katërta e popullsisë së Evropës jetojnë në mjedise qytetare. Shumica e qyteteve në Evropë janë të vendosura në territore me ultësira, buzë lumenjve të mëdhenj dhe buzë brigjeve të deteve. Në disa territore në Evropë janë formuar rajone qytetare ose aglomeracione. Shembuj me karakteristika janë: **Londra, Mançesteri, Liverpuli, Birminghami, Glazgovi, Parisi, Marseja, Lisboni, Madridi, Barcelona, Roma, Milano, Napoli, Brukseli, Amsterdami, Roterdami, Keln, Dortmundi, Berlioni, Mynihu, Kopenhaga, Praga, Varshava, Moska, Bukureshti** etj.

Në disa territore me shumë qytete bashkohen në mes veti, me çrast formohen të ashtuquajturat **konurbacione**. Shembuj të tillë në Evropë janë **zona e Rurit në Gjermani**, ku thuhet janë të bashkuara qytetet Esen, Keln, Diseldorf, Duisburg, Dortmund etj. Shumë qytete janë formuar buzë brigjeve të deteve.

Sipas pasqyrës së vendbanimeve qytetare, konstatohet se më shumë qytete me mbi 500 000 banorë ka në shtetet me numër më të madh të popullsisë, siç janë: Britania e Madhe, Franca, Gjermania, Italia, Spanja, Polonia dhe Rusia.

Në Britaninë e Madhe qytete më të mëdhenj janë **Londra, Birminghami, Lidsi, Glazgovi, Shefildi, Maçnesteri, Liverpuli**. Në Francë dallohen **Parisi, Marseja, Lioni**. Në Gjermani më të njohura janë **Berlini, Hamburgu, Mynihu, Keln, Frankfurti, Shtutgarti, Diseldorf, Dormundi, Eseni, Lajpcigu, Dresdeni, Hanoveri, dhe Nirnbergu**. Qytete më të

Shpërndarja e qyteteve më të mëdha në Evropë

mëdhenj në Spanjë janë **Madridi, Barcelona, Velancia, Sevila, Saragosa, Malaga, Mursia** etj. Në Itali dallohen **Roma, Milano, Napoli, Torino, Palermo, Gjenova, Bolonja, dhe Firenca**. Në Poloni me më shumë se 500 000 banorë janë qytetet: **Varshava, Krakovi, Logji, Vrocllavi dhe Poznani**. Në Rusi janë qytetet **Moska, Shën Peterburgu, Novosibirsku, Ekaterinburgu, Nizhni Novgorodi, Kazani, Çelabinsku, Omsku, Samaraja, Rostovi në Don, Ufa, Krasnojarsk, Permu, Voronjezhi dhe Vollgogradi** (të gjithë janë me mbi 1 milionë banorë). Në Ukrainë qytete më të mëdha janë **Kievi, Harkovi, Odesa, Dniepri, Donecku, Zaporozhja, Lavovi** etj.

Në shtetet e tjera të Evropës ka 1 – 3 qytete me më shumë se 500 000 banorë. Të tillë janë kryesisht kryeqytetet dhe 1 – 2 qytete tjera, siç janë: **Lisbona, Dublini, Oslo, Stokholmi, Geteborgu, Kopenhaga, Helsinki, Minsku, Praga, Vjena, Budapesti, Zagrebi, Beogradi, Bukureshti, Kluzhi, Temishvari, Sofja, Plovdivi, Athina** etj.

Qyteti	Shteti	Popullsi në zonën qytetare në 000000	Popullsi në zonën më të gjerë urbane në 000000
Stambolli	Turqia	~15,5	~16 – 18
Moska	Rusia	~13,0	~17 – 18
Londra	Britania e Madhe	~9,6	~14 – 15
Shën Peterburgu	Rusia	~5,6	~5,6
Berlini	Gjermania	~3,8	~5,3
Madridi	Spanja	~3,3	~6,7
Roma	Italia	~2,8	~4,4
Bukureshti	Rumania	~2,2	2,6
Parisi	Franca	~2,1	~12 – 13
Vjena	Austria	~2,0	~2,9
Zona e Rurit	Gjermania	/	~10 – 11
Barcelona	Spanja	1,6	~5,6
Milano	Italia	1,4	~4,3

Qyteti bregdetar
(Dubrovniku)

Venediku

TERMA

- **FSHAT** – vendbanim më i vogël. Një nga kategoritë më të shumta dhe të llojllojshme, të cilat nga qytetet dallohen sipas vendpozitës, madhësisë, numrit të popullsisë, origjinës, veçorive socio-ekonomike, kulturore etj.
- **QYTET** – formë më e zhvilluar e vendbanimit që sipas rregullës ka më shumë funksione dhe paraqet qendër të një territori të caktuar.
- **AGLOMERACION** – përqëndrimi i më shumë qyteteve në një territor relativisht të vogël.
- **KONURBACION** – rajon ku ka ndodhur bashkimi i më shumë zonave qytetare, me çrast formohet njësi e pandërprerë urbane dhe industriale.
- **LITORALIZACION** – proces i shpërnguljeve të popullsisë nga brendësia e tokës në zonat bregdetare për shkak të funksioneve më të mira tregtare, turistike dhe industriale në brigjet e deteve.

DETYRË

- Në hartën e Evropës gjeji qytetet me më shumë se një milion banorë.

PYETJE

- Si ndahen vendbanimet?
- Numëroji proceset në zhvillim të vendbanimeve?
- Çfarë është urbanizimi?
- Çfarë fazash të urbanizimit ekzistojnë?
- Çfarë nënkupton me aglomeracion?
- Çfarë është konurbacioni?

10.

NDARJA RAJONALE E EVROPËS

- Çfarë janë rajonet?
- A e di dikush në cilat rajone ndahet Evropa?
- Në cilin rajon të Evropës gjendet Republika e Maqedonisë së Veriut?
- Në cilin gadishull gjendet Republika e Maqedonisë së Veriut?
- Numëro disa shtete që gjenden në Gadishullin Ballkanik!

TERMA

- **KRYEQYTET** – vendbanim qytetar në të cilin gjenden funksionet menaxheriale dhe administrative të një shteti, përkatësisht selia e pushtetit ligjvënës, gjyqësor dhe ekzekutiv. Përveç këtyre, gjenden edhe funksione dhe objekte të tjera me të cilat karakterizohen qytetet.
- **SHTET** – bashkësi që ka territor të caktuar, popullsi dhe pushtet të organizuar, e pavarur nga cilido shtet tjetër.
- **PRINCIPAT** – shtet në krye të të cilit qëndron princi që udhëheq me të.
- **MBRETËRI** – shtet në krye të të cilit qëndron mbreti apo mbretëresha.
- **RAJON** – njësi gjeografike komplekse individuale që dallohet nga zona të tjera fqinjësore.
- **REPUBLIKË** – rregullim shtetëror ku shefi i shtetit vjen në pushtet me zgjedhje (në kohë të caktuar) nga ana e popullit, e jo në mënyrë të trashëguar.

Përthyerja specifike bregdetare dhe karakteristikat natyrore-gjeografike të Evropës janë faktor kryesor për **ndarjen rajonale** të kontinentit. Zakonisht dallohen rajonet: **Evropa Jugore, Perëndimore, Veriore, Qendrore dhe Lindore.**

EVROPA JUGORE

Shtetet në Evropën Jugore janë në Gadishullin Pirinej, Apenin dhe Ballkanik. Në Gadishullin Pirinej gjenden shtetet: **Mbretëria e Spanjës, Principata e Andorës, territori i varur vetëqeverisës Gjibraltar dhe Republika e Portugalisë.**

Në Gadishullin Apenin gjenden **Republika e Italisë, qyteti-shteti i Vatikanit, Republika e San Marinos**, kurse afër gadishullit gjenden shteti ishullor i **Maltës.**

Në Gadishullin Ballkanik gjenden shtetet: **Republika e Maqedonisë së Veriut, Republika e Bullgarisë, Republika e Serbisë, Republika e Malit të Zi, Republika e Kosovës, Republika e Greqisë, Republika e Shqipërisë, Republika e Bosnjës dhe Hercegovinës, Republika e Kroacisë dhe Republika e Sllovenisë.**

Harta politike e Evropës Jugore

- Shikoje tabelën me shtetet në Evropën Jugore, Perëndimore, Veriore, Qendrore dhe Lindore dhe analizo cilat shtete janë me sipërfaqe më të madhe e cilat me numër më të madh të popullsisë!
- Sipas të dhënave në tabelë për numrin e popullsisë dhe sipërfaqen e shteteve llogarite dendësinë e popullsisë, llogarite në çdo shtet veçmas dhe konstatohet pse diku dendësia e popullsisë është më e madhe e diku më e vogël?

Shteti	Kryeqyteti	Sipërfaqja në km ²	Popullsia (OKB, 2025)
Shqipëria	Tirana	28 748	2 791 765
Andora	Andora La Vela	468	81 938
Bosnja e Herc.	Sarajeva	51 129	3 164 253
Bullgaria	Sofja	110 994	6 757 689
Vatikani	Vatikani	0,44	496
Greqia	Athina	131 957	10 047 817
Italia	Roma	301 323	59 342 867
Kosova	Prishtina	10 887	2 230 000
Maqedonia e Veriut	Shkupi	25 713	1 823 009
Malta	La Valeta	316	539 607
Portugalia	Lisboni	92 136	10 425 292
San Marino	San Marino	60,5	33 581
Sllovenia	Lubjana	20 256	2 118 697
Serbia	Beogradi	77 474	6 736 216
Kroacia	Zagrebi	56 610	3 875 325
Mali i Zi	Podgorica	13 812	638 479
Spanja	Madridi	505 990	47 910 526
EVROPA JUGORE	/	1 341 931	156 287 557

EVROPA PERËNDIMORE

Evropa Perëndimore kryesisht i përfshin territoret që kanë dalje në Oqeanin Atlantik. Në Evropën Perëndimore numërohen shtetet bregdetare dhe ishullore të Oqeanit Atlantik. Shtetet bregdetare janë: **Republika e Francës, Principata e Monakos, Mbretëria e Belgjikës, Mbretëria e Holandës**, ndërsa shtete ishullore janë **Mbretëria e Bashkuar e Britanisë së Madhe dhe Irlanda Veriore dhe Republika e Irlandës**. Dukata e Madhe e **Luksemburgut** nuk ka dalje në det.

Shteti	Kryeqyteti	Sipërfaqja në km ²	Popullsia (OKB, 2025)
Belgjika	Brukseli	30 528	11 738 763
Britania e Madhe	Londra	244 110	69 138 192
Irlanda	Dublina	70 286	5 255 017
Luksemburgu	Luksemburgu	2 586	673 036
Monako	Monako-Vil	2	38 631
Franca	Parisi	543 965	66 548 530
Holanda	Amsterdami	41 526	18 228 742

Evropa Perëndimore

Monako-Vil, Monako

BISEDË

- Në cilin rajon të Evropës gjendet Britania e Madhe?
- Britania e Madhe është shtet ishullor apo gadishullor?
- Numëro disa shtete që gjenden në Evropën Perëndimore! Në cilin rajon të Evropës gjendet Suedia?
- Irlanda është shtet ishullor apo gadishullor?

Evropa Veriore

- Ku gjendet Evropa Qendrore?
- Cilat shtete janë më të mëdha në Evropën Qendrore?
- Numëro disa shtete që gjenden në Evropën Qendrore?
- Ku gjendet Evropa Lindore?
- Cilat shtete janë më të mëdha në Evropën Lindore?
- Numëro disa shtete që gjenden në Evropën Lindore?
- Numëro disa shtete që gjenden në Evropën Veriore?

Materhorni, maja më e rrezikshme e Alpeve

EVROPA VERIORE

Evropa Veriore kryesisht i përfshin territoret e Gadishullit Skandinav. Këtu ndodhen shtetet: **Mbretëria e Danimarkës, Mbretëria e Suedisë, Mbretëria e Norvegjisë, Republika e Finlandës dhe Republika ishullore e Islandës.**

Shteti	Kryeqyteti	Sipërfaqja në km ²	Popullsia (OKB, 2025)
Danimarka	Kopenhaga	43 094	5 977 412
Islanda	Rejkjaviku	102 819	393 396
Norvegjia	Oslo	323 878	5 576 660
Finlanda	Helsinki	338 145	5 617 310
Suedia	Stokholmi	449 964	10 606 999

EVROPA QENDRORE

Evropa Qendrore e përfshin territorin mes Alpeve në Jug dhe Detit Baltik në Veri.

Evropa e Mesme ose Qendrore i përfshin territoret e disa shteteve kontinentale dhe tre shteteve bregdetare. Ato janë: **Republika e Hungarisë, Republika e Sllovakisë, Republika e Çekisë, Republika e Austrisë, Principata e Lihtenshtajnit, Konfederata e Zvicrës, Republika Federale e Gjermanisë, Republika e Polonisë dhe Republika e Rumanisë.**

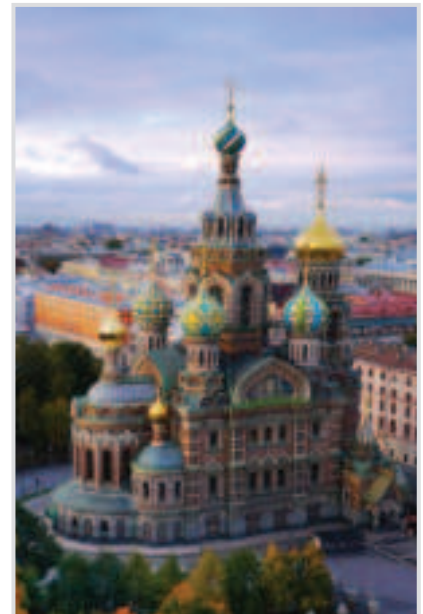
Evropa Veriore

Shteti	Kryeqyteti	Sipërfaqja në km ²	Popullsia (OKB, 2025)
Austria	Vjena	83 859	9 120 813
Gjermania	Berlini	366 978	84 552 242
Lihtenshtajni	Vaduzi	160	37 922
Polonia	Varshava	312 685	38 539 201
Rumania	Bukureshti	237 500	19 015 088
Sllovakia	Bratislava	49 036	5 506 760
Hungaria	Budapesti	93 030	9 676 135
Çekia	Praga	78 866	10 735 859
Zvicra	Berni	41 285	8 921 981

EVROPA LINDORE

Evropa lindore e përfshin **hapësirën e gjërë në pjesët lindore** të kontinentit evropian. Saktësisht i përfshin territoret nga Oqeani Verior Arktik në veri e deri në Detin e Zi, Kaukazin dhe Liqenin Kaspik në jug dhe juglindje, nga Deti Baltik dhe Karpitet në perëndim e deri te mali dhe lumi Ural në lindje. Evropa Lindore përfshin pjesën më të madhe të hapësirës nga territori i Evropës. Në të kryesisht numërohen territoret e shteteve: **Republika e Ukrainës, Republika e Moldavisë, Republika e Bjellorusisë, Republika e Letonisë (Latvisë), Republika e Lituaniës, Republika e Estonisë dhe Federata Ruse (pjesa evropiane).**

Shteti	Kryeqyteti	Sipërfaqja në km ²	Popullsia (OKB, 2025)
Bjellorusia	Minsku	207 595	9 056 696
Estonia	Talini	45 227	1 360 546
Letonia	Riga	64 610	1 871 871
Lituania	Vilnusi	65 301	2 859 110
Moldavia	Kisinau	33 700	3 034 961
Rusia	Moska	17 075 400	144 820 423
Ukraina	Kievi	603 700	37 860 221

Detal nga Shën Peterburgu

Opera, Odesa

Riga, Letonia

PYETJE

- Në cilat rajone ndahet Evropa?
- Shënoji shtetet që gjenden në Evropën Jugore!
- Cilat shtete gjenden në Evropën Perëndimore?
- Cilat shtete gjenden në Evropën Qendrore?
- Cili është rajoni më i madh në Evropë dhe cilat shtete numërohen në të?
- Cilat shtete përveç Rusisë kanë territore në Azi dhe në Evropë?

BISEDË

- Çfarë nënkuptohet me termin pozitë gjeografike?
- Në cilën pjesë të Evropës gjenden Gadishulli Ballkanik dhe Republika e Maqedonisë së Veriut?

TERMA

- **GADISHULL BALLKANIK** – hapësira që përfshin një pjesë të Evropës Jugore midis Detit Adriatik dhe Detit Jon në perëndim, Detit Egje në jug, Detit të Zi në lindje dhe lumenjëve Danub dhe Sava në veri.
- **GRUP ISHULLORE** – dy ose më shumë ishuj që janë të grupuar në një hapësirë të caktuar ujore. Për shembull, Ishujt Faroe, Ishujt Maldive etj.
- **KURORË MALORE** – sistem malesh që kanë drejtim të caktuar të shtrirjes si për shembull, Alpet, Dinaret etj.

11.

VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS JUGORE

POZITA GJEOGRAFIKE

Evropa Jugore përfshin **territoret e Gadishullit Pirinej, Apenin dhe Ballkanik** me një numër të madh të ishujve më të mëdhenj dhe më të vegjël. Ato gjenden në Detin Mesdhe. Me këtë rast, Evropa Jugore si njësi gjeografike shkurtimisht quhet Mesdhe apo Evropa Mesdhetare.

Territori i Evropës Jugore ka **pozitë të volitshme gjeografike** në suaza botërore, për arsye se në Detin Mesdhe kryhet trafik masiv ujqor përmes **Ngushticës së Gjibraltarit** – për komunikim me Evropën Perëndimore dhe me Amerikën, përmes **Kanalit të Suezit** – për komunikim me Azinë dhe me Australinë dhe përmes ngushticave të **Bosforit** dhe të **Dardaneleve** – për komunikim me Detin e Zi, me Evropën Lindore dhe me brendësinë e Azisë. Prej këtyre deteve nëpërmjet shumë kanaleve lidhet me brendësinë e Evropës.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Për shkak të hyrjeve të numrit të madh të deteve, siç janë: Deti Ligur, Tiren, Jon, Adriatik, Egje, Marmara dhe Deti i Zi ndërmjet Gadishullit Ballkanik, Apenin dhe Pirinej, Evropa Jugore ka vijë të madhe të përthyer bregdetare. Vija bregdetare plotësohet me një numër të madh të gjireve, siç janë: **Gjiri i Lionit, i Gjenevës, i Selanikut, Gjiri Boka e Kotorit** etj. Në Detin Mesdhe gjenden një numër i madh i gadishujve, siç janë: **Peloponezi, Halkidiki, Istra, Peleshaci, Kalabria** etj., si dhe ishujve **Sicilia, Sardenja, Korsika, Kreta, Malta, Ishujt Balear** e shumë të tjerë. Prandaj në zonën bregdetare (litorale) janë zhvilluar shumë qytete dhe porte detare.

Harta fizike e Evropës Jugore

RELIEVI**MALET**

Kryesisht relievi në Evropën Jugore është malor.

Më karakteristike janë:

Pirinejet, rrafshnalta Mezeta, Malet Iberike dhe Kastiliane në Gadishullin Pirinej; **Alpet** me majën më të lartë në Evropë Mon Blan 4 808 m dhe shumë degë të tjera mes të cilave më karakteristike është dega malore **Dolomite** në pjesën verilindore të Italisë dhe Apeninet në Gadishullin Apenin; **Dinaret me Malet e Sharrit-Pindit, Rodopet, Mali i Vjetër** dhe të tjera në Gadishullin Ballkanik.

Ultësirat

Ultësirat më karakteristike në Evropën Jugore janë: **Andaluzia dhe Aragonia** në Spanjë, **Ultësira e Lombardisë** në Itali, pjesët jugore të **Ultësirës së Panonisë dhe Vllahisë** në Gadishullin Ballkanik.

KLIMA

Në Evropën Jugore mbizotëron **klima mesdhetare me vera të ngrohta dhe dimra mesatarisht të ngrohtë dhe të lagësht**.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë në Evropën Jugore përveç deteve e krijojnë edhe një numër i madh i lumenjve dhe liqeneve. Lumenjtë më të rëndësishëm në Gadishullin Ballkanik janë **Sava, Drava, Una, Kupa, Drina, Soça, Morava, Vardari, Struma dhe Marica**. Në Gadishullin Apenin janë lumenjtë **Po dhe Tibar**, kurse në Pirinejet lumenjtë **Guadalkivir, Duro, Tahoe, Minjo, Guadiana dhe Ebro**. Liqenet më karakteristike janë **Liqeni i Ohrit, i Prespës dhe i Shkodrës** në Gadishullin Ballkanik dhe **Liqenet Komo, Garda dhe Maxhore** në Itali.

- Në Hartën e Evropës identifikoji territoret që përfshihen në Evropën Jugore dhe në çdo gadishull gjeji shtetet dhe kryeqytetet e tyre.

- Cilët gadishuj gjenden në Evropën Jugore?
- Çfarë pozitë gjeografike ka Evropa Jugore?
- Çfarë janë detet bregdetare?
- Numëroji shtetet që gjenden në Gadishullin Pirinej?
- Numëroji shtetet që gjenden në Gadishullin Apenin?
- Numëroji shtetet që gjenden në Gadishullin Ballkanik?
- Numëro disa ngushtica më të rëndësishme në Mesdhe?

Përhapja e ullirit në Evropën Jugore

12. GADISHULLI BALLKANIK

- Në cilin gadishull gjendet Republika e Maqedonisë së Veriut?
- Numëro disa shtete që gjenden në Gadishullin Ballkanik!

Gadishulli Ballkanik

Maja Musalla

PYETJE

- Cilët gadishuj më të mëdhenj përfshihen në Evropën Jugore?
- Si është pozita gjeografike e Gadishullit Ballkanik?
- Numëroji shtetet e Gadishullit Ballkanik?
- Cilat janë malet më të njohura në Gadishullin Ballkanik?
- Cilat janë ultësirat më të mëdha në Gadishullin Ballkanik?
- Numëro disa prej lumenjve më të mëdhenj në Gadishullin Ballkanik
- Sa sipërfaqe përfshin Gadishulli Ballkanik?
- Sa popullsi jeton në shtetet e Gadishullit Ballkanik?

POZITA GJEORAFIKE

Gadishulli Ballkanik gjendet në Evropën Juglindore. E përfshin pjesën në jug të lumenjve Sava dhe Danub, midis Detit të Zi në lindje, Detit Egje në jug dhe Detit Adriatik dhe Jon në perëndim. Nga kontinenti i Azisë është ndarë me ngushticat e Bosforit dhe Dardaneleve, ndërmjet të cilave gjendet Deti Marmara. Gadishulli Ballkanik është lidhje mes Evropës dhe Azisë.

Pjesa jugore e Gadishullit Ballkanik me ishujt e shumtë grekë shtrihet në pjesën qendrore dhe lindore të Mesdheut. I afrohet Afrikës dhe përmes Kanalit të Suezit lidhet me Azinë Jugperëndimore dhe Jugore. Kështu që, Gadishulli Ballkanik ka **pozitë të jashtëzakonshme globale gjeografike**.

Zonat veriore, përgjatë luginave të rrjedhave të djathta të lumenjve Sava dhe Danub janë gjërësisht të hapura kah Ultësira e Panonisë dhe Vllahisë drejt Evropës Qendrore. Ato janë të ndara nga Deti Adriatik dhe Egje me Malet Dinare dhe Malin e Vjetër (Ballkan).

Në pjesën qendrore të Gadishullit Ballkanik është Lugina e Moravës-Vardarit nga Beogradi deri në Selanik dhe Lugina e Moravës-Nishavës-Maricës (në drejtim të Sambollit) përmes së cilës kalojnë koridoret kryesore të trafikut në Gadishullin Ballkanik.

MADHËSIA E TERRITORIT

Territori i Gadishullit Ballkanik, duke llogaritur vetëm rajonin në jug të Savës dhe Danubit, është rreth 520 000 km². Sipërfaqja e përgjithshme e të gjitha shteteve ballkanike me ishujt grekë dhe Dobrukhën e Rumanisë është 566 567 km², ndërsa numri i banorëve është rreth 40 milionë.

RELIEVI

Karakteristikat kryesore të relievit i bëjnë Dinaret me Sistemin e Sharrit-Pindit, Malet Karpate-ballkanike dhe Rodopet. Pjesa perëndimore e Gadishullit Ballkanik ka reliev më të theksuar karstik në botë. Brigjet në pjesën më të madhe janë jashtëzakonisht të përthyer, me shumë gjire të thella (Gjiri i Trisestes, i Riekës, Boka e Kotorit, i Selanikut, i Orfanit dhe gjire të tjera).

KLIMA

Klima e Gadishullit Ballkanik në zonat bregdetare është mesdhetare, ndërsa në brendësi të gadishullit klima është mesatare-kontinentale.

HIDROGRAFIA

Hidrografia përbëhet nga disa lumenj të mëdhenj, siç janë: **Danubi, Sava, Kupa, Vërbasi, Bosna, Drina, Morava e Madhe, Vardari, Bistrica, Struma, Marica, Neretva** etj. Liqenet më karakteristike janë: Liqeni i Ohrit, i Prespës dhe i Shkodrës me një numër të madh të liqeneve glaciale dhe artificiale.

SHTETET E GADISHULLIT BALLKANIK

Gadishulli Ballkanik është ndarë në më shumë shtete, siç janë: **Shqipëria, Kosova, Bosnja e Hercegovina, Bullgaria, Greqia, Maqedonia e Veriut, Serbia, Sllovenia, Kroacia dhe Mali i Zi**.

SLLOVENIA

POZITA GJEOGRAFIKE

Sllovenia përfshin pjesën veriperëndimore të Gadishullit Ballkanik. Në veri kufizohet me Austrinë, në lindje me Hungarinë, në perëndim me Italinë dhe Detin Adriatik, ndërsa në jug me Kroacinë. Përfshin sipërfaqe prej 20 256 km². Me një pjesë ka dalje në Detin Adriatik me çrast ka pozitë të mirë gjeografike dhe konsiderohet si shtet ballkanik, mesdhetar dhe qendroro-evropian.

RELIEVI

Relievi është kryesisht malor. Në pjesën veriperëndimore shtrihen Alpet, siç janë: Karavanket dhe Alpet e Julisë. Në lindje janë malet më të ulëta: Kozjaku, Pohorje dhe Gorica Sllovene, ndërsa në perëndim janë: Tërnovski Gozd dhe Snezhnik. Më të rëndësishme janë Alpet e Julisë me majën më të lartë Triglav (2 864 m). Midis maleve ndodhen Fushgropat e Lubjanës, Mariborit dhe Celjes.

KLIMA

Për Slloveninë karakteristike janë katër lloje **klimatike** dhe atë: klima mesdhetare, kontinentale, mesatare-kontinentale dhe malore.

HIDROGRAFIA

Hidrografia i përket Pellgut Adriatik dhe Pellgut të Detit të Zi. Pellgut Adriatik i takon lumi Soça, ndërsa Pellgut të Detit të Zi i takojnë lumenjtë Sava, Drava dhe Mura. Ka shumë liqene, por më të njohura janë Liqeni i Bledit dhe Liqeni i Bohinj.

POPULLSIA

Në Slloveni jetojnë 2 118 697 **banorë**. Prej tyre 90 % janë **sllovenë**. Përveç tyre, këtu jetojnë edhe **italianë, austriakë, kroatë** etj. Kryeqytet është Lubjana me rreth 300 000 banorë. Qytete të tjera më të njohura janë **Maribori, Celje, Kranji, Velenje** etj. Gjuhë zyrtare është sllovenishtja.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi zë një vend të rëndësishëm në ekonominë e këtij vendi. Më të zhvilluara janë turizmi dimroro-sportiv, stacionar veror dhe turizmi i banjave. Shumë turistë i vizitojnë shpellat më tërheqëse në Evropë, siç janë: Shpella e Postojnës dhe Shpella e Shkocjanit. Brenda vitit Slloveninë e vizitojnë 3 milionë turistë. Në Detin Adriatik qendrat më të rëndësishme turistike janë Portorozhi, Pirani dhe Koperi, ndërsa në Alpet janë Planica dhe Kranjska Gora.

RREGULLIMI SHETËTOR

Sipas rregullimit shtetëror, **Sllovenia** është **republikë parlamentare**.

- Cilat shtete kanë dalje në Detin Adriatik?
- Cili nga ato ka më shumë ishuj?
- Çfarë është Shpella e Postojnës dhe ku gjendet?
- Ku gjendet Lubjana?

SLLOVENIA
20 256 KM²
2 118 697 B.

Lubjana

MESO MË SHUMË

SHEPELLA E POSTOJNËS është një nga shpellat karstike më të njohura dhe më të mëdha në Evropë. Gjendet në Slloveni, në afërsi të qytetit Postojna. Ka stoli të shkëlqyera shpellare prej stalaktiteve dhe stalagmiteve. Është e gjatë rreth 24 kilometra. Ka tren nëntokësor për hyrjen e vizitorëve. Në Postojnë jeton një lloj endemik i peshkut i quajtur peshku njeri. Paraqet destinacion më të njohur turistik.

Shpella e Postojnës

Trigllavi

PYETJE

- Cili është porti kryesor i Sllovenisë?
- Cilat liqene natyrore gjenden në Slloveni?
- Në kufi të cilave tre rajone të Evropës gjendet Sllovenia?
- Cila është shpella më e vizituar në Slloveni?
- Cilave zona pellgore u përkasin lumenjtë në Kroaci?
- Cila është qendra kulturore-historike më e njohur në Kroaci?
- Gjeji në hartë ishujt më të mëdhenj në bregdetin kroat!

KROACIA
56 610 KM²
3 875 325 B.

Liqenet e Plitvicës

KROACIA

POZITA GJEOGRAFIKE

Kroacia është shtet në Gadishullin Ballkanik ku bashkohen Evropa Qendrore dhe Mesdheu. Në veri kufizohet me Slloveninë dhe Hungarinë, në lindje me Serbinë, në perëndim ka dalje në Detin Adriatik, ndërsa në jug, lindje dhe juglindje me Bosnjë e Hercegovinën dhe në juglindje me Malin e Zi. Përfshin sipërfaqe prej 56 610 km². Ka pozitë të mirë gjeografike, sepse me një pjesë është shtet ballkanik, me një pjesë shtet mesdhetar dhe me një pjesë shtet qendroro-evropian.

RELIEVI

Relievi në veri është me ultësira. Është pjesa e **Ultësirës së Panonisë** ku takohen malet **Billo Gora, Papuk** dhe **Psunj**. Rajonet më të larta malore janë në jugperëndim si dhe në pjesën bregdetare. Këto janë **Kapella e Madhe** dhe **e Vogël, Velebiti, Dinara** etj. Gadishujt më të njohur janë **Istra** dhe **Peleshaci**, ndërsa nga gjiret **Gjiri i Kuarnarit**. Ka 700 ishuj më të mëdhenj dhe më të vegjël dhe përfshyerje tepër interesante bregdetare. Nga ishujt më të rëndësishëm janë **Cresi, Kërka, Braçi, Rabi, Hvari, Korçula** etj.

KLIMA

Klima në bregdet është **mesdhetare**, në malet është **malore** dhe në Ultësirën e Panonisë mesatare-kontinentale.

HIDROGRAFIA

Sa i takon **hidrografisë**, lumenjtë rrjedhin drejt Pellgut Adriatik dhe Pellgut të Detit të Zi. Të parit i takojnë **Neretva, Cetina, Kërka** etj. Ato janë me rrjedhë të shkurtër, por shumë të shpejta. Ndërsa përgjatë pellgut të dytë rrjedhin lumenjtë **Danubi, Sava, Drava** etj., të cilat janë të gjatë dhe të lundrueshëm. **Liçeni më i njohur natyror është Vransko** në ishullin Cres. Për turistët më atraktivë janë **Liçenet e Plitvicës**.

POPULLSIA

Në Kroaci jetojnë 3 875 325 **banorë**. Prej tyre 89 % janë kroatë, 4,5 % serbë, ndërsa një numër i vogël janë **sllovenë, italianë, malazezë, maqedonas** etj. Kryeqyteti i Kroacisë është **Zagrebi** me rreth 1 milionë banorë. Qytete të tjera të mëdha janë **Spliti, Rieka, Osieku, Zara, Dubrovniku** etj.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi është një nga degët bartëse në ekonominë e Kroacisë. Brenda vitit e vizitojnë rreth 13 milionë turistë. Më i zhvilluar është turizmi stacionar veror në shumë vende turistike përgjatë bregdetit kroat, turizmi liqenor, turizmi i banjave dhe urban. **Dubrovniku** është qendra më e njohur kulturore-historike dhe turistike. Më të njohura janë edhe **Zara, Poreçi, Opatia, Pulla**, etj., por edhe një numër i madh i ishujve, siç janë: Korçulla, Braçi, Cresi etj.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Kroacia** është **republikë parlamentare**.

MËSO MË SHUMË

DUBROVNIKU është një nga qytetet më të njohura dhe më të bukura në bregdetin Adriatik, i vendosur në pjesën jugore të Kroacisë. Është i njohur për **muret mejsetare** masive që e rrethojnë Qytetin e Vjetër dhe janë pjesë e trashëgimisë botërore të **UNESKO-s**. Atraksionet më të rëndësishme janë: **Qyteti i Vjetër** me rrugica të ngushta, pallate të vjetra dhe kisha; **Straduni**, rruga kryesore plotë me kafene, restorante dhe ndërtime historike; **Muret e qytetit** me pamje spektakolare të qytetit dhe detit; **Ishulli Lokrum** – ishull i vogël mbresëlënës menjëherë përballë Dubrovnikut dhe atraksione të tjera.

Zagrebi

DETYRË

- Gjeji qytetet më të mëdha në Kroaci dhe në Slloveni!
- Gjeji në hartë portet më të mëdha të bregdetit kroat!

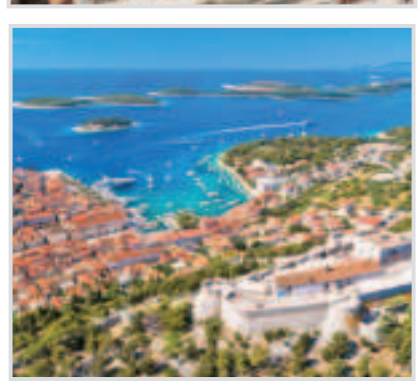
Spliti

Dubrovniku

Muret e qytetit, Dubrovnik

Hvari

14.

BOSNJA E HERCEGOVINA DHE MALI I ZI

BOSNJA E HERCEGOVINA

POZITA GJEORAFIKE

Bosna e Hercegovina përfshin pjesën perëndimore të Gadishullit Ballkanik. Në lindje kufizohet me Serbinë dhe Malin e Zi, në veri dhe jugperëndim me Kroacinë, ndërsa në jug me një pjesë të vogël ka dalje në Detin Adriatik. Përfshin 25 129 km². Ka pozitë të volitshme gjeografike.

RELIEVI

Relievi kryesisht është malor. Hapësirë më të madhe përfshijnë malet e Masivit Malor të Dinareve. Ka male të larta, të mesme dhe të ulëta. Nga malet e larta më të njohura janë: **Çvërsnica, Prenji, Bjelashnica** etj. Në malet mesatarisht të larta bëjnë pjesë **Dinara, Cincari, Golia** etj. Malet më të ulëta janë malet që shtrihen drejt luginës së lumit Sava, siç janë **Kozara, Majevica** etj. Toka e ultësirave është në pjesët veriore të vendit, në luginën e lumit **Sava**.

KLIMA

Klima është **mesatare-kontinentale**, ndërsa gjatë luginës së lumit Neretva ndihet ndikimi i **klimës mesdhetare** dhe i **klimës malore**.

- Çfarë është Sarajeva dhe ku gjendet?
- Podgorica - është kryeqyteti i cilit shtet?
- Çfarë janë Budva, Bari dhe Ulqini dhe ku gjenden?

BOSNJA E HERCEGOVINA
51 129 KM²
3 164 253 B.

Sarajeva

HIDROGRAFIA

Sa i takon **hidrografisë**, lumenjtë bëjnë pjesë në Pellgun e Adriatikut dhe Pellgun e Detit të Zi. Në pellgun e Detit të Zi bëjnë pjesë lumenjtë Sava dhe rrjedhat e saja **Una, Vërbasi, Bosnja dhe Drina**. Në Pellgun Adriatik bën pjesë lumi **Neretva**. Për Bosnjë e Hercegovinën janë karakteristike një numër i madh i lumenjve nëntokësorë, prej të cilëve më i madh është **Trebishnjica**, që njëkohësisht është lumi nëntokësor më i madh në Evropë.

POPULLSIA

Në Bosnjë e Hercegovinë jetojnë 3 164 253 **banorë**. Prej tyre 48 % janë **boshnjakë**, 37,1 % janë **serbë**, 14,3 % janë **kroatë** etj. Kryeqytet është **Sarajeva** me rreth 520 000 banorë, ndërsa qytete të mëdha janë **Banja Luka, Zenica, Tuzla, Bihaqi, Mostari** etj. Guhët zyrtare janë boshnjakishtja, serbishtja dhe kroatishtja.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi është në fazën e zhvillimit. Destinacionet më të njohura turistike gjenden në Hercegovinë dhe janë: **Vrella e lumit Buna, Hutovo Blato, Neretva** e bukur, **ujëvarat në Kravicë, Çitluk** ku është zhvilluar shumë turizmi fetar, qytetet **Mostari dhe Sarajeva** si disa nga vendet më atraktive në Ballkan etj.

RREGULLIMI SHETËTOR

Sipas rregullimit shtetëror, **Bosnja e Hercegovina është federatë me demokraci parlamentare**.

Vërtoku i l. Buna

Ujëvarat Kravice

PYETJE

- Çfarë relievi mbizotëron në Bosnjë e Hercegovinë?
- Si është klima në luginën e Neretvës?
- Nga cilat entitete përbëhet Bosnja e Hercegovina?
- Cilat janë atraksionet më të mëdha turistike në Bosnjë e Hercegovinë?

Mostari

Hutovo Blato

MALI I ZI**POZITA GJEOGRAFIKE**

Mali i Zi gjendet në pjesën perëndimore të Gadishullit Ballkanik. Në jug kufizohet me Shqipërinë, në juglindje me Kosovën, në perëndim me Kroacinë, në veriperëndim me Bosnjë e Hercegovinën, në verilindje me Serbinë, ndërsa në jugperëndim ka dalje në Detin Adriatik. Përfshin sipërfaqe prej 13 812 km². Ka pozitë të mirë gjeografike pasi ka dalje në Detin Adriatik, ndërsa lidhja rrugore me vendet përreth është në nivel të kënaqshëm.

RELIEVI

Relievi në Malin e Zi karakterizohet në tre njësi natyrore dhe atë: bregdeti i Malit të Zi, malet karstike dhe fushat, si dhe zonat e maleve të larta. Më karakteristike janë malet e larta **Lovqeni, Orieni, Rumia, Durmitori, Bjelasica, Bjeshkët e Nemuna** etj.

MALI I ZI
13 812 KM²
638 479 B.

PYETJE

- Në cilat vende bën pjesë Mali i Zi sipas pozitës së tij gjeografike?
- Sa njësi natyrore dallohen në relievin e Malit të Zi?
- Cila është dega kryesore ekonomike në Malin e Zi?
- Numëroji qendrat më të njohura turistike në Malin e Zi!

Podgorica

Budva

KLIMA

Mali i Zi karakterizohet me **klimë mesdhetare, e ndryshueshme mesdhetare dhe malore.**

HIDROGRAFIA

Sa i takon **hidrografisë**, lumenjtë bëjnë pjesë në Pellgun Adriatik dhe Pellgun e Detit të Zi. Në Pellgun Adriatik dredhet lumi **Buna**, ndërsa në Pellgun e Detit të Zi derdhen **Tara, Piva dhe Limi**. Në Liqenin e Shkodrës derdhet lumi **Moraça** i cili me kanjonin e tij të mrekullueshëm është një nga më atraktivët në vend. Në zonat malore gjenden një numër i madh i liqeneve akullnajore. Më të njohura janë **Liqeni i Zi** në Durmitor, **Liqeni i Plavës** nën Bjeshkët e Nemuna etj.

POPULLSIA

Në Malin e Zi jetojnë 638 479 **banorë**. Prej tyre 43 % janë **malazezë**, 32 % janë **serbë**, 8 % **boshnjakë**, 5% **shqiptarë** si dhe popuj të tjerë. Kryeqytet është **Podgorica** me rreth 150 000 banorë, ndërsa qytete të tjera të mëdha janë **Nikshiqi, Cetina, Plevla, Berana**, etj. Gjuhë zyrtare është gjuha malazeze, por gjithashtu flitet edhe serbishtja, boshnjakishtja dhe shqipja.

QENDRAT TURISTIKE

Dega më e rëndësishme është **turizmi**. Brenda vitit vendin e vizitojnë rreth 2 milion turistë. Më i rëndësishëm është turizmi stacionar veror, liqenor, i verërave, malor, si dhe turizimi i peshkimit. Qendrat më të njohura turistike janë **Herceg Novi, Igalo, Bari, Budva, Sh.Stefani, Ulqini** etj. Nga liqenet më të vizituara janë liqeni i Shkodrës dhe i Plavës.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Mali i Zi** është **republikë parlamentare**.

Sh. Stefani

SERBIA

POZITA GJEORAFIKE

Serbia përfshin pjesën qendrore të Gadishullit Ballkanik. Në veri kufizohet me Hungarinë, në lindje me Rumaninë dhe Bullgarinë, në perëndim me Kroacinë, Bosnjë e Hercegovinën dhe Malin e Zi, ndërsa në jug me Maqedoninë e Veriut dhe Kosovën. Me këto kufij përfshin sipërfaqe prej 77 474 km². Pasi që gjendet në pjesën qendrore të Ballkanit, lirisht mund të thuhet se ka pozitë të mirë gjeografike, sepse nëpër territorin e saj kalon Lugina e Moravës-Vardarit dhe Lugina e Nishavës-Maricës.

RELIEVI

Relievi është shumë i larmishëm dhe interesant. Në perëndim janë **Vargmalet e reja të Dinareve**, në pjesën qendrore malet e **Masivit të Rodopeve**, ndërsa në lindje janë një pjesë e **Maleve Karpate-Ballkanike**. Në veri të lumenjve Sava dhe Danub është **Ullësira e Panonisë**, e cila është një nga hambaret më të mëdha në Serbi. Karakteristike janë **rrafshnaltat Peshter dhe Stari Vllah**.

KLIMA

Klima është kryesisht **kontinentale, mesatare-kontinentale dhe malore** dhe karakterizohet me dimra të ftohtë dhe vera të ngrohta.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë në Serbi e krijojnë më shumë lumenj, që i takojnë Pellgut të Detit të Zi. Të gjitha ujërat në të i derdh **Danubi**, i cili për Serbinë ka rëndësi të madhe si për trafikun ujqor ashtu edhe për prodhimin e energjisë elektrike, vaditjen etj. Në Grykën e Gjerdapit ndodhet një nga hidrocentralet më të mëdha, përkatësisht hidrocentrali i Gjerdapit. Nga lumenjtë e tjerë më të mëdhenj janë **Sava, Tisa, Tamishi, Timoku Morava e Madhe** etj. Serbia ka një numër të madh liqenesh natyrorë dhe artificialë, ndërsa më i njohur është **Liqeni i Vllasinës**. Nga liqenet natyrorë më i njohur është **Liqeni i Paliqit**.

POPULLSIA

Në Serbi jetojnë 6 736 216 **banorë**. Përveç serbëve, këtu jetojnë edhe **malazezët, maqedonasit, bullgarët, hungarezët dhe rumunët** në Vojvodinë. Gjuhë zyrtare është serbishtja. Kryeqytet është **Beogradi** me rreth 1,7 milionë banorë. Qytete tjera të mëdha janë **Novi Sadi, Nishi dhe Kraguevci**.

QENDRAT TURISTIKE

Në Serbi më i zhvilluar është **turizmi** i banjave, ndërsa banjat më të njohura janë **Banja e Vërnicit dhe Soko Banja**. Nga qendrat sportive dimërore më të vizituara janë **Kopaoniku dhe Zlatibori**. Është i zhvilluar edhe turizmi i fshatrave. Numri i vizitorëve në vit është rreth 1 milionë turistë.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Serbia** është **republikë parlamentare**.

- Çfarë të kujton zgara e Leskovcit?
- Cili shtet është fqinji ynë verior?
- Ku gjendet Beogradi?
- Në cilin shtet bashkohen lumenjtë Danubi dhe Sava?

SERBIA
77 474 KM²
6 736 216 B.

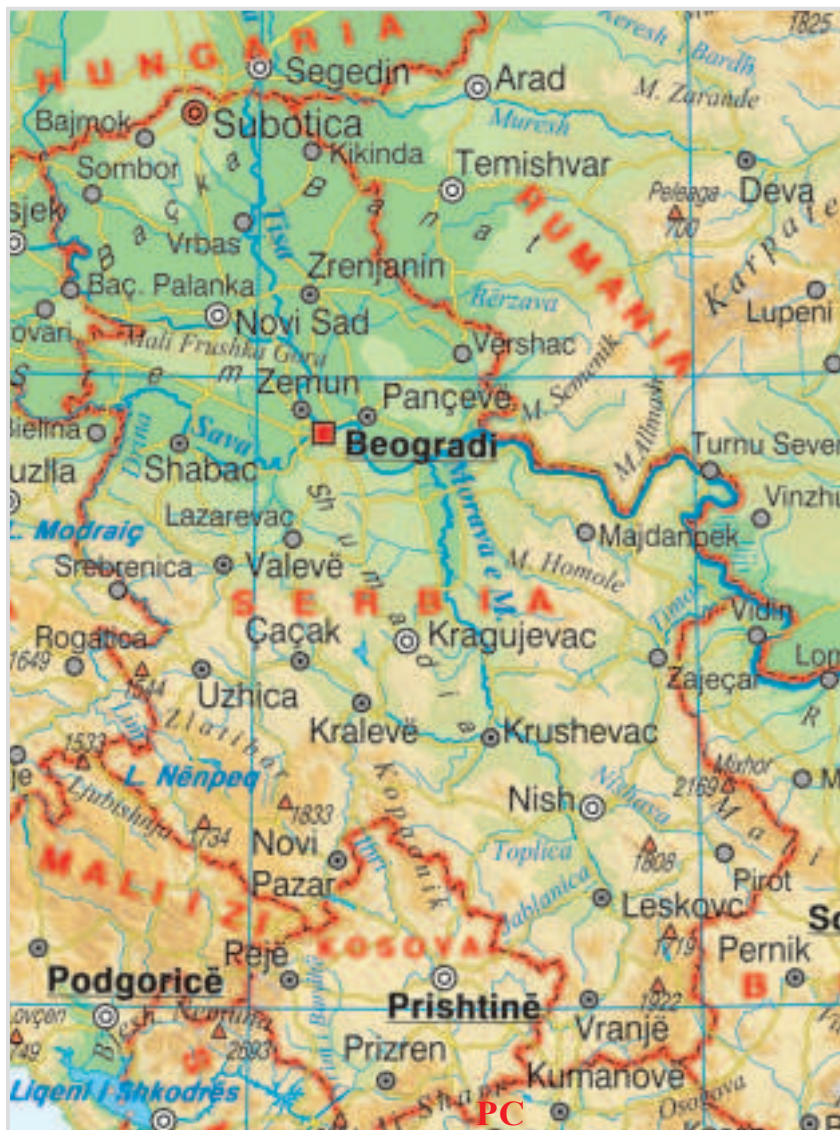
Beogradi, parlamenti

Beogradi, Kalemegdani

Beogradi TV-kulla e Avallës

PYETJE

- Cilën pjesë të Gadishullit Ballkanik e përfshinë Serbia?
- Si është pasqyra e relievit në Serbi?
- Përse është i rëndësishëm lumi Danubit për Serbinë?
- Numëro disa qytete më të mëdha në Serbi!
- Cilat janë lumenjtë më të mëdhenj në Serbi?
- Ku bashkohen lumenjtë Danubi dhe Sava?
- Çfarë është Gjerdapi?

MËSO MË SHUMË

Gryka e Gjerdapit është një nga grykat më mbresëlënëse në Evropë. Gjendet në lumin Danub, në kufirin mes Serbisë dhe Rumanisë. Është pjesë e Parkut kombëtar Gjerdap në Serbi. Paraqet grykë më të gjatë dhe më të thellë, ku lumi Danub ngushtohet në rreth 150 m me thellësi prej 90 m. Atraksione të veçanta janë Diga e Gjerdapit me hidrocentralin Gjerdap I, Tabela e Trajanit dhe Mbetjet e qytetit antik Lepenski Vir. Ka natyrë unike, histori dhe paraqet destinacion të njohur turistik.

Hydrocentrali Gjerdap I

KOSOVA

POZITA GJEOGRAFIKE

Republika e Kosovës gjendet në jugperëndim të Serbisë. Në jugperëndim kufizohet me Shqipërinë dhe Malin e Zi, ndërsa në jug me Maqedoninë e Veriut. Përfshin sipërfaqe prej 10 887 km². Ka pozitë të volitshme gjeografike, sepse gjendet në pjesën qendrore të Gadishullit Ballkanik, përkatësisht prej këtu është distanca më e shkurtër e Adriatikut Jugor deri te Danubi i Poshtëm.

RELIEVI

Relievi përbëhet nga luginat e Fushë Kosovës, në pjesën qendrore dhe lindore dhe Metohia në pjesën perëndimore. Në perëndim nga Metohia në drejtim të kufijve me Shqipërinë dhe me Malin e Zi shtrihet masivi më i madh malor Bjeshkët e Nemuna me majën Gjeravica (2 622 m). Në jug drejt kufirit me Maqedoninë e Veriut ngrihet Mali Sharr.

KLIMA

Klima kryesisht është **kontinentale dhe mesatare-kontinentale**, ndërsa në zonat më të larta është **malore**.

HIDROGRAFIA

Hidrografia derdhet në Pellgun e Detit Adriatik, Detit Egje dhe Detit të Zi. Në Detin Adriatik derdhet lumi më i madh Drini i Bardhë, drejt pellgut të Detit të Zi derdhen lumejntë Ibër dhe Morava e Binçës, ndërsa drejt pellgut të Detit Egje lumi Lepenc i cili derdhet në Shkup, në lumin Vardar. Në Kosovë karakteristik është lumi Nerodimka, i cili përmes bifurkacionit natyror rrjedh ujë në Pellgun e Detit Egje dhe Pellgun e Detit të Zi. Lumenjtë më të mëdhenj natyrorë janë Gazivoda dhe Radonjiq.

POPULLSIA

Kosova ka rreth 1 700 000 **banorë**, shqiptarë, serbë, boshnjakë etj. Kryeqytet është **Prishtina**, i cili me rrethinë ka mbi 200 000 banorë, ndërsa qytete të mëdha janë: Prizreni, Peja, Mitrovica e Kosovës, Ferizaji, Gjakova, Gjilani etj.

QENDRAT TURISTIKE

Në Kosovë qendra dhe vlera më të njohura turistike janë **Prizreni** me arkitekturën Osmane; **Peja** me Patrikanën e Pejës; Prishtina me Bibliotekën kombëtare; **Brezovica** si qendër dimërore; **Manastiri i Graçanicës** dhe **Parku kombëtar Bjeshkët e Nemuna**.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Kosova** është **republikë parlamentare**.

PYETJE

- Nga cilat rajone përbëhet territori i Kosovës?
- Sa është numri i banorëve në Kosovë?
- Cilave zona pellgore u takon territori i Kosovës?
- Numëro disa qytete më të mëdha në Kosovë!

KOSOVA
10 887 KM²
2 230 000 B.

16. MAQEDONIA E VERIUT DHE SHQIPËRIA

REPUBLIKA E MAQEDONISË SË VERIUT

POZITA GJEOGRAFIKE

Territori i **Maqedonisë së Veriut shtrihet** në pjesën qendrore të **Gadishullit Ballkanik**. Maqedonia e Veriut ka pozitë kontinentale. Gjendet rreth 90 km në veri nga Deti Egje dhe rreth 155 km në lindje nga Deti Adriatik. Sipas relievit është kryesisht vend malor, me lugina veçanërisht të ndara dhe lugina kompozite lumore.

Maqedonia e Veriut si vend qendror ballkanik, kufizohet me Kosovën dhe Serbinë në veri, me Bullgarinë në lindje, me Greqinë në jug dhe me Shqipërinë në perëndim. Gjatësia e kufijve shtetërorë është 889,2 km, përfshin sipërfaqe prej 25 713 km². Territori i Maqedonisë së Veriut karakterizohet me reliev kryesisht malor (12 255 km²), kodrinor (7 599 km²) dhe fushor (5 065 km²), ndërsa një pjesë është sipërfaqe liqenore.

RELIEVI

Relievi në lartësi shtrihet prej 48 m deri te maja e Korabit 2 764 m lartësi mbidetare. Relievin e përbëjnë një numër më i madh i maleve, luginave, grykave dhe luginave liqenore. Malet më karakteristike janë: **Mali Sharr, Korabi, Bistra, Dobra Voda Suva Gora, Stogova, Jablanica, Mali i Bushevës, Mali Baba** me **Pelisterin, Galiçica**, pastaj **Malet e Karadakut, Mali Serta, Kozhufi, Klepa, Mali Mokra, Mali German, Mali i Kozjakut dhe Bilinës, Osogova, Plaçkovica, Ograzhdeni, Malet e Maleshevës dhe Mali Bellasica**.

Ndërmjet maleve gjenden **Luginat e Pollogut, Kërçovës, Ohrit-Strugës, Prespës, Pellagonisë, Tikveshit, Strumicës, Koçanit, Ovçepoles** etj.

KLIMA

Klima karakterizohet me tre lloje kryesore klimatike, siç janë: **klima e ndryshueshme mesdhetare, mesatare-kontinentale dhe malore**.

HIDROGRAIA

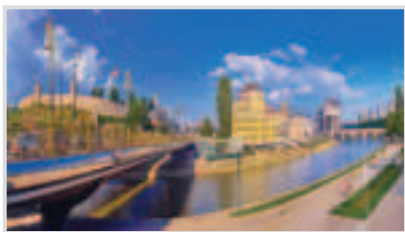
Hidrografinë në Republikën e Maqedonisë së Veriut e përbëjnë lumenjtë dhe liqenet. Ujërat nga territori rrjedhin në pellgun lumor Egje, Adriatik dhe në pellgun lumor të Detit të Zi. Në Detin Egje derdhen lumi **Vardar dhe i Strumicës**, në Pellgun Adriatik lumi

Drini i Zi dhe në pellgun e Detit të Zi lumi **Morava e Binacës**. Liqenet më të njohura janë **Liqeni i Ohrit, i Prespës dhe i Dojranit** dhe një numër i madh i akumulimeve artificiale.

- Cili shtet është në perëndim të Maqedonisë së Veriut?
- Çfarë është Tirana?
- Midis cilave shtete është ndarë Liqeni i Ohrit?

**REPUBLIKA E
MAQEDONISË SË
VERIUT**
25 713 KM²
1 823 009 B.

Shkupi – kryeqyteti i Maqedonisë së Veriut

Liqeni i Prespës

Liqeni i Dojranit

POPULLSIA

Maqedonia e Veriut ka 1 823 009 banorë. Shuimca janë **maqedonas**, por bëjnë pjesë edhe **shqiptarët, turqit, romët, serbet** etj. Kryeqytet është **Shkupi** me rreth 500 000 banorë. Qytete tjera më të mëdha janë **Manastiri, Kumanova, Tetova, Prilepi, Shtipi, Strumica, Kavadari** etj. Gjuhë zyrtare është maqedonishtja.

VENDET TURISTIKE DHE ATRAKSIONET

Maqedonia e Veriut është vend me histori të pasur, natyrë mbresëlënëse dhe atraksione të llojllojshme kulturore. Vendet dhe atraksionet më të njohura turistike janë: **Ohri dhe Liqeni i Ohrit** me Qytetin e vjetër të Ohrit, Kishën Sh. Jovan Kaneo, Kalanë e Samoilit, Manastirin e Sh. Naumit, Liqenin e Ohrit – një nga liqenet më të vjetër dhe më të thellë në Evropë, i përsosur për not, lundrim dhe rekreacion; **Shkupi** – kryeqyteti me Urën e Gurit – simboli i qytetit, Çarshinë e vjetër, Kalanë e Shkupit, Kanjonin e Matkës; **Mavrova dhe parku kombëtar i Mavrovës** me qendrën e skijimit Mavrovë, Kishën e zhytur Sh. Nikolla, manastirin Sh. Jovan Bigorski; **Krusheva** – qyteti më i lartë në Ballkan me Meçkin Kamen, monumentin Makedonium (Ilinden), Qendrën e parashutistëve; **Manastiri** me Sokakun e gjerë, Heraklean Linkestis, Parkun kombëtar të Pelisterit; **Strumica dhe Dojrani** me Ujëvarat e Smollarit dhe Koleshinit, manastiret Vodaça dhe Velusa, Liqeni i Dojranit e shumë të tjerë.

Maqedonia e Veriut ofron kombinim të jashtëzakonshëm të **bukurive natyrore, historisë, kulturës dhe gastronomisë**, që e bën destinacion ideal për secilin turist.

RREGULLIMI SHETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Maqedonia e Veriut** është **republikë parlamentare**.

SHQIPËRIA**POZITA GJEOGRAFIKE**

Shqipëria përfshin pjesën perëndimore të Gadishullit Ballkanik. Në veri kufizohet me Malin e Zi dhe Kosovën, në lindje me Maqedoninë e Veriut, në juglindje me Greqinë, në perëndim ka dalje në Detin Adriatik. Dalja në Detin Adriatik i mundëson Shqipërisë pozitë të volitshme gjeografike të pjesës tokësore, e cila nga të gjitha anët është e mbuluar me malet e larta. Me ndërtimin e rrugës magjistrale nga Prishtina drejt Tiranës qasja përmes rrugës kontinentale, qasja përmes rrugës kontinentale është përmirësuar jashtëzakonisht. Shqipëria përfshin 28 748 km².

RELIEVI

Relievi është malor, ndërsa malet u takojnë grupmaleve Dinare dhe të Sharrit-Pindit. Më të njohura janë **Bjeshkët e Nemuna, Pashtriku, Korabi, Jablanica** etj. Pjesa e ultësirës gjendet në pjesët bregdetare, por kryesisht ajo është me moçale dhe jo shumë pjellore.

Liqeni i Ohrit

Manastiri

PYETJE

- Në sa pjesë mund të ndahet relievi në Maqedoninë e Veriut?
- Cili është lumi më i madh që rrjedh në Maqedoninë e Veriut?

SHQIPËRIA
28 748 KM²
2 791 765 B.

TERMA

- **KRIPTODEPRESION** – liqen, sipërfaqja e ujit e të cilit është mbi nivelin e detit dhe fundi i tij është nën nivelin e detit. Për shembull, të tillë janë Liqeni i Shkodrës dhe Liqeni i Bajkalit.
- **LIQENI I SHKODRËS** – liqen tektonik në kufi mes Shqipërisë dhe Malit të Zi. Gjendet 6 m lartësi mbidetare dhe përfshin sipërfaqe prej 370 km².

Durrësi

Saranda

Vlora

PYETJE

- Përshkruaje pozitën gjeografike të Shqipërisë!
- Numëro disa lumenj në Shqipëri!
- Sa popullsi ka Shqipëria?
- Cilat janë qytetet më të mëdha në Shqipëri?
- Cilat janë vendet më të njohura turistike në Shqipëri?

Liqeni i Shkodrës

KLIMA

Klima është **mesdhetare** në pjesën bregdetare, **malore** në pjesën e maleve dhe **mesatare-kontinetale** në pjesët e tjera të vendit.

HIDROGRAFIA

Sa i takon **hidrografisë**, lumenjtë në Shqipëri i takojnë Pellgut Adriatik. Më të mëdhenj janë **Drini, Buna, Vjosa, Semani, Shkumbini** etj. Në lumenjtë janë ndërtuar më shumë liqene artificiale prej të cilave më të njohur janë **Liqeni i Maliqit** dhe **Murrizit**. Në peizazhin hidrografik të Shqipërisë dominojnë pjesë nga tre liqenet më të mëdha të Gadishullit Ballkanik. Ato janë: **Liqeni i Shkodrës, Liqeni i Ohrit dhe Liqeni i Prespës**.

POPULLSIA

Në Shqipëri jetojnë **2 791 765 banorë**. Prej tyre 98% janë **shqiptarë**. Në Prespën e Vogël dhe Gollobordë jetojnë **maqedonas**. Gjuhë zyrtare është shqipja. Kryeqytet është Tirana me rreth 400 000 banorë. Qytete tjera të mëdha janë **Durrësi, Elbasani, Shkodra, Vlora, Korça** etj.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi në Shqipëri ka perspektivë të mirë për zhvillim. Shqipërinë brenda vitit e vizitojnë rreth 2 milionë turistë. Rëndësi të veçantë ka turizmi stacionar veror në bregdetin shqiptar. Destinacionet kryesore janë **Vlora, Saranda** dhe **Durrësi**. Në liqenin e Ohrit destinacioni më i vizituar është **Pogradeci**. Për turistët është interesant edhe **Liqeni i Shkodrës** i cili është më i madhi në Gadishullin Ballkanik. Ai është i pasur me fondin e peshqeve dhe është destinacion i shpeshtë i turistëve peshkatarë.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Shqipëria** është **republikë parlamentare**.

BISEDË

BULLGARIA

POZITA GJEOGRAFIKE

Bullgaria përfshin pjesën lindore të Gadishullit Ballkanik. Në veri kufizohet me Rumaninë, në lindje ka dalje në Detin e Zi, në perëndim me Serbinë dhe Maqedoninë e Veriut dhe në jug me Greqinë dhe Turqinë. Brenda këtyre kufijve përfshin sipërfaqe prej 110 994 km². Ka pozitë të mirë gjeografike, sepse, përveç që del në Detin e Zi, përmes lumit Danub me trafikun e kanalit lumor lidhet me Detin e Veriut, kështu që paraqet një lloj ure ndërmjet Evropës dhe Azisë.

RELIEVI

Relievi në Bullgari para së gjithash është malor, ku shtrihen vargmalet e reja dhe të vjetra. Nga vargmalet e reja më karakteristik është **mali Ballkan**, ndërsa nga vargmalet e vjetra janë **Rodopet, Pirini dhe Rila**. Në Rila ndodhet maja më e lartë e Gadishullit Ballkanik – **Musalla** me 2 925 m. Pjesën e ulët e përbëjnë **Rrafshina e Danubit të Poshtëm dhe Ultësira e Trakisë** në pellgun e lumit Marica.

KLIMA

Klima në Bullgari nën ndikimin e deteve është **mesdhetare** (nën ndikimin e Detit të Zi dhe Detit Egje), ndërsa në brendësi mbizotëron **klima mesatare-kontinentale dhe malore**.

BULLGARIA
110 994 KM²
6 757 689 B.

Rila

Pirini

TERMA

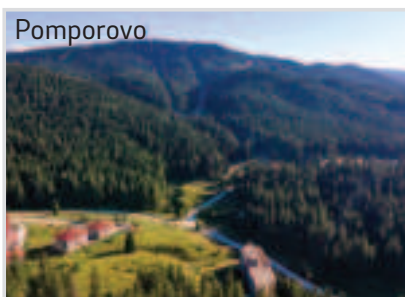
- **KUFIJTË SHETETËRORË** – vijat me të cilat ndahen territoret mes dy shteteve. Mund të jenë natyrore (kur shtrihen nëpër vija të disa objekteve natyrore) ose politike (kufij të vendosur me vijë të drejt sipas disa marrëveshjeve ndërkombëtare).
- **RREGULLIMI SHETETËROR** – mënyra e organizimit të shoqërisë në një shtet. Ekzistojnë rregullime shtetërore të llojit republikë dhe monarki (mbretëri, principata...).
- **MUSALLË** – maja më e lartë e Rodopeve në Republikën e Bullgarisë. Është e lartë 2 925 m dhe është maja më e lartë në Gadishullin Ballkanik.
- **RODOPET** – sistem malor në Bullgarinë Jugperëndimore.

PYETJE

- Si është pasqyra e relievit të Bullgarisë?
- Cila është maja më e lartë në Bullgari?
- Gjeje cili nga termat e mëposhtëm na kujton Bullgarinë?
a) Deti i Zi b) Marica
c) Ivica ç) Roza
- Cilat qytete në Bullgari janë porte kryesore dhe në cilin det gjenden?
- Numëro disa qytete më të mëdha në Bullgari!

BISEDË

- Cili shtet është fqinji ynë jugor?
- Cili det është më afër Republikës së Maqedonisë së Veriut?
- Ku gjendet qyteti i Selanikut?

GREQIA
131 957 KM²
10 047 817 B.

HIDROGRAFIA

Hidrografia është kryesisht në Pellgun e Detit të Zi dhe në Pellgun Egje. Më i madh është lumi **Danub**, që i takon pellgut të Detit të Zi, ndërsa në Pellgun Egje derdhen lumenjtë **Struma, Marica dhe Mesta**. Në malet **Rila dhe Pirin** ndodhen një numër i madh liqenesh akullnajorë.

POPULLSIA

Në Bullgari jetojnë afërsisht 6 757 689 **banorë**. Karakterizohet me emigrim të madh të popullsisë drejt vendeve evropiane. Popullsia përbëhet nga **bullgarë, turq, maqedonas dhe romë**. Gjuhë zyrtare është bullgarishtja. Kryeqytet është Sofja në të cilin jetojnë rreth 1 300 000 banorë. Qytete të mëdha janë **Pllovdivi, Varna, Burgasi, Ruseja, Blagoevgradi** etj.

QENDRAT TURISTIKE

Për dallim nga industria, **turizmi** shënon rritje. Brenda vitit Bullgarinë e vizitojnë më shumë se 10 milionë turistë. Më të zhvilluara janë: turizmi dimëroro-sportiv, stacionar veror dhe turizmi i banjave. Më i vizituar është bregdeti i Detit të Zi, por nuk mbeten pa u vizituar edhe qendrat malore dimëroro-sportive **Boroveci dhe Pamporova**. Nga qendrat turistike të banjave të rëndësishme janë **Bansko, Sandanski dhe Velingradi**.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Bullgaria** është **republikë parlamentare**.

GREQIA

POZITA GJEOGRAFIKE

Greqia me pjesën më të madhe të territorit të saj përfshin pjesën më jugore të Gadishullit Ballkanik. Është vend gadishullor dhe ishullor. Në veri kufizohet me Maqedoninë e Veriut dhe Bullgarinë, në lindje me Turqinë, ndërsa në veriperëndim me Shqipërinë. Përfshin sipërfaqe prej 131 957 km². Ka pozitë të mirë gjeografike.

RELIEVI

Relievi në Greqi është kryesisht malor. Kurora kryesore malore përbëhet nga **Gramosi dhe Pindi** në pjesën veriperëndimore, si dhe **Parnasi** në pjesën qendrore. Mali më i lartë është **Olimpi** (2 917m). Nga ultësirat më frytëdhënëse dhe më të përhapura janë **Ultësira e Selanikut, Ultësira e Serezit dhe Ultësira e Dramës**. Greqia është vendi me vijë më të përthyer bregdetare dhe me numër më të madh të ishujve dhe gadishujve. Gadishujt më të mëdhenj janë: **Atika, Peloponezi dhe Halkidiki**. Ishujt më të mëdhenj janë **Kreta, Rodosi, Lesbosi, Tasosi**.

KLIMA

Klima në pjesët e ulëta bregdetare është **mesdhetare**, në brendësi **mesatare-kontinentale**, ndërsa në male **malore**.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë në Greqi e përbëjnë kryesisht Deti Egje dhe lumenjtë **Bistrice** (Aliakmonasi), **Vardari** (Aksiosi), **Struma** (Strimona), **Mesta** dhe **Marica** në pjesën veriore dhe **Piniosi** në pjesën qendrore. Në Greqi ka edhe një numër të madh të liqeneve natyrore, siç janë **Beshiç, Ostrovsko, Logadin**, pjesë të **Liqenit të Prespës dhe Liqenit të Ohrit** etj.

POPULLSIA

Në Greqi jetojnë 10 047 817 **banorë**. Prej tyre 87 % janë **grekë, macedonas, turq, shqiptarë** etj. Gjuhë zyrtare është greqishtja. Kryeqytet është Athina në të cilin jetojnë rreth 3 milion banorë. Qytete të mëdha janë **Selaniku, Patrasi, Iraklioni dhe Larisa**.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi është një nga degët parësore ekonomike. Brenda vitit Greqinë e vizitojnë më shumë se 20 milionë turistë. Më i zhvilluar është turizmi stacionar veror. Lokalitetet më të njohura turistike janë: gadishujt **Halkidiki dhe Atika**, ishujt **Kiklade dhe Sporade**, kurse një numër i madh i turistëve i vizitojnë qytetet e Athinës dhe Selanikut.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Greqia është republikë parlamentare**.

PYETJE

- Cilat dete i spërkatin brigjet e Greqisë?
- Cilët janë gadishujt më të mëdhenj grek?
- Cilat janë qytetet më të mëdha në Greqi?
- Numëro disa liqene që gjenden në Greqi!
- Përveç Athinës dhe Selanikut, cilat janë qytetet e tjera të mëdha në Greqi?

TERMA

- **MAKIET (KAÇUBET)** – kaçube të larta dhe të ulëta me gjelbërim të përhershëm me gjethe të fortë, të përhapura në rajonin mesdhetar vegetativ. Paraqiten si vegetacion sekondar pas shkatërrimit të pyjeve me gjelbërim të përhershëm.

Meteori, pjesë e manastireve

Athina, Akropoli

Selaniku

18.

QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN JUGORE

- Ku më së shpeshti shkojnë në pushim njerëzit nga Maqedonia e Veriut?
- A ka qenë dikush në pushim në ndonjë shtet të Evropës Jugore?
- Çfarë nënkuptohet me qendra turistike?
- A di dikush të thotë disa vende turistike në Evropën Jugore?
- Çfarë është Dubrovniku dhe ku gjendet?

Venecia (Venediku)

Në Evropën Jugore gjenden disa prej qendrave më të njohura turistike në botë. Ato gjenden në Gadishullin Ballkanik, Apenin dhe Pirinej.

QENDRAT TURISTIKE NË GADISHULLIN BALLKANIK

Qendrat më të njohura turistike në Gadishullin Ballkanik me atraksionet e tyre janë:

Dubrovniku, Kroaci, me atraksionet turistike të Qytetit të Vjetër (i mbrojtur nga UNESCO-ja), Muret e qytetit, Ishullin Lokrum etj.

Athina, Greqi, me atraksionet Akropoli dhe Partenoni, Agorën Antike, Plakën dhe Monastirakin (kuarte tradicionale në Athinë), Muzeun kombëtar arkeologjik etj.

Budva, Mali i Zi, me Qytetin e Vjetër, plazhet e Jazit, Mogrenit dhe Shën Stefanit, vend monden me kapacitete luksoze hotelierike.

Ohri, Maqedonia e Veriut, me Liqenin e Ohrit (i mbrojtur nga UNESCO-ja), Kalanë e Samoilit, manastiret Sh. Naum dhe Sh. Klimenti i Ohrit, ikonat unike dhe artin kishtar.

Beogradi, Serbi, me Kalanë Kalemegdan, rrugën boeme "Skadarlia", pellgjet e lumit Sava dhe lumit Danub, jetën e natës dhe festivalet muzikore.

Dubrovniku

Athina

QENDRAT TURISTIKE NË GADISHULLIN APENIN

Në Gadishullin Apenin vendet më të njohura turistike janë:

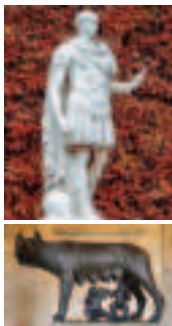
Roma, Itali, me atraksionet turistike Koloseumi, Vatikani (Bazilika e Sh. Pjetrit, dhe Kapela Sikstine), shatërvanin e Trevit dhe Shkallët spanjole, Forumin Romak dhe Panteonin etj.

Firenca, Itali, me Galerinë Ufici dhe statujën e Davidit, Duomos, (Katedralja e Santa Marisë del Fiore), urën Ponte Vekio dhe arkitekturën e renesansës.

Venediku, Ital, me gondolet përgjatë Kanalit Grande, Sheshin Sh. Marku dhe Pallatin e Duzhdit, urën Rialto dhe Karnevalin në Venedik.

Napoli, Itali, me Pompenë dhe Vezuvin, picën napolitane, Rivieren Amalfise dhe Qendrën historike (UNESCO).

Milano, Itali, me Katadrallen e Milanos (Duomo di Milano), Galerinë Vittorio Emanuele II, Operën La Scala dhe butiqet e modës (Monte Napoleone).

Roma

QENDRAT TURISTIKE NË GADISHULLIN PIRINEJ

Në Gadishullin Pirinej qendrat më të njohura turistike janë:

Barcelona, Spanjë, me atraksionet Sagrada Familia, Park Guel, La Rambla, Kamp Nou (stadiumi i KF Barcelona) etj.

Madridi, Spanjë, me Pallatin Mbretëror, muzeun Prado, sheshin Puerta del Sol, Retiro Park etj. **Lisboni, Portugali**, me kullën Belem, Tramvajin 28, kuartin historik Alfama dhe urën Vasko de Gama. **Sevila, Spanjë**, me Alkazarin e Sevilas, Katedralen e Sevilas, sheshin Plaza de Espanja dhe manifestimin Flamenko muzikë dhe valle.

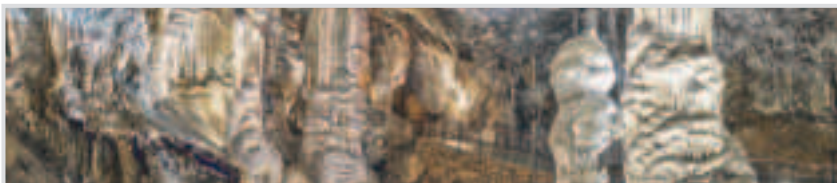
Porto, Portugali, me bodrumet e verës për Portvajn, lumin Duro dhe urën e Dom Luisit I, Qendrën historike (UNESKO) dhe librarinë Lelo.

Sheshi Plaza de Espanja

Katedralja e Sevilas

Në Evropën Jugore ka edhe shumë qendra të tjera turistike për turizëm veror dhe dimëror, si dhe lokalitete natyrore, si për shembull, Shpella e Postojnës në Slloveni, Liqenet e Plitvicës në Kroaci, Musalla, maja më e lartë në Gadishullin Ballkanik e shumë të tjera.

Shpella e Postojnës në Slloveni

PYETJE

- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Gadishullin Ballkanik?
- Numëro disa atraksione turistike në Gadishullin Ballkanik!
- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Gadishullin Apenin?
- Numëro disa atraksione turistike në Gadishullin Apenin!
- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Gadishullin Pirinej?
- Numëro disa atraksione turistike në Gadishullin Pirinej!

Kamp Nou, Barcelona

Lisboni

Porto, Portugali

Ura e Dom Luisit I, Portugali

DETYRË

- Qendrat turistike të shënuara në leksion gjeji në hartën gjeografike!
- Hulumto në internet dhe gjeji të dhëna dhe fotografi nga atraksionet më të njohura turistike!
- Njihu me disa detaje për atraksionet e caktuara turistike!

19. VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS PERËNDIMORE

- Ku gjendet Parisi?
- Në cilën pjesë të Evropës gjenden shtetet Franca dhe Anglia?
- Çfarë paraqet Roterdami dhe ku gjendet?

Evropa Perëndimore - relievi

POZITA GJEOGRAFIKE

Evropa Perëndimore përfshin territoret që kanë dalje në Oqeanin Atlantik. Një pjesë e saj është në tokën evropiane, ndërsa një pjesë tjetër është territor ishullor. Dalja e drejtpërdrejt në det u mundëson shteteve të Evropës Perëndimore komunikim me botën. Rëndësi të veçantë ka Kanali La Mansh. **Lumenjtë e mëdhenj me lundrueshmërinë** e tyre mundësojnë komunikim me brendësinë e shteteve. Sipas kësaj, konstatohet se Evropa Perëndimore karakterizohet me **pozitë tepër të volitshme gjeografike.**

PËRTHYERJA BREGDETARE

Përthyerja bregdetare e Evropës Perëndimore është e ndërlikuar dhe e larmishme, me shumë gjire, gadishuj, ishuj dhe ngushtica. Territori ka dalje në Oqeanin Atlantik dhe Detin e Veriut dhe ka vijë të zhvilluar bregdetare të përshtatshme për porte, peshkim dhe trafik detar. **Gadishuj** më të rëndësishëm janë: **Gadishulli Iberik, Bretanik, Normandik dhe Kornvolik.** **Ishujt** më të mëdhenj janë: **Ishujt Britanik** (Mbretëria e Bashkuar dhe Irlanda), **Ishujt Shetland, Kanalere dhe Franceze.** **Gjire dhe zona detare** më të mëdha janë: **Gjiri i Biskajit,** te Franca dhe Spanja, **Kanali La Mansh me Ngushticën e Doverit** mes Mbretërisë së Bashkuar dhe Francës, **Deti i Veriut** mes Britanisë, Belgjikës, Holandës, Gjermanisë dhe Danimarkës dhe **Deti i Irlandës** - mes Irlandës dhe Britanisë.

Përthyerja e këtillë e ndërlikuar bregdetare e bën Evropën Perëndimore rajon të rëndësishëm për **tregti detare, turizëm, peshkim dhe ekonomi portesh.**

RELIEVI

Pjesa më e madhe e territorit të Evropës Perëndimore karakterizohet me **reliev me ultësira.** Në të dallohen territore si me ultësira tipike dhe lugina më të mëdha e më të gjera lumore. Më karakteristike janë Ultësira e Francës dhe Ultësira e Holandës-Belgjikës.

Malet e vjetra janë kryesisht me lartësira relativisht të vogla deri në 500 m. Më të rralla janë malet që ngrihen në mbi 1 000 m. Të tilla janë malet në Britaninë e Madhe, Ardenet në Belgjikë, Masivi Qendror dhe Vogezet në Francë.

Malet e reja në Evropën Perëndimore janë më pak të përhapura. Përfshijnë pjesë nga Pirinejet dhe nga Alpet e Francës. Karakterizohen me reliev malor tipik të lartë, majat e të cilave çdoherë janë me dëborë dhe akull, me prezencën e akullnajave. Mes Francës dhe Italisë gjendet Mon Blan/Monte Bjanko (4 808), maja më e lartë në Evropë.

KLIMA

Klima në Evropën Perëndimore është kryesisht nën ndikimin e Oqeanit Atlantik dhe erërave perëndimore të cilat nga oqeani fryjnë drejt kontinentit. Ndikim të madh ka edhe rryma e ngrohtë e Golfit, e cila përmes brigjeve të Evropës Perëndimore lëviz nga detet më jugore drejt atyre më veriore. Këto faktorë kushtëzojnë që ndërmjet periudhave dimërore dhe verore në Evropën Perëndimore të ketë ndryshime të vogla të temperaturës. Prandaj, klima në Evropën Perëndimore quhet klimë atlantike për të cilën karakteristike janë dimrat e butë dhe verat mesatarisht të ngrohta. Në disa rajone klima karakterizohet me modifikime të caktura, si për shembull, në Francën Jugore ka klimë mesdhetare, ndërsa në Alpet e Francës dhe Pirinejet ka klimë tipike malore. Në pjesët perëndimore të Irlandës dhe Britanisë së Madhe ka sasi më të mëdha të reshjeve të shiut.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë e Evropës Perëndimore e përbëjnë një numër i madh i lumenjve dhe kanaleve. Të tillë janë lumenjtë **Garona, Loara, Sena dhe Rona** në Francë, **Reni** në Holandë, **Shelda** në Belgjikë, **Tamizi** në Britaninë e Madhe dhe shumë degëzime dhe lumenjë të vegjël të tyre. Lumenjtë mes veti janë të lidhura me kanale dhe mundësojnë rrugë të gjata lundrimi përgjatë kontinentit të Evropës Perëndimore. Lumenjtë derdhen në Oqeanin Atlantik dhe Detin Mesdhe. Derdhen në formë të estuareve për shkak të baticës së lartë të Oqeanit Atlantik, me ç'rast uji hyn thellë përmes shtretërve të lumenjve. Në Evropën Perëndimore ka një numër të madh të liqeneve natyrore dhe akumulimeve artificiale. Më i njohur është liqeni **Loh Nes** në Skoci.

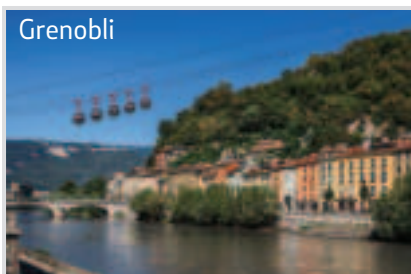
Hapësira e gjerë **drejt deteve** ka mundësuar ndërtimin e **shumë porteve**.

QENDRAT TURISTIKE

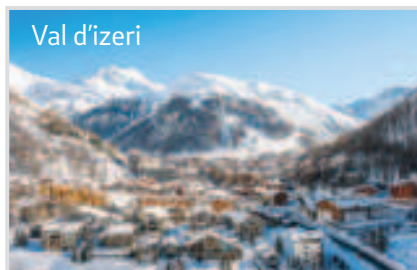
Turizmi në Evropën Perëndimore është i zhvilluar në qytetet më të mëdha, në qendrat bregdetare dhe në vargmalet. Veçanërisht më karakteristike janë qytetet: **Londra, Liverpuli, Edinburgu, Parisi, Nica, Kana, Sen Trope, Monte Karlo, Amsterdami**, si dhe qendrat turistike **Shamoni, Grenobli, Albervili, Val d'izeri** etj.

Sen Trope

Grenobli

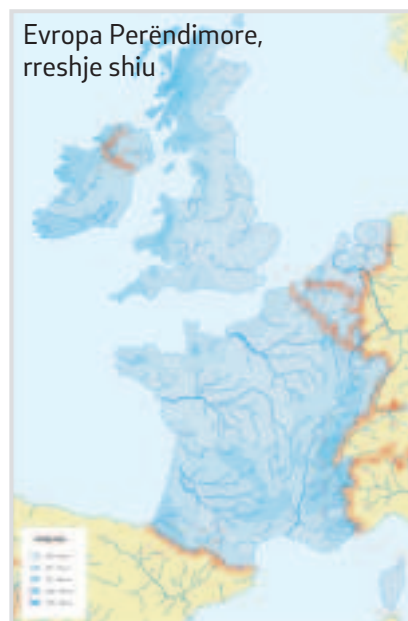
Val d'izeri

Liverpuli

Rryma e Golfit

Evropa Perëndimore,
rreshje shiu

DETYRË

- Hulumto dhe mëso pse është karakteristik Bregu Azur në Francë!?

PYETJE

- Cilat teritore nga Evropa i përfshin Evropa Perëndimore?
- Pse është e volitshme pozita gjeografike e Evropës Perëndimore?
- Përkrahja e relievit në territorin e Evropës Perëndimore!
- Çfarë klimë mbizotëron në Evropën Perëndimore?
- Numëroji lumenjtë më të mëdhenj të Evropës Perëndimore!

20. BRITANIA E MADHE

- Cili është ishulli më i madh në Evropë?
- Cili është shteti më i madh ishullor në Evropë?
- Ku gjendet dhe çfarë paraqet Londra?

**BRITANIA E
MADHE**
244 110 KM²
69 138 192 B.

Taur Brixh, Londra

Ura mbi lumin Severn

POZITA GJEOGRAFIKE

Britania e Madhe gjendet në Evropën Perëndimore. Nga kontinenti i Evropës është ndarë me Kanalin La Mansh. Ka pozitë të volitshme gjeografike.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Britania e Madhe është vend ishullor në ujërat e Oqeanit Atlantik dhe Detit të Veriut. Ka vijë të përthyer bregdetare me shumë gjire, gadishuj, ishuj dhe ngushtica. Britanisë së Madhe, përveç Irlandës Veriore i takojnë edhe 5 000 ishuj, prej të cilëve më të mëdhenj janë: Ishujt Hebride, Orkine dhe Shetland.

Përfshin sipërfaqe prej 244 110 km². Emri zyrtar është: Mbretëria e Bashkuar e Britanisë së Madhe dhe Irlandës Veriore.

RELIEVI

Sipas **karakteristikave të relievit**, Britania e Madhe është e ndarë në tri pjesë: Skocia në Veri, Anglia në jug dhe Uelsi në perëndim. Relievi në Skoci dhe Uels është kryesisht malor, ndërsa në Angli dominojnë ultësirat. Malet i takojnë grupit të masiveve të vjetra malore. Më karakteristike janë: Malet Penine, Kambrike, Grampiane, Kaledone etj. Të pasura janë me qymyr guri dhe xehe hekuri.

KLIMA

Klima është **atlantike**. Për këtë ndikim të madh kanë rrymat e ngrohtë të Golfit dhe erërat perëndimore. Ato sjellin lagështi të madhe dhe prandaj reshjet e shiut janë dukuri e shpeshtë. Kështu, verat janë të freskëta dhe me shi, ndërsa dimrat të butë dhe me mjegull.

HIDROGRAFIA

Britania e Madhe ka **rrjet** të dendur **hidrografik**. Lumenjtë janë relativisht të shkurtër, me rënie të vogël dhe me regjim të barabartë ujor. Lumi më i gjatë është **Severn**, më pas vijnë **Tamizi** dhe **Trent-Hamberi**. Lumenjtë janë të lidhura me shumë kanale të lundrueshme.

Estuari i Tamizit

Tamizi, Londra

Londra, Monumentet

Më i njohur është Kanali i Mançesterit. Nga liqenet më i njohur është **Loh Nes** në Skoci.

POPULLSIA

Në Britaninë e Madhe jetojnë 69 milionë (69 138 192) banorë. Pjesa më e madhe e tyre jeton në qytetet e mëdha. Popullsinë e përbëjnë **anglezët** (83%), **skocezët** (9 %), **uelsanët** (5 %) dhe **irlandezët** (3 %). Gjuhë zyrtare është anglishtja dhe e flasin 93 % e popullsisë.

Kryeqytet është **Londra** me rreth 15 milionë banorë me rrethinë. Qytete të tjera të mëdha janë **Glazgovi**, **Liverpuli**, **Mançesteri**, **Birminghami** dhe **Shefildi**.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi është degë e rëndësishme terciare. Brenda vitit Britaninë e Madhe e vizitojnë rreth 40 milionë turistë. Qendra kryesore turistike janë: **Londra**, **Edinburgu**, **Mançesteri**, **Liverpuli**, **Oksfordi** dhe **Kembrixhi**, **Kardifi**, **Bellfasti** etj.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Britania e Madhe** është **monarki parlamentare**.

Stounhenxhi, atrakcioni turistik në Britaninë e Madhe

TERMA

- **ESTUAR** – derdhje e lumit në formë të gjirit, nën ndikimin e valëve bregdetare, të baticave dhe zbativave, shtrati i lumit zgjerohet. Të tilla janë derdhjet e lumenjve Tamiz, Laba, Loara etj.

Veshja tradicionale skoceze

PYETJE

- Cilat shtete ishullore bëjnë pjesë në Evropën Perëndimore?
- Si është pozita gjeografike e Evropës Perëndimore?
- Numëro shtetet e Evropës Perëndimore!
- Cilat janë qytetet më të mëdha në Britaninë e Madhe?
- Sa sipërfaqe përfshin Britania e Madhe?
- Sa popullsi jeton në shtetet e Evropës Perëndimore?
- Pse Britania e Madhe ka pozitë të volitshme gjeografike?
- Me se kanë të bëjnë termat gjeografik Britania e Madhe dhe Mbretëria e Bashkuar?
- Çfarë është Britania e Madhe sipas rregullimit shtetëror?

21. FRANCA

BISEDË

- Në cilin rajon të Evropës gjendet Franca?
- Franca është shtet ishullor apo gadishullor?
- Numëro disa shtete që gjenden në Evropën Perëndimore!

 FRANCA
543 965 KM²
66 548 530 B.

Kulla Eiffel

POZITA GJEOGRAFIKE

Franca përfshin pjesën e Evropës Perëndimore mes Pirinejeve në jug, Alpeve dhe lumit Reni në lindje e deri te Oqeani Atlantik në perëndim. Kufiri i veriut me Belgjikën është i hapur. Në perëndim ka dalje në Oqeanin Atlantik, ndërsa në jug në Detin Mesdhe. Në këto kufi përfshin 543 965 km². Sipas këtyre karakteristikave, Franca ka pozitë shumë të volitshme gjeografike. Kufizohet me Belgjikën dhe Luksemburgun në veri, Gjermaninë në verilindje, Zvicrën dhe Italinë në lindje, Monakon në juglindje, Spanjën dhe Andorën në jug.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Franca drejt Oqeanit Atlantik ka dalje në më shumë gadishuj, ishuj dhe gjire. Më karakteristike janë **gadishujt Bretanja dhe Kotanten**. Ka numër më të madh të gjireve, por më karakteristike janë **Gjiri i Biskajit, Gjiri Sen Malo dhe Gjiri i Senës**, por edhe gjiret (estuaret e zgjatura) gjatë derdhjes së lumenjve në Oqeanin Atlantik dhe **Gjiri i Lionit** në brigjet e Detit Mesdhe në jug. Përgjatë brigjeve detare gjenden edhe ishuj. Sipas kësaj, Franca ka vijë relativisht të përthyer bregdetare.

RELIEV

Relievi përbëhet nga ultësira dhe male. Prezentë janë masivet e vjetra dhe vargmalet e reja malore. Nga masivet e vjetra **malore** më të njohura janë **Vogezet, Ardenet dhe Masivet Qendrore**, kurse nga malet e reja **Alpet dhe Pirinejet**. Në Alpet gjendet maja më e lartë e Evropës – **Mon Blan** (4 808 m).

Ultësirat shtrihen në pjesët perëndimore dhe veriperëndimore të territorit të Francës dhe janë të njohura si **Ultësira të Evropës Perëndimore (ose franceze)**.

KLIMA

Në bregdetin Atlantik **klima është atlantike** dhe karakterizohet me vera të freskëta dhe dimra të ngrohtë dhe me shi. Në Mesdhe **klima është mesdhetare**, ndërsa në malet e larta klima është **malore dhe alpine**. Në pjesën qendrore të Francës klima është **kontinentale**.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë e Francës kryesisht e krijojnë Oqeani Atlantik dhe Deti Mesdhe. Sipas kësaj, lumenjtë e Francës i takojnë pellgut të Oqeanit Atlantik, ku derdhen lumenjtë **Sena, Loara dhe Garona**, ndërsa në Detin Mesdhe derdhet lumi **Rona**. Të gjithë këto janë të lundrueshëm dhe mes veti janë të lidhur me kanale, që është me rëndësi të veçantë për trafikun ujor.

Nga liqenet më i njohur është **Liqeni i Gjenevës** që gjendet në kufirin me Zvicrën.

POPULLSIA

Në Francë jetojnë rreth 66 milionë (66 548 530) **banorë**. Numrin më të madh e përbëjnë francezët. Ka numër të madh emigrantësh, siç janë: portugezët, algjerianët, marokenët etj. Kryeqytet është Parisi në të cilin jetojnë rreth 10 milionë banorë me gjithë rrethinën, kurse qytete tjera të mëdha janë Marseja, Lioni, Tuluzi, Nica, Bordo etj.

QENDRAT TURISTIKE

Franca është një nga vendet më të vizituara në botë. E njohur është për historinë, kulturën, gastronominë e saj dhe bukuritë natyrore. **Qendra më të rëndësishme në Francë janë: Parisi** – “Qyteti i Dritës”; **Bregu Azur** ose Riviera franceze me vendet më të njohura, siç janë: Nica, Kana, Monako, Sen Trope; **Lugina e Loarës** - „Shteti i kështjellave”; **Provansa; Bordo** – qyteti i verës; **Lioni** – qyteti më i njohur i gastronomisë së Francës; **Strasburgu** – zemra e Alzasit; Mon Sen Misheli – mrekullia mesjetare; **Shamoni** – destinacioni më i njohur dimëror nën Mon Blan, maja më e lartë në Evropë.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Franca është republikë parlamentare**.

Mon Blani

Marseja

Nica

PYETJE

- Si është pozita gjeografike e Francës?
- Numëroji shtetet e Evropës Perëndimore!
- Cilat janë qytetet më të mëdha në Francë?
- Sa sipërfaqe përfshin Franca?
- Sa popullsi jeton në shtetet e Evropës Perëndimore?
- Cilat janë ultësirat më të njohura në Francë dhe Holandë?
- Numëro disa nga lumenjtë më të mëdhenj në Francë!

BISEDË

- A ka qenë dikush në pushim në ndonjë shtet të Evropës Perëndimore?
- Çfarë nënkuptohet me atraksion turistik?
- A e di dikush të tregojë disa vende turistike në Evropën Perëndimore?
- Çfarë është Nica dhe ku gjendet?

Katedralja e Notre Damit

Lioni

TERMA

- **DESTINACION TURISTIK** – vend i caktuar me rëndësi turistike, i vlefshëm për të vizituar.

Oksfordi

22.

QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN PERËNDIMORE

Në Evropën Perëndimore gjenden disa nga destinacionet më të njohura turistike në botë. Qendrat më të rëndësishme turistike në Francë, Holandë, Belgikë, Britani të Madhe dhe Irlandë me atraksionet e tyre më të mëdha janë:

FRANCA

Parisi, Francë me atraksionet turistike Kulla e Ajfelit, Muzeu i Luvrit (Mona Lisa, Venera Milos), Katedralja e Notre Damit, avenia Shanzelize dhe Porta Triumfale, Pallati i Versajës etj.

Nica dhe Riviera franceze në Detin Mesdhe me plazhet e mrekullueshme dhe shëtitorën „Promenade de-s-Angle“, resortet luksoze në San Trope, Monte Karlo në Monako etj.

Lioni me qytetin e vjetër historik nën mbrojtjen e UNESCO-s, gastronomia franceze (restorantet Bushon) dhe bazilika Notre-Dam De Furvier.

Bordo me rajonet e njohura të verës, sheshin de la Bors me pasqyrën në ujë dhe Qendrën historike (UNESCO).

Shampanja (Rems, Eperne) me Katedralen në Rems (vendi i kurorëzimit të mbretërve francezë), bodrumet e verës, shampanjës etj.

Qendrat turistike dimërore **Shamoni – Mon Blan, Val d'Izer, Albervil, Grenobël** e tjerë.

BRITANIA E MADHE

Londra me Big Benin dhe Pallatin e Vestminsterit, rrotën panoramike Syri i Londrës, Muzeun Britanik, Pallatin e Bakingamit etj.

Edinburgu, Skoci, me Kalanë e Edinburgut, Miljën mbretërore dhe qendrën historike, si dhe Festivalin Edinburg Fringe.

Oksfordi dhe Kembrixhi me universitetet dhe bibliotekat historike, kolegjet mesjetare dhe pabet etj.

Liverpuli me atraksionet e grupit Bitëlsi, Albert Dok dhe historinë bregdetare dhe stadiumin e futbollit Enfield (shtëpia e KF Liverpool).

Pallati i Bakingamit, Londra

Bat dhe Stounhexh me banjat e Romës në Bat, arkitekturën gjeorgjiane dhe Stounhexhin – lokalitet i lashtë megalitik.

HOLANDA

Amsterdami me kanalet dhe turnet me varkë, muzeun e Van Gogut, shtëpinë e Ana Frankut, zonën e Dritës së kuqe dhe kafes si dhe kulturën për tregtim.

Roterdami me arkitekturën bashkëkohore (shtëpitë Kubus, urën Erazmus), tregun e mbyllur me artin Markhtal, Portin – një nga më të mëdhenjtë në botë etj.

Haga me Pallatin e paqes (Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë), plazhin Sheveningen, Maurichausin me pikturat e Vermerit dhe Rembrantit.

BELGJIKA

Brukseli me Gran Plasin (sheshi qendror, UNESCO), Maneken Pisin (statuja e djaloshit) dhe Parlamentin Evropian.

Genti me Kështjellën Gravensten, Katedralen Sh. Bavo me pikturën „Adhurimi i Qengjit“ dhe sheshin e vjetër Korenmarkt.

Antverpeni me Katedralen e Shën Mërisë, distriktin e diamanteve dhe Shtëpinë-muze të Rubensit.

Atomiumi në Bruksel

Brukseli

IRLANDA

Dublina me Universitetin Trinitit dhe Librin e Kelsit, birrarinë Ginis, Tempullin Bar (pabet tradicionale irlandeze).

Shkëmbinjtë e Moherit me shkëmbinjtë natyrorë madhështorë mbi Atlantikun dhe natyrën e egër dhe peizazhet dramatike.

DETYRË

- Qendrat turistike të dhëna në leksion gjeji në hartën gjeografike!
- Hulumto në internet dhe gjeji të dhëna dhe fotografi nga atraksionet më të njohura turistike!
- Njihu me disa detaje për atraksione të caktuara turistike!

Pallati i Paqes, Haga

PYETJE

- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Francë?
- Numëro disa atraksione turistike në Francë!
- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Britaninë e Madhe?
- Numëro disa atraksione turistike në Britaninë e Madhe!
- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Holandë, Belgjikë dhe Irlandë?
- Numëro disa atraksione turistike në Holandë, Belgjikë dhe Irlandë!

Shkëmbinjtë e Moherit

23.

VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS VERIORE

BISEDË

- Ku gjendet Deti Baltik?
- Ku gjendet Stokholmi?
- Në cilën pjesë të Evropës gjenden shtetet Norvegjia dhe Suedia?
- Çfarë paraqet Kopenhaga dhe ku gjendet?

Skagerak dhe Kategat – ngushtica detare

MBAJ MEND

- Vendet skandinave kanë brigje më të përthyer.
- Në Norvegji dhe në Islandë bëjnë pjesë brigjet e larta, ndërsa në Danimarkë, në Finlandë dhe pjesërisht në Suedi bëjnë pjesë brigjet e ulëta.
- Vijat e përthyer bregdetare fjorde mundësojnë trafik të madh detar.
- Nga Gadishulli Skandinav rrjedhin më shumë lumenjë të shkurtër, por me plotë ujë dhe të shpejtë, me potencial të madh energjetik.
- Në vendet e Evropës Veriore janë të zhvilluar peshkimi dhe turizmi. Fjordet përdoren për ndërtimin e elektrocentraleve të bazuara në batica dhe zbatika, të cilat në Norvegji janë shumë të larta.

POZITA GJEOGRAFIKE

Evropa Veriore i përfshin territoret e Gadishullit Skandinav në pjesët veriore të Evropës. Sipas termit norden (veri), shtetet quhen edhe **vende nordike**. Gadishulli Skandinav ndahet me Detin Baltik. Përmes ngushticave Skagerak dhe Kategat lidhet me Detin e Veriut dhe Oqeanin Atlantik, kështu që Evropa Veriore karakterizohet me **pozitë të volitshme gjeografike**, sepse ka komunikime me shtetet e Evropës Perëndimore, Qendrore dhe Lindore, por edhe me Amerikën Veriore, si dhe me Arktikun.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Evropa Veriore karakterizohet me përthyerje të madhe bregdetare, sepse përgjatë brigjeve të Oqeanit Atlantik dhe Detit Baltik ndodhen shumë gjire, gadishuj dhe ishuj. Më të njohura janë ishujt **Kola, Kanin dhe Jiland**, si dhe ishujt më të mëdhenj **Gotland, Eland dhe Seland**. Në përthyerjen bregdetare bëjnë pjesë **Gjiri Botnik, Gjiri i Finlandës dhe Gjiri i Rishit** dhe fjordet e bregut të Norvegjisë.

Gjatësia e madhe e vijës bregdetare mundëson zhvillim të numrit të madh të **vendbanimeve bregdetare** dhe **porteve**, siç janë: Oslo në Norvegji, Kopenhaga në Danimarkë, Stokholmi, Malme, Geteborgu në Suedi, Helsinki në Finlandë etj.

RELIEVI

Sipas karakteristikave të relievit, Evropa Veriore karakterizohet me ultësira dhe male. Me ultësira janë territoret e Danimarkës, Suedisë Jugore me Ultësirën suedeze dhe territori i Finlandës i cili pothuajse tërësisht është territor fushor.

Malet në Gadishullin Skandinav përbëhen nga **Malet Skandinave**, që shtrihen përgjatë gadishullit. Ato në Suedi zbresin drejt Detit Baltik.

Evropa Veriore – relievi

Relievi në Finlandë është kryesisht fushor, i prerë me dhjetra mijëra liqene. Karakteristik është relievi glacial. Ky lloj relievi ka mundësuar krijimin e numrit të madh të gjireve të gjata dhe të ngushta të quajtura **fjorde**. Ato bëjnë pjesë në të gjithë bregun shumë të përthyer të Norvegjisë dhe shërbejnë si rrugë e rëndësishme lundruese për hyrje në brendësinë e Norvegjisë. Në relievin mbizotërojnë shumë morena glaciale dhe liqene glaciale.

Për dallim nga toka skandinave stabile, në Islandë ka shpeshherë **tërmete, aktivitete vulkanike dhe gejzerë me ujë termominerale**.

KLIMA

Depërtimi i **rrymës së ngrohtë të Golfit** nga jugu përgjatë brigjeve të Evropës Perëndimore, pjesëve perëndimore të Danimarkës dhe të Norvegjisë mundëson që territoret në drejtim të Atlantikut të mos ngrijnë. Përkundër këtyre territoreve, në brendësi territoret e Suedisë, Finlandës dhe Gjirit Botnik janë me temperatura të ulëta, me çrast **pjesët veriore të Gjirit Botnik janë të ngrira disa muaj**. Reshjet e shiut në pjesët perëndimore janë më të mëdha, ndërsa në brendësi të gadishullit janë më të vogla. Këto kushte klimatike në Norvegji kanë mundësuar kushte të volitshme për zhvillimin e **energjetikës, të detarisë, të peshkimit** dhe anasjelltas.

Kështu, në territoret drejt Oqeanit Atlantik dhe Detit të Veriut mbizotëron **klima atlantike bregdetare**, në brendësi të ishullit bën pjesë **klima kontinentale**, në malet skandinave mbizotëron **klima malore**, ndërsa në rajonet më perëndimore të Gadishullit Skandinav mbizotëron **klima subpolare dhe polare**.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë e përbëjnë detet dhe numri i madh i lumenjve të shkurtër, të shpejtë dhe plot me ujë, që rrjedhin drejt Oqeanit Atlantik dhe Detit Baltik. Më të njohura janë lumenjtë **Torne, Lule, Pite, Ume, Indalsi** etj. Në territorin e Evropës Veriore, veçanërisht në Gadishullin Skandinav gjenden rreth 300 000 liqene. Më të mëdhenj janë liqenet **Venern, Vetern, Melarn** në Suedi, si dhe **Sajma dhe Inari** në Finlandë.

QENDRAT TURISTIKE

Në Evropën Veriore qendrat më të njohura turistike janë **Oslo, Bergen, Stokholmi, Geteborgu, Malme, Helsinki, Ravaniemi (Laponia), Kopenhaga, Rejkjaviku** etj.

PYETJE

- Si është përthyerja bregdetare e Gadishullit Skandinav?
- Cilat territore të Evropës i përfshin Evropa Veriore?
- Ku janë të përhapura brigjet fjorde në Evropën Veriore?
- Pse është e volitshme pozita gjeografike e Evropës Veriore?
- Përshkruaje relievin e territoreve të Evropës Veriore!
- Cila klimë mbizotëron në Evropën Veriore?
- Numëro liqenet më të mëdha në Evropën Veriore!

DETYRË

- Hulumto dhe zbulo si përdoren fjordet në Norvegji për prodhimin e energjisë elektrike!

Kepi Nordkap – pika më veriore e Evropës

Evropa Veriore – rreshjet e shiut

Parlamenti në Kopenhagë

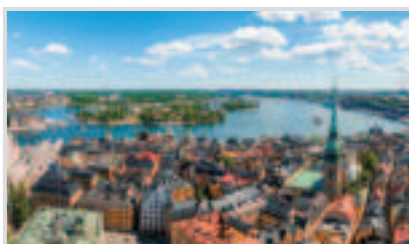

Parlamenti në Stokholm

24. SUECIA

SUECIA
449 964 KM²
10 606 999 B.

Stokholmi

PYETJE

- Me se janë të pasur malet në Suedi?
- Gjeji në atlas liqenet më të mëdha në Suedi!
- Cili popull jeton në pjesët veriore të këtij vendi?
- Si është klima në territorin e Suedisë?
- Numëro disa lumenj në Suedi që derdhen në Detin Baltik!

POZITA GJEOGRAFIKE

Suedia gjendet në Evropën Veriore. Përfshin pjesën lindore të Gadishullit Skandinav. Ka sipërfaqe prej 449 964 km². Në verilindje kufizohet me Finlandën dhe Gjirin Botnik, në jug me Detin Baltik dhe në perëndim me Norvegjinë. Drejt perëndimit ka dalje në ngushticën Kategat dhe ka komunikim të drejtpërdrejt me Detin e Veriut.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Suedia nga jugu dhe lindja ka dalje në Detin Baltik prandaj ka vijë të gjatë bregdetare me një numër të madh të gjireve të vogla dhe ishujve. Vija bregdetare e Suedisë në masë të madhe plotësohet me brigjet e liqeneve Venern, Vetern dhe shumë liqeneve të tjera.

RELIEVI

Në relievin e Suedisë dominojnë **Malet Skandinave** të cilat përfshijnë pjesën e saj perëndimore, ndërsa në jug dhe lindje zbrasin drejt Detit Baltik. Toka me ultësira shtrihet, kryesisht, në pjesën jugore të vendit. Suedia karakterizohet me një numër të madh ishujsh nga të cilët më të mëdhenj janë Gotland dhe Eland.

KLIMA

Në pjesët veriore të vendit **klima** është **subpolare**, në pjesët qendrore është **kontinentale**, ndërsa në pjesët jugore është **mesatare kontinentale**.

HIDROGRAFIA

Suedia ka peizash interesant **hidrografik**. Ka dalje në brigjet e Detit Baltik dhe Detit të Veriut. Ka një numër të madh të lumenjve që derdhen në Detin Baltik. Më të pasura me ujë janë lumenjtë Torne, Lule, Pite, Umsi, Indalsi etj. Suedia ka rreth 90 000 liqene, që kryesisht janë me karakter glacial. Liqenet më të mëdhenj janë Venern dhe Vetern.

POPULLSIA

Në Suedi jetojnë rreth 11 milion (10 606 999) banorë. Rreth 90 % e popullsisë janë suedezë. Nga popujt tjerë ka laponasë, finlandezë, danezë, norvegjezë etj. Gjuhë zyrtare është suedishtja. Pjesa më e madhe e popullsisë (80 %) është përqendruar në qytetet e mëdha në jug të vendit. Kryeqytet është Stokholmi me rreth 1 600 000 banorë. Qytete të mëdha janë edhe Geteborgu, Malme, Upsala dhe Norçepingu.

QENDRAT TURISTIKE

Brenda vitit Suedinë e vizitojnë rreth 7 milionë turistë. Qendra kryesore turistike janë qytetet Stokholm, Malme, Geteborg, Kiruna dhe Laponia.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Suedia** është **monarki parlamentare**.

Evropa Veriore ka shumë atraksione natyrore dhe kulturore, nga fjordet dramatike dhe drita polare e deri në qytetet historike dhe arkitekturën moderne. Qendra më të njohura turistike në Norvegji, Suedi, Finlandë, Danimarkë dhe Islandë, bashkë me vlerat e tyre më atraktive janë:

NORVEGJIA

Oslo me Parkun Vigeland, Operën në Oslo, Muzeun e anijeve vikinge dhe Holmenkolein (kërcime me ski dhe muze).

Bergeni me shtëpitë e larmishme prej druri nga Liga Hanzeatike (UNESKO), lundrimin përmes fjordeve deri në Sonefjord dhe Naerofjord.

Ishujt Lofot me peizazhet spektakolare malore dhe fjordet, fshatrat tradicionale të peshkimit (Reine, Heningsver) dhe pamjet në dritën polare dhe diellin e mesnatës.

- A ka qenë dikush në pushim në ndonjë shtet të Evropës Veriore?
- Çfarë nënkuptohet me atraksion turistik?
- A di dikush të tregojë disa vende turistike në Evropën Veriore?
- Çfarë është Stokholmi dhe ku gjendet?

Bergeni

Ishujt Lofot

Drita polare

- Qendrat e dhëna turistike në leksion gjeji në hartën gjeografike!
- Hulumto në internet dhe gjej të dhëna dhe fotografi nga atraksionet më të njohura turistike!
- Njiu me disa detaje për atraksione të caktura turistike!

- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Evropën Veriore?
- Numëro disa atraksione turistike në Suedi!
- Numëro disa atraksione turistike në Norvegji!
- Cilat janë qendrat dhe atraksionet më të njohura turistike në Danimarkë, Finlandë dhe Islandë?

Rejkjaviku

Gejzeri

Vullkani Hekla

Islanda, peizazhi

Tromse si vend më i mirë për të shikuar dritën veriore, Katedralen Arktike dhe Muzeun Polar nga hulumtimet e Arktikut.

Gejrangerfjordi me fjordin më të njohur të Norvegjisë (UNESKO), ujëvarat „Shtatë motrat“ etj.

SUEDIA

Stokholmi me Qytetin e Vjetër (Gamla Stan), Pallatin mbretëror, Muzeun Vasa (anije historike ushtarake) dhe Arkipelagun e Stokholmit.

Geteborgu me Lisebergun me një nga parqet më të mirë zbavitës në Evropë, Arkipelagun e Geteborgut etj.

Malme me urën Oresund që i lidh Suedinë dhe Danimarkën, Sheshin historik Lila Torg etj.

Kiruna dhe **Laponia** me hotelin prej akulli në Jukasjarvi dhe dritën polare.

FINLANDA

Helsinki me Suomenlinën (kala në ishull – UNESKO), Kishën prej guri Tempeliaukio etj.

Rovaniemi (Laponi) me fshatin e Baba Dimrit, Parkun polar zoologjik Ranua dhe dritën polare.

Turku me kështjellën Turku (kalaja më e vjetër në Finlandë) dhe arkipelagun e Turkut etj.

DANIMARKA

Kopenhaga me Monumentin e sirenës së vogël, kopshtet Tivoli (një nga parqet më të vjetra argëtuese në botë), Njuhavën (shtëpi të larmishme përgjatë kanalit) dhe Pallatin Mbretëror Amalienborg.

Kopenhaga

Helsinki, kryeqyteti i Finlandës

Odense me vendin e lindjes së Hans Kristian Andersen, muzetë dhe parqet historike.

ISLANDA

Rejkjaviku me kishën Halgrimskirkja, skulpturën Sun Vojaxher dhe Muzeun kombëtar të Islandës.

Rrethi i artë me parkun kombëtar Tingvelir (UNESKO – vendi i parlamentit të parë në botë), gejzerin Strokur me ujëvarën Gulfos.

Laguna e kaltër me banjat gjeotermale me ujë mineral. Të gjitha këto vende ofrojnë natyrë të jashtëzakonshme, pasuri natyrore dhe përvoja unike.

VEÇORITË GJEOGRAFIKE TË EVROPËS QENDRORE

26.

POZITA GJEOGRAFIKE

Evropa Qendrore përfshin territorin ndërmjet Alpeve në jug dhe Detit Baltik në veri. Shtrihet nga Deti i Veriut në perëndim deri te Karpitet dhe Polonia në lindje. Përmes territorit të Evropës Qendrore lidhen të gjitha pjesët e tjera të Evropës, kështu që karakterizohet me **pozitë qendrore gjeografike** në Evropë.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Territori i Evropës Qendrore është kryesisht kontinental, sepse vetëm në veri ka dalje në brigjet e Detit të Veriut dhe Detit Baltik. Vija bregdetare karakterizohet me më shumë gjire, estuare, gadishuj

dhe ishuj. Gjire më karakteristike janë **Gjiri Helgoland, Libekit, Gjiri i Shqeqinit dhe Gjiri i Gdanjskut**. Lumenjtë nga Evropa Qendrore kryesisht derdhen në formë të estuareve që thellë hyjnë në kontinent. Ka një numër të madh të gadishujve të vegjël.

Gjithashtu, ka edhe më shumë ishuj, por më karakteristike dhe më të mëdhenj janë ishulli **Rigen, Femarn dhe Ishujt Frizianë**.

RELIEVI

Relievi në Evropën Qendrore është **me ultësira dhe me male**.

Ultësirat përfshijnë pjesë më të madhe të territorit të Evropës Qendrore. Karakterizohen me **Ultësirën gjermano-polake** në pjesët veriore të Evropës Qendrore, **Ultësirën e Panonisë, Vllahisë dhe Moldavisë** në pjesët juglindore.

Malet shtrihen në pjesët jugore dhe juglindore të Evropës Qendrore. Sipas lartësisë, dallohen malet e larta, mesatarisht të larta dhe të ulëta.

Relievin e maleve të larta e bëjnë Alpet, të cilat shtrihen në pjesët jugore të Evropës Qendrore. Kryesisht përfshijnë territoret e Zvicrës,

BISEDË

- Ku gjendet Ultësira gjermano-polake?
- Ku gjendet Berlini?
- Në cilën pjesë të Evropës gjenden shtetet Zvicra dhe Austria?
- Çfarë paraqet Praga dhe ku gjendet?

Peizazhi i Alpeve

Evropa Qendrore – relievi

MBAJ MEND

- Evropa Qendrore ka pozitë qendrore gjeografike.
- Pozita gjeografike është shumë e volitshme.
- Nëpër të kalojnë rrugë, hekurudha dhe drejtime të lundrueshme kanale-lumore që e lidhin me pjesët e tjera të Evropës.
- Në Evropën Qendrore gjenden shtetet: Gjermania, Polonia, Çekia, Sllovakia, Zvicra, Lihtenshtajni, Austria dhe Hungaria.

Lihtenshtajnit dhe Austrisë. Karakterizohen me lartësira mbi 3 000 m, kështu që në to bën pjesë relievi glacial me dëborë dhe akull të përhershëm.

Malet mesatarisht të larta janë: Sudetet, Karpitet Perëndimore, Tatra etj., të cilat shtrihen kryesisht në Çeki, Sllovaki dhe Poloninë Jugore. Maja më e lartë është Mburoja e Gerlaçovit (2 655) në Tatra.

Malet e ulëta përfshijnë hapësira shumë të mëdha. Kryesisht shtrihen në Çeki dhe në pjesët qendrore dhe jugperëndimore të Gjermanisë. Të tillë janë: Malet Hercine të Evropës Qendrore (Shvarcvald, Herc, Mali Tiringia, Jura Shvabe, Masivi i Çekisë, Malet me xeherore etj.)

KLIMA

Klima në Evropën Qendrore është caktuar nga **ndikimi i Oqeanit Atlantik nga perëndimi dhe ndikimet kontinentale nga lindja**. Nga Oqeani Atlantik fryjnë erërat perëndimore, të cilat sjellin klimë të lagësht dhe të këndshme, ndërsa nga lindja është e pranishme **klima e thatë dhe e ftohtë kontinentale**. Në klimën e Evropës Qendrore ndikojnë edhe Alpet edhe Karpitet. Sipas kësaj, në pjesët veriore të Evropës Qendrore është e pranishme **klima bregdetare**, në pjesën më të madhe të ultësirave dhe maleve të ulëta mbizotëron **klima kontinentale**, ndërsa në malet e larta edhe në Alpet ka **klimë malore**.

DETYRË

- Hulumto dhe zbulo si përdoren lumenjtë në Evropën Qendrore!

Trafiku kanalo-lumor

Liqeni i Gjenezës

PYETJE

- Cilat territore të Evropës i përfshin Evropa Qendrore?
- Pse është e volitshme pozita gjeografike e Evropës Qendrore?
- Përshkruaje relievin e territorit të Evropës Qendrore.
- Cila klimë mbizotëron në Evropën Qendrore?

HIDROGRAFIA

Hidrografinë e Evropës Qendrore e përfshijnë një numër i madh **lumenjsh, kanalesh dhe liqenesh**. **Rrjeti lumor** në Evropën Qendrore u takon pellgjeve të Detit Baltik dhe Detit të Veriut, ku lumenjtë rrjedhin drejt veriut, si dhe në Detin Mesdhe, ku lumenjtë rrjedhin drejt juglindjes. Vija ujëndarëse kryesisht shkon përmes Alpeve, Maleve Shvarcvald, Jura Shvabe, Shumava, rrafshnaltës Moravo-Çeke, Sudeteve dhe Karpateve.

Është zhvilluar **rrjeti i dendur lumor** me rënie të butë të lumenjve. Në Detin e Veriut derdhen lumenjtë **Reni, Vezer dhe Elba (Laba)**. Në Detin Baltik derdhen lumenjtë **Odra dhe Visla**. Lumenjtë janë plotë me ujë dhe të lundrueshëm. Kanë rëndësi të madhe për trafikun.

Në Gjermani më i njohur është **lumi Reni** i cili është i lundrueshëm që nga qyteti i Bazelit në Zvicër. Përmes degëve **Mozel**, Majna dhe kanalit është lidhur me lumin **Danub**. Në këtë mënyrë është krijuar rrugë e lundrueshme lumore nga Deti i Veriut deri në Detin e Zi. Lumi Reni më tej përmes kanaleve është i lidhur me lumenjtë e lundrueshëm **Vezer dhe Elba (Laba)**. Përmes lumit Laba me rrugë të lundrueshme janë të lidhura Çekia (lumi Vëltava), Deti Baltik dhe lumi **Odra** në Poloni.

Drejt Detit Mesdhe në mënyrë indirekte përmes Detit të Zi, ngushticës së Bosforit, Detit Marmara dhe Ngushticës së Dardaneleve graviton lumi **Danub** (i cili që nga Bavaria bëhet i lundrueshëm). Në kuadër të Evropës Qendrore degë më të rëndësishme të Danubit janë lumenjtë **Vah, Drava, Mura, Tisa, Sava dhe Morava**. Në Ultësirën e Panonisë ka më shumë kanale për lundrim dhe vaditje. Në Ultësirën e Vllahisë dhe Moldavisë në Danub derdhen lumenjtë **Seret dhe Prut**.

Në territorin e Evropës Qendrore gjenden një numër i madh i liqeneve natyrore dhe artificiale. Më karakteristike janë: Liqeni i Gjenezës, Liqeni i Bodenit, Liqeni i Cyrihut dhe Liqeni Balaton.

QENDRAT TURISTIKE

Në Evropën Qendrore ka numër të madh të qendrave turistike. Veçanërisht karakteristike janë qytetet **Berlini, Mynihu, Hamburgu, Kelni, Varshava, Krakovi, Zakopane, Praga, Karlovi Vari, Bratisllava, Vjena, Salzburgu, Insburku, Kicbili, Cyrihu, Gjeneva, Davosi, Vengeni, Sent Morici, Budapesti, Bukureshti, Brashovi** etj.

GJERMANIA

27.

BISEDË

POZITA GJEOGRAFIKE

Gjermania është shteti më i madh në suaza të Evropës Perëndimore. Në veri kufizohet me Danimarkën, Detin Baltik dhe Detin e Veriut, në jug me Austrinë dhe Zvicrën, në lindje me Poloninë dhe Çekinë dhe në perëndim me Francën, Luksemburgun, Belgjikën dhe Holandën. Në këto kufij përfshin sipërfaqe prej 366 978 km². Ka pozitë shumë të volitshme gjeografike.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Gjermania në veri ka dalje në brigjet e Detit të Veriut dhe Detit Baltik. Vija bregdetare karakterizohet me shumë gjire, estuare, ishuj dhe gadishuj më të vegjël. Gjiret më karakteristike janë **Gjiri Helgoland** dhe **Gjiri Libekit**. Lumenjtë nga Evropa Qendrore kryesisht derdhen në formë të estuareve të cilat thellë hyjnë në tokë. Të tillë janë estuaret e lumenjve **Vezer, Elba (Laba) dhe Odra**. Ka dhe shumë ishuj, por më të mëdhenj janë ishujt **Rigen dhe Femarn**.

RELIEVI

Relievi në pjesën veriore të Gjermanisë përfshin **Ultësirën Veriore të Gjermanisë**. Gjermania Qendrore i përfshin malet e vjetra **Harc, Mali**

- Ku prodhohen „volksfageni“, „mercedesi“, „audia“, BMW-ja?
- Çfarë paraqet Berlini dhe ku gjendet?
- Cili është shteti më i zhvilluar në Evropë?

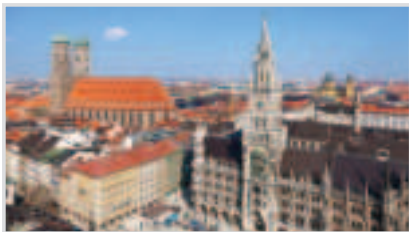
GJERMANIA
366 978 KM²
84 552 242 B.

Berlini, parlamenti

Frankfurti

Mynihu

Hamburgu

Kelni

TERMA

- **RRJET I KANALEVE** – sistem nga rrjedhat ujore artificiale që përdoren për lundrim, për vaditje, për melioracione të tokës (kullim) dhe për nevoja hidroenergetike.
- **RRJET LUMOR** – shuma e rrjedhave lumore në territor, shtet, ishull apo kontinent të caktuar, pa dallim nëse janë të lidhura mes veti apo jo.

PYETJE

- Cilat shtete bëjnë pjesë në Evropën Qendrore?
- Si është pozita gjeografike e Evropës Qendrore?
- Cilat janë qytetet më të mëdha në Gjermani dhe Poloni?
- Sa sipërfaqe përfshin Gjermania?
- Sa popullsi jeton në Gjermani dhe në shtetet e Evropës Qendrore?

Tiringia, Ajfel etj. Rajonet më të larta ndodhen në jug të vendit. Ato janë rajonet në jug të lumit Danub. Atje ndodhen **Alpet e Bavarisë, Rrafshnalta e Bavarisë dhe Shvarcvaldi** nga ku rrjedh lumi Danub.

KLIMA

Klima është **atlantike** vetëm në territoret bregdetare të Detit të Veriut. Pjesa më e madhe e vendit ka **klime mesatare-kontinentale dhe kontinentale**, ndërsa në Alpet klima është **malore**.

HIDROGRAFIA

Në pikëpamje **hidrografike** lumenjtë në Gjermani u takojnë pellgjeve të Detit të Veriut, Detit Baltik dhe Detit të Zi. Lumenjë më të mëdhenj janë **Reni, Majna, Laba (Elba), Vezeri, Danubi, Odra** etj. Të gjitha janë të lidhura me kanale dhe kanë rëndësi të madhe ekonomike për trafikun. Gjermania ka një numër të madh të liqeneve të cilat kryesisht janë me karakter akullnajor. Më i madh është **Liqeni i Bodinit** (539 km²) në kufi me Zvicrën.

POPULLSIA

Në Gjermani jetojnë rreth 85 milionë (84 552 242) banorë, të cilët kryesisht janë **gjermanë**. Nga nacionalitetet e tjera dominojnë **turqit dhe polakët**. Pakica kombëtare janë serbët e Luzhicës dhe frizianët. Ka një pjesë të madhe të punëtorëve të punësuar përkohësisht nga të gjitha pjesët e Evropës dhe botës. Berlini është kryeqytet i cili ka rreth 3,5 milionë banorë. Qytete të tjera të mëdha janë **Hamburgu, Mynihu, Kelni, Frankfurti i Majnës, Eseni, Dortmundi** etj.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi paraqet një nga veprimtaritë shërbyese me zhvillim të shpejtë. Brenda vitit Gjermaninë e vizitojnë mbi 35 milionë turistë. Qendra më atraktive turistike janë qytetet e mëdha **Berlini, Mynheni (Mynihu), Hamburgu, Kelni** dhe pushimoret e Alpeve, siç është **Garmish Partenkirhen** etj. Në Berlin mbahet panairi më i madh i turizmit në botë.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Gjermania është republikë federale parlamentare**.

MËSO MË SHUMË

- Pas Luftës së Dytë botërore forcat aleate e ndanë Gjermaninë në Perëndimore dhe Lindore. Pjesa e Gjermanisë Perëndimore, që ishte nën administrimin e SHBA-së, Britanisë së Madhe dhe Francës, në vitin 1949 u bashkua me botën kapitaliste – si Republika Federale e Gjermanisë, ndërsa pjesa lindore – si Republika Demokratike e Gjermanisë u bashkua me botën socialiste nën administrimin e Bashkimit Sovjetik. Qyteti i Berlinit, u nda në perëndimor dhe lindor – me Murin e njohur të Berlinit. Në vitin 1989 me protesta në Gjermaninë Lindore u rrëzua Muri i Berlinit dhe u bë bashkimi i dy shteteve në një - Republika Federale e Gjermanisë.

QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN QENDRORE

28.

BISEDË

Evropa Qendrore është e pasur me histori, kulturë dhe bukuri natyrore. Nga qytete dhe kështjella mesjetare e deri te peizazhet malore dhe metropolet moderne. Këto vende ofrojnë shumë atraksione turistike.

GJERMANIA

Berlini me Portën e Brandenburgut, Murin e Berlinit dhe Muzeun e Murit, Ishullin e muzeve dhe kulla televizive Aleksanderplac.

Mynihu me sheshin Marienplac dhe Glockenshpil, Oktoberfest – festivali më i madh i birrës, Pallatin e Nimfenburgut dhe stadiumin e futbollit Allianz Arena.

Hamburgu me portin dhe Elb filharmoninë, qytetin historik Shpajhershtad nën mbrojtjen e UNESCO-s etj.

Kelni me Katdralen e Kelnit (njëra nga katedralet më të mëdha gotike) dhe lundrimi përgjatë lumit Reni.

POLONIA

Varshava me Qytetin e vjetër nën mbrojtjen e UNESCO-s – i rikonstruuar pas Luftës së Dytë Botërore, Kalanë Mbretërore me sheshin e kalasë dhe Pallatin e kulturës dhe shkencës.

Krakovi me sheshin Rinek – një nga sheshet më të mëdha mesjetare në Evropë, Kështjellën e mbretit Vavel, kuarti i hebrenjve Kazimjezh etj.

Zakopane dhe **Tatret**, është vend më i mirë për sporte dimërore në Poloni dhe arkitekturën tradicionale prej druri.

ÇEKIA

Praga me Urën e Karlit, Kështjellën e Pragës – një nga më të mëdhatë në botë dhe Orën astronomike në Sheshin e vjetër të qytetit.

Krumlovi Çek, Kala mesjetare me teatër me skenë rrotulluese.

Karlovi Vari pushimore e njohur e banjave me burime gjeotermale.

- A ka qenë dikush në pushime në ndonjë shtet të Evropës Qendrore?
- Çfarë nënkuptohet me atraksion turistik?
- A di dikush të tregojë disa vende turistike në Evropën Qendrore?
- Çfarë është Gjeneva, ku gjendet dhe për çfarë është e njohur?

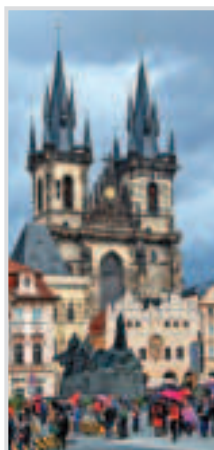
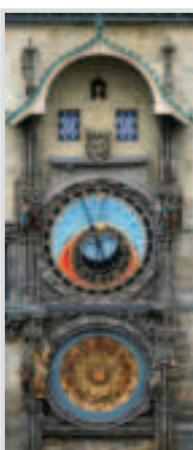
Varshava

Krakovi, Kalaja Vavel

Praga, Çeki

Karlovi Vari, Çeki

DETYRË

- Qendrat e dhëna turistike në leksion gjeji në hartën gjeografike!
- Hulumto në internet dhe gjeji të dhënat dhe fotografi nga atraksionet më të njohura turistike në Evropën Qendrore!
- Njihu me disa detaje për atraksione të caktuara turistike!

Bratislava

Gjeneva

Budapesti, parlamenti

PYETJE

- Cilat janë qendrat dhe atraksionet më të njohura në Gjermani?
- Numëro disa qendra dhe atraksione turistike në Poloni!
- Cilat janë qendrat më të njohura turistike në Çeki?
- Numëro disa qendra dhe atraksione turistike në Sllovaki, Hungari dhe Ruman!
- Cilat janë qendrat dhe atraksionet më të njohura në Zvicër dhe Austri?

SLLOVAKIA

Bratislava me Kështjellën e Bratisllavës me pamje kah Danubi, Qytetin e Vjetër dhe Kullën e Mihailit.

Malet Tatra me mundësi për alpinizëm dhe sporte dimërore.

Kështjella Spish, një nga kështjellat më të mëdha në Evropën Qendrore nën mbrojtjet e UNESCO-s.

ZVICRA

Cyrihu me Qytetin e Vjetër dhe rrugën luksoze Banhovshtrase dhe Liqenin e Cyrihut.

Gjeneva me fontanën Zhe-Do dhe Palatin e Kombeve të Bashkuara.

Interlaken dhe Jungfrau me pamje kah Alpet dhe trenin deri te Jungfrauajoh.

AUSTRIA

Vjena me Pallatet Shenbrun dhe Belvedere, Operën dhe Qendrën historike.

Salcburgu, vendlindja e Mozartit, Kreposta Hoenzalcburg.

Insburgu, qendër për sporte dimërore dhe peizazhe të alpeve.

HUNGARIA

Budapesti me Pralamentin e Hungarisë dhe banjat Seçeni.

Liqeni i Balatonit, liqeni më i madh në Evropën Qendrore.

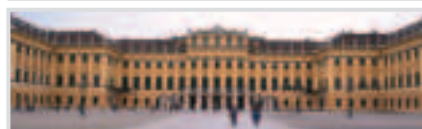
RUMANIA

Bukureshti, Pallati i Parlamentit – ndërtesa e dytë më e madhe në botë dhe Qyteti i Vjetër.

Transilvania, Kështjella Bran (kështjella e Drakulës) dhe qyteti Brashov.

Delta e Danubit, delta më e madhe në Evropë e lumit Danub.

Në Evropën Qendrore ka shumë qendra të tjera turistike, lokalitete turistike dhe manifestime turistike.

Monumentet në Vjenë

Parlamenti në Bukuresht

POZITA GJEOGRAFIKE

Evropa Lindore përfshin **hapësirën e gjerë në pjesët lindore** të kontinentit evropian. Përfshin territoret e Oqeanit të Ngrirë të Veriut në veri deri te Deti i Zi, malit Kaukaz dhe Liqenit Kaspik në jug dhe juglindje, nga Deti Baltik dhe Karpatet në perëndim, deri te mali dhe lumi Ural në lindje. Mirëpo, edhe pse ka dalje në këto dete, **pozita gjeografike e Evropës Lindore është e pavolitshme** në krahasim me pjesët e tjera të Evropës. Gjendja përmirësohet me trafikun lumor dhe kanalin që mundëson lidhjen e Detit të Zi me Detin Baltik, me Liqenin Kaspik dhe në mënyrë indirekte me Detin e Veriut.

Evropa Lindore përmes **Portit të popujve** (territori mes Liqenit Kaspik dhe malit Ural) komunikon me Azinë, përmes Detit të Zi dhe ngushticave Bosfor dhe Dardanele lidhet me Detin Mesdhe dhe Evropën Jugore, ndërsa përmes Detit Baltik lidhet me Oqeanin Atlantik.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Evropa Lindore ka dalje në disa dete, siç janë: Deti Baltik në veriperëndim, Deti i Barentit dhe Deti i Bardhë në veri, Deti Azov dhe Deti i Zi në jug dhe Liqeni Kaspik në juglindje. Në këto dete ka gjire, gadishuj, ishuj dhe ngushtica. Në Detin Baltik janë **Gjiri i Finlandës dhe Gjiri i Rigës**, ndërsa në Detin e Bardhë janë **Gjiri i Onegës, Gjiri i Dvinës, Gjiri Mezen dhe Gjiri i Çekisë**.

Gadishuj më karakteristikë janë: Kanin në Detin e Barentit dhe Krime në Detin e Zi. Ishuj më karakteristikë janë **Hiuma dhe Sarema** të cilët e ndajnë **Gjirin e Rigës**.

Në Evropën Lindore mes Detit të Zi dhe Detit Azov ndodhet **Ngushtica Keçranski**.

Përthyerja bregdetare në Evropën Lindore plotësohet edhe me brigjet e numrit të madh të liqeneve, siç janë **Liqeni Kaspik, Ladoga, Onega, Ribin** etj.

RELIEVI

Relievi pothuajse në gjithë territorin e **Evropës Lindore** është i njëjtë. Kryesisht i takon **Ultësirës së Evropës Lindore**. Karakterizohet me sipërfaqe kodrinore butësisht të dallgëzuara me lartësira të vogla mbidetare deri në 500 m.

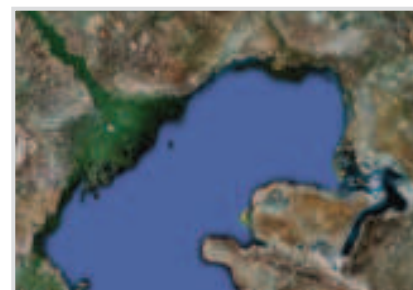
Pjesë më karakteristike të relievit janë **rrafshnaltat**. Të tilla janë: **Rrafshnalta e Rusisë së Mesme, Rrafshnalta e Privolisë, Rrafshnalta e Valdaisë, Rrafshnalta e Dnieprit, Rrafshnalta e Bjellorusisë dhe Rrafshnalta Veriore**.

Rrafshina tipike paraqesin ultësirat që gjenden në territoret bregdetare dhe në të ashtuquajturat rrafshnalta. Ultësira më të njohura janë: **Ultësira e brigjeve të Kaspikut, Ultësira e Detit të Zi, Ultësira Oçkodonike, Polesje** në Bjellorusi dhe në Ukrainën veriore, **Ultësira e brigjeve Baltike dhe ultësirat drejt Detit të Bardhë dhe Detit të Barentit** në veri. Përjashtim të relievit bëjnë pjesë të vogla të maleve Karpate në pjesët

- Ku gjendet Ultësira e Evropës Lindore?
- Ku gjendet Moska?
- Në cilën pjesë të Evropës gjenden shtetet Estonia, Lituania dhe Letonia?
- Çfarë paraqet Shën Peterburgu dhe ku gjendet?

Shtetet në Evropën Lindore

Delta e Vollgës

Kanali Don - Vollga

MËSO MË SHUMË

- "Evropa Lindore karakterizohet me lumenj të mëdhenj dhe një rrjet të dendur kanalesh. Kjo është mundësuar përmes lumenjve të mëdhenj Vollga, Don, Dniepër dhe Danub.

Relacionet e lundrueshme kryesore kanalo-lumore janë:

- - Liqeni Kaspik → Vollga → Kanali Vollgo-Donik (101 km) → Don → Deti Azov → Deti i Zi;
- - Deti i Zi → Don → Kanali Vollgo-Donik (101 km) → Vollga → Rruga Vollgo-Baltike → Deti Baltik;
- - Liqeni Kaspik → Vollga → Rruga Vollgo-Baltike (368 km) → Deti Baltik.

Këto rrugë të lundrueshme kanalo-lumore dhe të tjera karakterizohen me më shumë mijëra kilometra gjatësi. Mundësojnë lidhje me rrugët detare, lidhin shumë qytete dhe rajone industriale, mundësojnë transport të lirë, tregti masive ndërkombëtare, kanë rëndësi ekologjike etj".

DETYRË

- Hulumto dhe zbulo për çfarë përdoren lumenjtë në Evropën Lindore?
- Hulumto dhe zbulo çfarë rëndësie kanë ultësirat në Rusi dhe Ukrainë!

PYETJE

- Cilat territore të Evropës i përfshin Evropa Perëndimore?
- Përshkruaji kufijtë e Evropës Lindore?
- Pse është e volitshme pozita gjeografike e Evropës Lindore?
- Përshkruaje relievin e territorit të Evropës Lindore!
- Çfarë klimë mbizotëron në Evropën Lindore?
- Numëroji liqenet më të mëdha në Evropën Lindore!
- Cilat shtete bëjnë pjesë në Evropën Lindore?

perëndimore të Ukrainës, të cilat arrijnë mbi 2 000 m, si dhe pjesë të malit Ural me lartësi deri në 1 500 m lartësi mbidetare.

KLIMA

Përhapja e gjerë e territorit me rreth 45° deri 70° gje.gj.v. ka mundësuar pjesëmarrjen e **shumë llojeve klimatike**. Në pjesët veriore të Evropës Lindore është prezente **klima polare**, ndërsa në pjesët jugore bregdetare të Detit të Zi mbizotëron **klima mesdhetare**. Mes këtyre llojeve klimatike bën pjesë **klima tipike kontinentale**. Në këto hapësira shirat janë rreth 500 – 700 mm. Në Ultësirën e brigjeve të Kaspikut arrin deri në 300 mm në vit, ashtu që atje mbizotëron klima **gjysmëshkretinore**.

HIDROGRAFIA

Hidrografia në Evropën Lindore karakterizohet me **lumenj të mëdhenj dhe të gjatë** që kanë pellgje të përhapura. **Lumenjtë u takojnë pellgjeve të Oqeanit Atlantik, të Oqeanit të Ngrirë të Veriut dhe të Liqenit Kaspik**.

Lumenjtë nga pellgu i Oqeanit Atlantik derdhen në **Detin Baltik, Detin Azov dhe në Detin e Zi**. Përfshijnë sipërfaqe pellgore prej rreth 1,8 milionë km². Në Detin Baltik derdhen lumenjtë **Njemen, Neva dhe Dvina Perëndimore**, në Detin e Zi derdhen **Dniepri dhe Dniestri**, ndërsa në Detin Azov derdhet lumi **Don**. Në Liqenin Kaspik derdhet lumi **Vollga**, me rrjedhat **Oka dhe Kama** dhe lumi Ural. Vollga është lumi më i madh dhe më i gjatë në Evropë.

Në pellgun e **Oqeanit të Ngrirë të Veriut**, më saktësisht në **Detin e Bardhë dhe Detin e Barencit** derdhen lumenjtë **Dvina Veriore, Peçora dhe Onega**.

Lumenjtë në Evropën Lindore janë të mëdhenj, **plotë me ujë** dhe të lundrueshëm. Mes veti janë të lidhura me kanale. Në to janë ndërtuar një numër i madh i liqeneve. Ekzistojnë shumë liqene, por më të mëdha janë **Liqeni Ladoga, Onega, Ribin** e shumë të tjerë.

QENDRAT TURISTIKE

Në Evropën Lindore ka një numër të madh të qendrave turistike. Veçanërisht karakteristike janë qytetet e mëdha, siç janë **Moska, Shën Peterburgu, Kievi, Minsku, Odesa, Soçi** e tjerë.

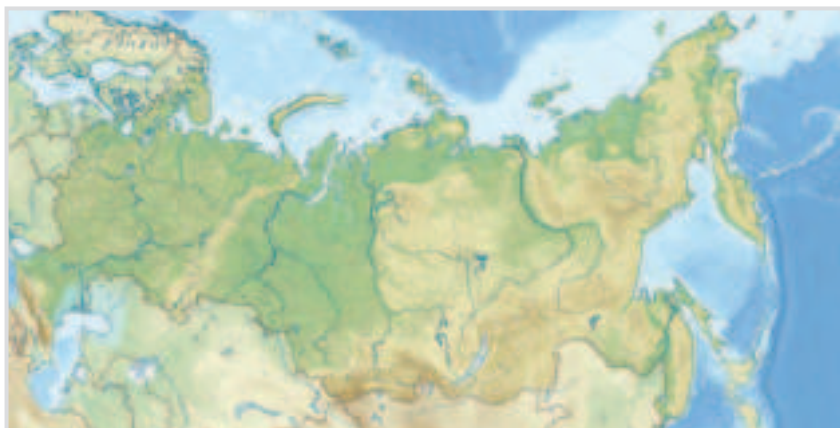

Kievi

POZITA GJEOGRAFIKE

Rusia shtrihet në dy kontinente, në Evropë dhe në Azi. Ka rreth 17 milionë km² dhe është shteti më i madh me sipërfaqe në botë. Shtrihet nga Deti Baltik në perëndim e deri në Oqeanin e Qetë në lindje. Në veri ka dalje në Oqeanin e Ngrirë të Veriut, ndërsa në lindje në brigjet e Oqeanit të Qetë. Në perëndim dhe në jug Rusia ka dalje në Detin Baltik dhe në Detin e Zi dhe ka kufij tokësorë. Në tokë kufizohet me 8

ish-republika sovjetike: Estoninë, Letoninë, Lituanië, Bjellorusinë, Ukrainën, Gjeorgjinë, Azerbajxhanin dhe Kazakistanin dhe me gjashtë shtete të tjera, siç janë: Norvegjia, Finlanda dhe Polonia nga Evropa dhe Kina, Mongolia dhe Korea e Veriut nga Azia. Në drejtim veri-jug shtrihet në distancë prej rreth 5 000 km.

Oqeani i Ngrirë i Veriut në pjesën më të madhe të vitit është i ngrirë, ndërsa portet kryesore të Oqeanit të Qetë janë larg nga qendrat industriale të shtetit. Deti i Zi dhe Deti Baltik janë të lidhura me ngushtica dhe kanale.

PËRTHYERJA BREGDETARE

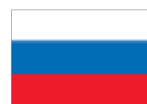
Rusia ka përthyerje të madhe bregdetare. Më i përthyer është bregu drejt Oqeanit të Ngrirë të Veriut, ku dallohen **Deti i Barentsit, Deti i Bardhë, Deti Kara, Deti Laptev, Deti i Siberisë lindore dhe Deti Çukot**. Gadishuj më të rëndësishëm janë: **Kola, Kanin, Tajmir dhe Gadishulli Çukot**. Në këtë oqean ndodhen ishujt: **Toka e Frans Jozefit, Toka e Re, Toka Veriore, Ishujt Novosibir**.

Në **Oqeanin e Qetë** në bregun aziatik të Ruisë ndodhen **Deti i Beringut, Deti Ohot dhe Deti i Japonisë**. Këtu është i njohur gadishulli **Kamçatka** dhe Ishulli **Sahalin**. Përthyerja bregdetare e Ruisë plotësohet edhe me brigjet e **Liqenit Kaspik** dhe me brigjet e **Detit Azov dhe Detit të Zi**.

RELIEVI

Në **relievin** e Ruisë mbizotërojnë një numër i madh i ultësirave. Ato e përfshijnë pothuajse të gjithë pjesën evropiane, si dhe gjysmën e pjesës

- Sipas sipërfaqes, cili është shteti më i madh në botë?
- Nga e ka prejardhjen Jurij Gagarin?
- Vollga, çfarë është dhe ku gjendet?
- Çfarë paraqet Moska dhe ku gjendet?

RUSIA
17 125 400 KM²
144 820 423 B.

Kisha "Sh. Vasilij" në Moskë

Katedralja, Moska

TERMA

- **DEPRESION** - liqen, sipërfaqja e ujit e të cilit është nën nivelin e detit. I tillë është për shembull Liqeni Kaspik.
- **KLIMË POLARE** – klima e përfaqësuar në pjesët polare në veri dhe në jug nga 66° 33' gje. gj.v. dhe gje.gj.j. Karakterizohet me dimra shumë të ftohtë, të gjatë dhe të ashpër dhe vera shumë të shkurta dhe të ftohta. Temperatura në dimër është nga – 70 °C në Antarktik dhe – 50 °C në Grenland, ndërsa në verë maksimalja arrin deri rreth 0 °C.
- **KLIMË SUBPOLARE** – lloj kalimtar mes klimës mesatare dhe polare në Hemisferën Veriore dhe Jugore. Karakterizohet me dimra të ashpër, të gjatë dhe të ftohtë, me reshje shiu deri në 300 mm, ndërsa temperatura në muajin më të ngrohtë nuk kalon më shumë se 12 °C.

Liqeni i Bajkalit, me ishullin Ogoj në dimër

Ekaterinburgu

Arkitektura moderne, Moska

perëndimore aziatike. Në pjesën evropiane relievi është përfshirë me **Ultësirën Evropiane Lindore**. Ajo shtrihet nga Deti Baltik në perëndim deri te mali Ural në lindje dhe nga Deti i Zi në jug deri te Deti i Barentsit në veri. Në të ngriten kodra të ulëta deri në rreth 400 m. Mes malit Ural dhe lumit Enisej shtrihet **Ultësira e Siberisë Perëndimore**.

Nga lumi Enisej deri te Oqeani i Qetë shtrihet Siberia Lindore me Malet **Jabllanovë, Stanovoj, Çerski, Kolim**, etj. Pjesa më e madhe e pjesës aziatike të Rusisë është Siberia me 10 milionë km². Vetëm në disa pjesë të kufijve jugore të Rusisë ngrihen malet e larta nga Sistemi i maleve Himalaje.

KLIMA

Sipas karakteristikave **klimatike**, Rusia shtrihet në dy breza, përkatësisht në atë mesatar dhe në brezin e ftohtë. Territorët në veri nga 66° gje.gj.v hyjnë në brezin e ftohtë. Atje ka **klimë subpolare dhe polare**. Në jug të tyre shtrihet brezi mesatar. Në të bëjnë pjesë më shumë lloje klimatike, siç janë: **lloji kontinental, mesatar-kontinental, stepor-shkretinor dhe malor**.

HIDROGRAFIA

Sipas karakteristikave **hidrografike**, Rusia është e pasur me ujë, sepse 13 % nga territori janë sipërfaqe ujore. Ka mbi 150 000 lumenj që u takojnë një numri të madh të zonave pellgore. Më e madhe prej tyre është zona pellgore e **Oqeanit të Ngrirë të Veriut**. Në të derdhen lumenjtë më të gjatë, siç janë **Dvina Veriore, Peçora, Ob, Enisej, Lena, Kolima** etj. Lumi Ob me rrjedhën Irtysh është më i gjatë, me rreth 5 570 km. Në Liqenin Kaspik derdhen lumenjtë **Vollga dhe Urali**, ndërsa në Detin Azov lumi **Don**. Lumenjtë janë të thellë, të gjatë dhe të lundrueshëm, në to janë ndërtuar më shumë hidrocentrale. Lumenjtë e pjesës evropiane janë të lidhura me kanale të lundrueshme.

Në Rusi ka rreth 250 000 liqene. Më i madh është **Liqeni Kaspik** (371 000 km²), ndërsa më i thellë në botë është **Liqeni i Bajkalit** me 1 741 m, **liqenet Ladoga, Onega, Ribin** e shumë të tjerë.

POPULLSIA

Në Rusi jetojnë rreth **144 milionë** banorë. Popullsia zakonisht është e përhapur në aglomeracionet e mëdha qytetare. Rusia është një nga vendet më pak të populluara në botë. Me numër më të madh janë rusët, të cilët përbëjnë 80 % të popullsisë së shtetit, pastaj janë tatarët me 4 %, ukrainasit me 2 %, të tjerët janë grupe të tjera etnike. Gjuhë zyrtare është rusishtja. Kryeqytet është **Moska**, me rreth 12 milionë banorë. Qytete të mëdha janë: **Shën Peterburgu** (ish Leningradi), **Volgogradi**

Moska

Moskë, Sheshi i Kuq

(ish Stalingradi), **Kazanji, Rostovi, Vladivostoku, Novosibirsku, Nizhni Novgorodi, Ekaterinburgu** (ish Sverdlovsku) etj.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi ka filluar të zhvillohet shumë shpejtë. Qendra më të njohura për turizmin stacionar veror janë: Soçi dhe Novorosij në brigjet e Detit të Zi. Atraktive janë veçanërisht Moska dhe Shën Peterburgu. Brenda vitit Rusinë e vizitojnë më shumë se 35 milionë turistë.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Rusia** është **republikë federale** me pozitë të fortë kushtetuese të presidentit të shtetit.

MËSO MË SHUMË

Hekurudha Trans-Siberiane është linja më e gjatë hekurudhore në botë. Shtrihet në afro **9 289 km** dhe e lidh Moskën me Vladivostokun. Ndërtimi filloi në **vitin 1891** dhe përfundoi në **vitin 1916**. Kalon nëpër 8 zona kohore dhe kalon nëpër peizazhe të llojllojshme, duke përfshirë pyje, male, stepa dhe liqene. Kjo hekurudhë ka rëndësi të madhe ekonomike dhe strategjike, duke lidhur pjesën evropiane të Rusisë me Lindjen e Largët, gjithashtu shërben si atraksion i rëndësishëm turistik për udhëtarët nga e gjithë bota.

Hekurudha Trans-Siberiane

Shën Peterburgu

Rostovi

Kazanji

Vladivostoku

PYETJE

- Cilat shtete përfshihen në Evropën Lindore?
- Si është pozita gjeografike e Evropës Lindore?
- Cilat janë qytetet më të mëdha në Rusi, Bjellorusi dhe Ukrainë?
- Sa është sipërfaqja e Rusisë?
- Sa popullsi jeton në Rusi?
- Në cilën pjesë të Rusisë është vendosur numri më i madh i popullsisë?

31.

QENDRAT TURISTIKE NË EVROPËN LINDORE

- A ka qenë dikush në pushim në ndonjë shtet të Evropës Lindore?
- A e di dikush ndonjë atraksion turistik në Evropën Lindore?
- A e di dikush të tregojë disa vende turistike në Evropën Lindore?
- Çfarë është Soçi, ku gjendet dhe për çka është i njohur?

MËSO MË SHUMË

PETERHOF - „Versaji i Rusisë“

Peterhof ose „Versaji i Rusisë“ është një nga komplekset madhështore në Rusi, i njohur me pallatet e tij luksoze, kopshtet dhe shatërvanet madhështore. Gjendet rreth 30 km nga Shën Peterburgu. Është ndërtuar në kohën e Pjetrit të Madh në shekullin XVIII. Atraksionet kryesore të Peterhovit janë: **Pallati i Madh**, ndërtim barok madhështor me enterier luksoz, residencë e dikurshme e mbretërve rusë; Kaskada e madhe dhe shatërvane me mbi 150 shatërvane, mes të cilëve më i njohur është Shatërvani i Samsonovit, që e tregon luanin si simbol i fitores ruse mbi Suedinë; Parku të poshtëm, kopsht i madh me rrugica simetrike, shatërvane të fshehura dhe pamje kah Gjiri i Finlandës në Detin Baltik dhe Parku i sipërm me shatërvane dhe statuja elegante.

RUSIA

Moska me Kremlinin (qendër historike dhe politike), Sheshin e kuq – Kuvendi i Vasilij Bllazhenit, teatrin Bolshoj, Muzeun e kozmonautikës etj.

Shën Peterburgu, me atraksionin Ermitazh – një nga muzetë më të mëdhenj në botë, Peterhovin – pallati me shatërvane spektakolare, Kishën e gjakut të derdhur etj.

Soçi si qendër turistike verore dhe dimërore me Parkun olimpik dhe Malet e Kaukazit.

UKRAINA

Moska, arkitektura moderne

Parku olimpik, Soçi

Kievi me atraksionet Lavra Kievo-Peçerska - Manastir nën mbrojtjen e UNESCO-s, Katadrallen e Sofisë dhe Sheshin e pavarisë.

Odesa me rrugën e Deribasit, Shkallët e Potemkinit dhe Detin e Zi me plazhet me rërë.

Odesa me Detin e Zi

Lavra Kievo-Peçerska, Kiev

DETYRË

- Qendrat e dhëna në leksion gjeji në hartën gjeografike!
- Hulumto në internet dhe gjej të dhëna dhe fotografi nga atraksionet më të njohura turistike në Evropën Lindore!
- Njihu me disa detaje për atraksione të caktuara turistike!

BJELLORUSIA

Minsku me Sheshin dhe aveninë e pavarësisë, Bibliotekën kombëtare dhe Ishullin e lotëve.

Parku kombëtar Pyjet e Bjelloveshkës me rezervatin e bizonit evropian etj.

ESTONIA

Talini me Qytetin e vjetër mesjetar nën mbrojtjen e UNESCO-s, Muzeun e nëndetseve dhe historisë ushtarake etj.

Sarema me ishullin më të madh në Estoni me kështjella dhe natyrë.

LETONIA

Riga me Qytetin e Vjetër nën mbrojtjen e UNESCO-s.

LITUANIA

Vilnusi me Katedralen në Vilnus dhe Qendrën historike (UNESCO).

Minsku

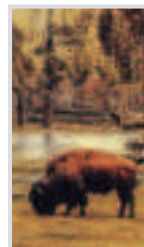
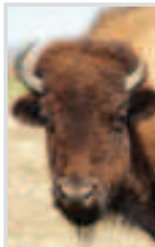
Talini

Riga

Vilnusi

Bizoni evropian

DETYRË

- Në hartën e Evropës identifikoj territoret e Estonisë, Letonisë dhe Lituanisë dhe bëj krahasim me territoret e Zvicrës, Austrisë dhe Gjermanisë. Për ndryshimet e vërejtura në hapësirën gjeografike shkruaj ese.

PYETJE

- Cilat janë qendrat dhe atraksionet më të njohura në Rusi?
- Numëro disa qendra dhe atraksione në Ukrainë!
- Numëro disa qendra dhe atraksione në Estoni, Letoni dhe Lituan!
- Cilat janë qendrat dhe atraksionet më të njohura në Bjellorusi?

TEMA 2

GJEOGRAFIA E AZISË

KARAKTERISTIKAT NATYRORE- GJEOGRAFIKE TË AZISË

- POZITA GJEOGRAFIKE, KUFIJTË DHE MADHËSIA E AZISË
- PËRTHYERJA BREGDETARE E AZISË
- KARAKTERISTIKAT E RELIEVIT TË AZISË
- KLIMA DHE KARAKTERISTIKAT KLIMATIKE TË AZISË
- HIDROGRAFIA E AZISË
- PASURITË NATYRORE NË AZI

KARAKTERISTIKAT SOCIO-GJEOGRAFIKE TË AZISË

- POPULLSIA NË AZI
- POPUJT DHE RELIGJIONET NË AZI
- SHKENCA DHE KULTURA NË AZI
- NDARJA RAJONALE E AZISË
- KINA
- INDIA
- JAPONIA
- TURQIA
- QENDRAT TURISTIKE NË AZI

KARAKTERISTIKAT NATYRORE-GJEOGRAFIKE TË AZISË

POZITA GJEOGRAFIKE, KUFIJTË DHE MADHËSIA E AZISË

32.

POZITA GJEOGRAFIKE

Azia është pjesë e **masës më të madhe tokësore në Tokë** që quhet **Evroazi**. Edhe pse është e lidhur me Evropën, për shkak të karakteristikave historike, kulturore, politike dhe ekonomike dallohet si kontinent i veçantë. Paraqet masë tokësore kompakte, e cila me përjashtim të disa ishujve **shtrihet në hemisferën veriore**. Shtrihet rreth 8 600 km në drejtimin lindje – perëndim, nga Azia e Vogël deri te rrjedha e lumit Amur, në drejtim veri – jug shtrihet rreth 8 400 km nga kepi Çeljuskin deri te kepi Pijai në Gadishullin e Malajës.

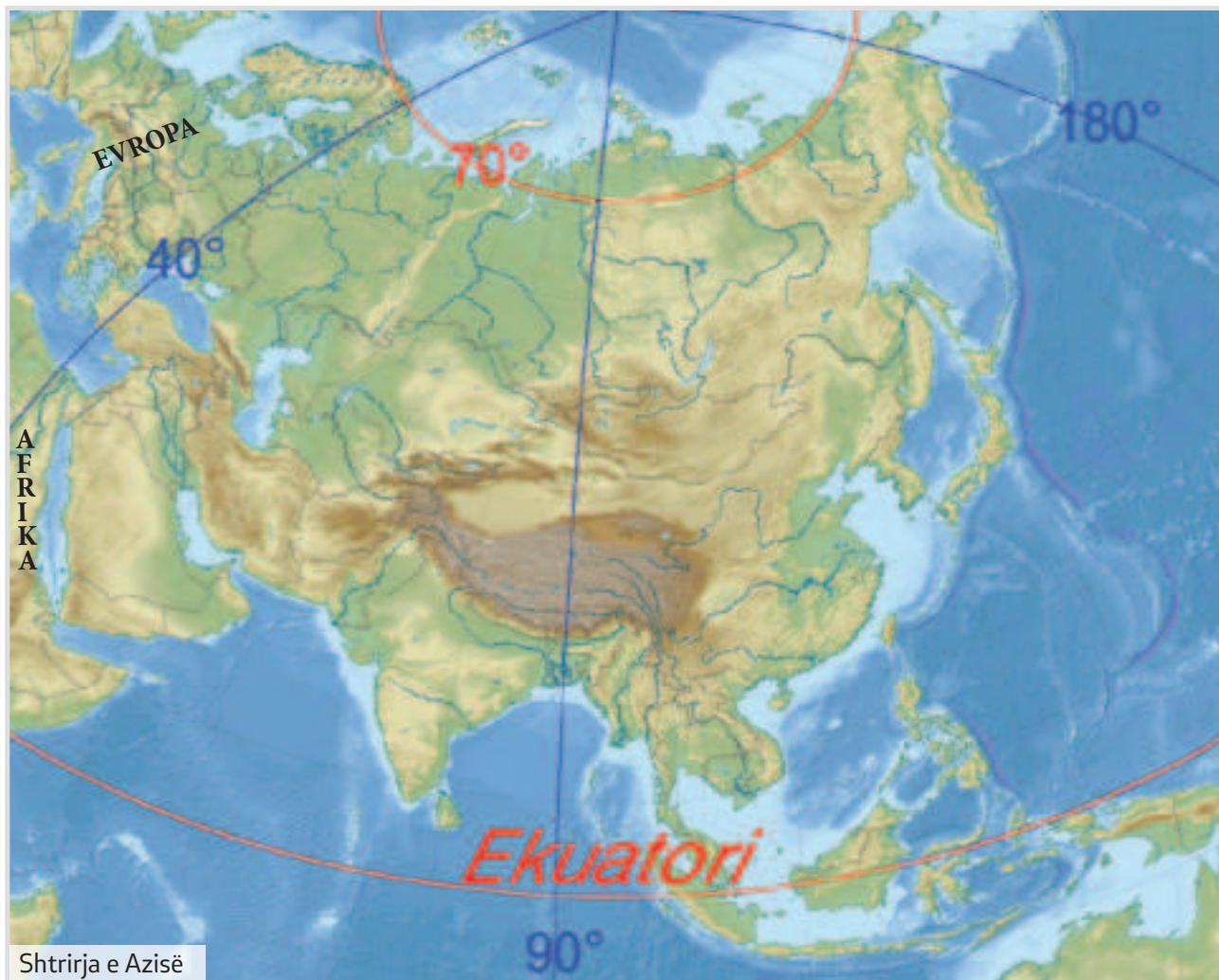
KUFIJTË

Kufiri me Evropën është përgjatë vijës: **mali Ural – lumi Ural – Liqeni Kaspik – lugina Maniç – Deti i Zi – Bosfori – Deti Marmara – Dardanelet**

BISEDË

- Cili është kontinenti më i madh në botë?
- Cili kontinent është më afër Evropës dhe Afrikës?
- Si quhen tre kontinentet bashkë?

Shtrirja e Azisë

– **Deti Egje**, duke përfshirë edhe Qipron. Nga Afrika e ndajnë Kanali i Suezit, Deti i Kuq dhe ngushtica Bab el Mandeb. E rrethuar është me **Oqeanin Indian** nga jugu, **Oqeanin e Qetë** nga lindja dhe **Oqeanin e Ngrirë të Veriut** nga veriu. Në këto oqeane ndodhen shumë dete bregdetare. Azia ka një numër të madh të ishujve rreth kontinentit dhe ato që shtrihen në Indonezi deri te Deti Timor dhe Ishujt Moluke.

Azia, Evropa dhe Afrika janë kontinente të bashkuara në të cilat kanë ekzistuar civilizime dhe kultura të ndryshme. Janë të njohura me emrin e përbashkët **Bota e Vjetër**. Kufijtë mes tyre ashtu janë të vendosur sepse **paraqiten zona kalimtare mes tokës, klimës, botës bimore dhe shtazore dhe popujve**. Si të veçantë janë **Porta e pupujve** (hapësira mes malit Ural dhe Liqenit Kaspik) mes Azisë dhe Evropës dhe **Gadishulli Sinaj** mes Azisë dhe Afrikës.

Nga Amerika Veriore e ndan **Ngushtica e Beringut** me gjerësi prej 85 km, e cila për shkak të klimës arktike nuk shërben shumë për komunikim mes dy kontinenteve. Përmes ishujve në Indonezi, Azia afrohet deri te Australia.

Pozita e këtillë gjeografike e Azisë me dalje të drejtpërdrejt në tri oqeane dhe komunikim indirekt përmes Detit të Zi, Kanalit të Suezit dhe Detit Mesdhe me Oqeanin Atlantik, mundëson **pozitë të mirë gjeografike të kontinentit**. Mirëpo, për shkak të pengesave natyrore, arsyeve kulturore dhe historike, Azia ka ndikim më të madh në Evropë, ndërsa kontinentet e tjera kanë ndikim në disa pjesë periferike të Azisë. Në kohën e sotme Azia ka ndikim mbi Australinë përmes popullimit.

MADHËSIA

Në kufijtë e saj Azia përfshin sipërfaqe prej 44 milionë km² (44 587 555 km²) dhe është kontinenti më i madh në Tokë.

- Sa sipërfaqe përfshin Azia?
- Përkrahja e kufirit të kontinentit aziatik!
- Ku bashkohen Afrika, Azia dhe Evropa?
- Si quhen bashkë tre kontinentet?
- Në cilin vend afrohen Azia dhe Amerika Veriore?
- Si komunikon Azia me Oqeanin Atlantik?
- Me cilat territore Azia afrohet drejt Australisë?

Ngushtica e Beringut

Kanali i Suezit

- Shiko mirë hartën e Azisë dhe vë re në cilën hemisferë shtrihet Azia, cilat janë pjesët e saja më të derdhura tokësore dhe me cilat oqeane dhe dete është e rrethuar!

BISEDË

- Çfarë do të thotë përthyerje e madhe bregdetare?
- Me cilat oqeane dhe dete kufizohet Azia?
- Në cilin kontinent gjendet Kina?
- Çfarë është Azia?

GADISHUJT

Azia karakterizohet me një numër të madh të gadishujve. Në Azinë Veriore gadishujt më të mëdhenj janë **Gadishulli Jamal dhe Gidan, Gadishulli Taimir dhe Çukot**. Në Azinë Lindore janë **Gadishulli i Kamçatkës dhe Gadishulli i Koresë**. Në Azinë Jugore dallohen **Gadishulli Indokinez me Gadishullin e Malajës dhe Gadishulli i Indisë**. Në Azinë jugperëndimore dallohen **Gadishulli i Arabisë dhe Gadishulli i Azisë së Vogël**.

ISHUJT

Në detet rreth kontinentit të Azisë gjenden një numër i madh i ishujve. Ishujt më të mëdhenj dhe grupe ishullore në detet e **Oqeanit të Ngrirë të Veriut** janë ishujt **Toka Veriore, Ishujt e Novosibirskit dhe Ishulli Vrangeli**. Në detet e **Oqeanit të Qetë** gjenden: **Ishujt Kurile, Ishulli Sahalin, Ishujt e Japonisë, Ishulli i Tajvanit, Hajnan, Ishujt Filipine (Luzon, Mindano e tjerë) dhe Ishujt e Indonezisë (Guinea e Re), Kalimantan (Borneo), Sumatra, Sulavesi, Java, Timori** e shumë të tjerë. Në Azinë Jugore ishulli më i madh është **Sri Lanka (Cejlon)**.

MËSO MË SHUMË

- Emri Azi me shumë gjasa rrjedh nga fjala akadike asu që do të thotë „lindje“ apo „lindje e diellit“, përkundër erëbit (perëndim), prej nga mbase rrjedh emri Evropë. Kjo do të thotë, sa u përket civilizimeve në pjesën lindore të Detit Mesdhe, Azi janë quajtur territore të lindjes, ndërsa Evropë territore të perëndimit.

Azia – grupet e ishujve

MËSO MË SHUMË

Kanali i Suezit është rrugë artificiale ujore që lidh Detin Mesdhe dhe Detin e Kuq. Mundëson lidhje direkte detare mes Evropës dhe Azisë. Gjendet në Egjipt. I gjatë është 193 km, i gjerë mbi 200 m dhe i thellë 24 m. I ndërtuar është nga Ferdinand de Leseps, me mbështetjen e Egjiptit dhe Francës. Është hapur në vitin 1869. Përmes tij realizohet rreth 12% tregtisë botërore.

PYETJE

- Pse Azia ka vijë të gjatë bregdetare?
- Numëro disa nga territoret gadishullore dhe ishullore të Azisë!
- Në hartë gjeji detet bregdetare dhe gjiret që ndodhen në pjesën jugore të Azisë!
- Në hartë gjeji detet dhe gjiret që ndodhen në pjesën lindore të kontinentit aziatik!
- Cilat janë ngushticat dhe kanalet më karakteristike detare?
- Shërbeju me hartën e Azisë dhe trego cilat nga oqeanet dhe detet nuk janë të volitshme për lundrim?

DETET DHE GJIRET

Rreth vijës së gjatë bregdetare të Azisë gjenden shumë dete dhe gjire. Në Oqeanin e Ngrirë të Veriut gjenden: **Dati Kara** me **Gjirin e Bajdarit** dhe **Girin e Obit**; **Deti Laptevë** me **Gjirin Hatan** dhe **Gjirin e Janskis**; **Deti i Siberisë Lindore** dhe **Deti i Çukotit**.

Në pjesët lindore të Azisë gjenden: **Deti i Beringut** me **Gjirin Anadir**; **Deti Ohot** me **Gjirin Penzhin** dhe **Gjirin Shelihov**; **Deti i Japonisë**; **Deti i Verdhë** me **gjirin Pohaj**; dhe **Deti i Kinës Lindore**. Mes ishujve të Indonezisë dhe Filipineve gjenden: **Deti i Kinës Jugore** me **Gjirin e Tonkinjit** dhe **Gjirin e Sijamit**; **Deti i Andamaneve**; **Deti i Javës**; **Deti Sulu**; **Deti Sulave**; **Deti Moluk**; **Deti i Bandit**; **Deti Flores**; **Deti Timor** dhe **Deti Arafur**.

Në Azinë Jugore, në **Oqeanin Indian** gjenden: **Gjiri i madh i Bengalit** dhe **Deti Arabik** me **Gjirin e Omanit**, **Gjirin Persik** dhe **Gjirin e Adenit**. Në Azinë Jugperëndimore gjenden **Deti i Kuq**, **Deti Levant**, **Deti Egje** dhe **Deti i Zi**.

NGUSHTICAT

Mes deteve rreth Azisë gjenden shumë ngushtica detare dhe kalime të rëndësishme për zhvillimin e trafikut ujqor. Kalimet më të rëndësishme ujore janë: **Ngushtica e Beringut** mes Detit të Beringut dhe Detit të Çukotit; **Ngushtica Tatare** mes Detit të Japonisë dhe Detit Ohot; **Ngushtica Koreane** mes Detit të Verdhë dhe Detit të Japonisë; **Ngushtica e Tajvanit** mes Detit të Kinës Jugore dhe Detit të Kinës Lindore; **Ngushtica Sondes** mes Oqeanit Indian dhe Detit të Javës; **Ngushtica e Mallakës** mes Detit të Andamaneve dhe Detit të Javës; **Ngushtica e Ormuzit** mes Gjirit të Omanit dhe Gjirit Persik; **Ngushtica Bab el Mandeb** mes Gjirit të Adenit dhe Detit të Kuq; **Kanali i Suezit** mes Detit të Kuq dhe Detit Mesdhe; **Dardanelet** mes Detit Egje dhe Detit Marmara dhe **Bosfori** mes Detit Marmara dhe Detit të Zi.

Kanali i Suezit

Përthyerja e madhe bregdetare e Azisë, me përjashtim të **Oqeanit të Ngrirë të Veriut**, mundëson **lundrim** gjatë gjithë vitit nëpër të gjitha detet dhe oqeanet. Kjo veçanërisht vjen në shprehje dhe është në funksion të hapësirave bregdetare me popullsi të dendur në Azinë Lindore, Juglindore, Jugore dhe Jugperëndimore.

DETYRË

- Vëzhgo hartën e Azisë dhe sqaro cilat territore kontribuojnë për përthyerjen e madhe bregdetare të kontinentit aziatik!

Azia është kontinent me **tërësi të llojlojshme të relievit**, i plotësuar me një numër të madh të **ultësirave, maleve, rrafshnaltave dhe shkretëtirave**.

ULTËSIRAT

Ultësirat përfshijnë një të katërtën e territorit të Azisë. Ultësirat më të njohura në Azi janë **Ultësira Perëndimore e Siberisë** dhe **Ultësira Turane** në kufi me Evropën, **Ultësira e Mesopotamisë** në Azinë Jugperëndimore, **Ultësira e Gangut dhe Bengalit** përgjatë luginave të lumit Ind, Gang, Brahmaputra dhe Mekong në Azinë Jugore, **Ultësira Lindore e Kinës** në Azinë Lindore dhe ultësira të tjera më të vogla. Ultësirat janë hapje përmes së cilave depërtohet në brendësinë e sistemeve tejte të pakapshme malore në Azi.

MALET

Relievi malor në Azi shtrihet në tre të katërtëtat e territorit. Sistemi malor fillon nga Deti Egje në perëndim, përkatësisht nga Azia e Vogël dhe shtrihet deri në Oqeanin e Qetë në lindje. Përbëhet nga masivet e pandërprera malore, siç janë: **Kaukazi** mes Detit të Zi dhe Liqenit Kaspik; **Elbursi** dhe **Malet e Iranit** në Iran; **Hindukushi** në Afganistan; **Pamiri** në Tashkistan dhe Kirgiztan; **Karakorumi** në Pakistan, Indi dhe Kinë; **Himalajet** në drejtim të juglindjes me majën Xhomolunga (Mont Everest 8 848 m) mes Kinës, Indisë, Nepalit dhe Butanit; **Tjen Shan** në drejtim të verilindjes në Kinë; **Altaji** në Kazakistan, Rusi, Mongoli dhe Kinë. Drejt veriut shtrihen **Malet Jablanov, Stanovoj, Verhojane, Çerski, Kolim** e masive të tjera. Si të veçanta ndahen malet: **Asir** dhe **Hexhas** në pjesët jugperëndimore të Arabisë Saudite; masivet malore në pjesët lindore të Azisë, siç janë: **Malet e Koresë, Hingani i Madh** dhe malet e territoreve ishullore.

Malet e Azisë karakterizohen me lartësi të **mëdha** me më shumë maja me mbi 8 000 m.

RRAFSHNALTAT

Në kontinentin e përhapur aziatik, mes masiveve malore shtrihen territore tejte të mëdha me **rrafshnalta**. Më të njohura janë: **Rrafshnalta**

- Cilat janë malet më të larta në Tokë dhe ku gjenden?

TERMA

- **RRAFSHNALTË** – territor i përhapur me reliev të dallgëzuar në lartësi më të madhe mbidetare.
- **DEPRESION** – liqen (ose territor), sipërfaqja e ujit e të cilit është nën nivelin e detit botëror. Shembull: Deti Kaspik.
- **VARGMALET E REJA** – sistem malor që sipas krijimit datojnë nga periudhat më të reja gjeologjike si për shembull, mezozoik ose kenozoik.
- **ULTËSIRË** – territor i përhapur, i rrafshhtë në Tokë (zakonisht në lartësi më të vogël mbidetare shpeshherë 0 – 200 m).
- **SHKRETËTIRË** – hapësirë në Tokë me sasi të vogla të reshjeve të shiut (nën 200 mm në vit) dhe me botë bimore shumë të varfër. Në shkretëtirat mund të mos ketë reshje shiu disa vjet.
- **MALET E MËDHA TË VJETRA** – masive malore krijimi i të cilëve daton nga periudhat më të vjetra gjeologjike si për shembull, nga paleozoiku.

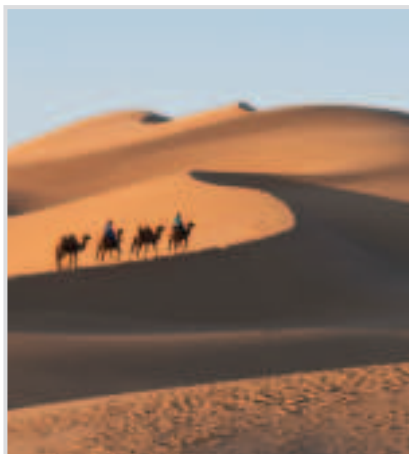
Shkretëtira

Harta e majës më të lartë në botë

Xhomolunga (Mont-Everset)

Shkretëtira Gobi

Karvani me deve në shkretëtirën Rub el Hali

PYETJE

- Cilat tërësi të relievit ekzistojnë në Azi?
- Numëro ultësirat më të njohura në Azi!
- Numëro masivet më të mëdha malore në Azi!
- Cila është maja më e lartë në botë dhe ku gjendet?
- Numëro rrafshnaltat më të mëdha në Azi!
- Cilat shkretëtira gjenden në Azi?
- Çfarë gjendet në lartësitë e mëdha dhe si është lloji i relievit atje?
- Çfarë është Brezi i zjarhtë?
- Si ndahet Azia sipas tërësive natyrore?

Himalajet

Qendrore e Siberisë në Rusi; **Tibeti** në Kinë; **Rrafshnalta Dekan** në Indi; **Rrafshnalta e Iranit** në Iran; **Anadolia** në Turqi etj.

SHKRETËTIRAT

Karakteristik e veçantë e relievit në Azi është fakti që territore të mëdha janë me **shkretëtira** me reliev tipik eolik. Të tillë janë shkretëtirat: **Nefudi i Madh** dhe **Rub el Hali** në Gadishullin e Arabisë; **Shkretëtira e Madhe e Kripur** në Iran; shkretëtira **Tar** në Indi; shkretëtirat **Mujunkum** në Kazakistan, **Karakum** në Turkmenistan, **Kizilkum** në Uzbekistan; shkretëtira **Takla Makan** në Kinën Perëndimore dhe shkretëtira **Gobi** në pjesët veriore të Kinës dhe Mongolisë.

Lartësitë e mëdha mbidetare të sistemeve malore në Azi, janë arsyeja për prezencën më të madhe të glaciacionit në male. **Territore tepër të mëdha janë nën dëborë dhe akull.** Pothuajse nga të gjithë malet, por veçanërisht nga Himalajet zbresin një numër i madh i gleçerëve prej të cilëve mbushen shumë lumenj në kontinentin aziatik. Azia është kontinent rreth të cilit shtrihet **Brezi i ashtuquajtur i zjarhtë**, i cili karakterizohet me **shumë vullkane dhe tërmete**, kështu që është i pranishëm dhe i dukshëm relievi vullkanik.

NDARJA RAJONALE E AZISË

Bazuar në relievin e këtyre, në Azi dallohen këto **tërësi natyrore**: **Azia Veriore** – karakterizohet me territore të mëdha të ultësirave në veri të maleve Pamir, Altaj dhe lumit Amur; **Azia Lindore** – i përfshin pjesët lindore të Kinës, Koresë dhe Japonisë; **Azia Jugore** (apo monsunë)-shtrihet në jug të vijës Hendukush – Himalaje dhe i përfshin territoret e Pakistanit deri te Indonezia dhe Filipinet; **Azia Jugperëndimore** – nga Afganistani deri te Gadishulli Sinaj; dhe **Azia Qendrore** – i përfshin rajonet e maleve më të larta dhe shkretëtirave.

DETYRË

- Në hartën e Azisë me durim identifikoj rajonet me ultësira, masivet malore, rrafshnaltat, territoret shkretinore dhe ishujt.

KLIMA DHE KARAKTERISTIKAT KLIMATIKE TË AZISË

FAKTORËT KLIMATIKË

Klima në Azi është e larmishme, sepse kontinentin e përfshijnë të gjitha brezat e ngrohta të Tokës. Përveç kësaj mbi klimën ndikojnë edhe këto faktorë:

Shtrirja e territorit, që shtrihet nga rajonet tropikale deri te rajonet polare.

Shtrirja e maleve, të cilat në Azi jenë në drejtim perëndim – lindje dhe jugperëndim – verilindje.

Lartësitë e mëdha mbidetare, sepse në Azi gjenden masivet malore më të larta dhe më të shpërndara.

Oqeanet dhe detet, ndikojnë me çrast Azia nga veriu është nën ndikimin e Oqeanit të Ngrirë të Veriut, nga lindja Oqeanit të Qetë dhe nga jugu Oqeanit Indian.

Drejtimit e lëvizjeve të rrymave detare, të cilat në jug dhe lindje të kontinentit karakterizohen si rryma të nxehta detare (Rryma monsune në Oqeanin Indian dhe Kuro shio në Oqeanin e Qetë), ndërsa në veri si rryma të ftohta detare (Oja shio në Oqeanin e Qetë), me çrast mundësojnë klimë më të ngrohtë ose më të ftohtë.

Madhësia e territorit, përkatësisht largësia nga oqeanet dhe detet, e cila ndikon përmes distancave të mëdha në drejtimin paralel dhe në drejtimin meridian.

Shtrirja e maleve, të cilat ndikojnë si pengesa dhe ridrejtim të masave ajrore.

Drejtimit e fryrjes së erërave, ndikojnë në drejtimin e masave ajrore dhe sjellin kushte të ngrohta apo të ftohta klimatike. Për Azinë karakteristike janë **erërat monsune** (të cilat në verë fryjnë nga Oqeani Indian drejtë tokës dhe sjellin reshje të dendura të shiut, ndërsa në

35.

BISEDË

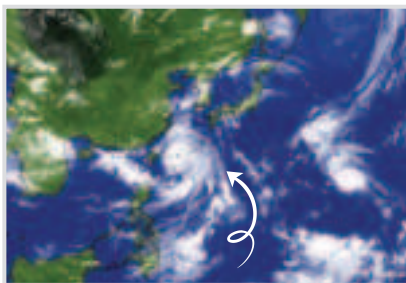
- Sipas madhësisë dhe relievit të Azisë, çfarë kushte klimatike mund të ekzistojnë?
- Në çfarë ndikon klima?
- Çfarë lloje klimatike ekzistojnë?

TERMA

- **MONSUNE** – erëra periodike të cilat një gjysmë viti fryjnë nga deti në drejtim të tokës (monsune verore), ndërsa gjysmën tjetër të vitit fryjnë nga toka në drejtim të detit (monsune dimërore). Më karakteristike janë për Azinë Jugore dhe Azinë monsune.
- **KLIMË MONSUNE** – klimë me një periudhë të thatë dhe një periudhë të lagësht në vit dhe me erëra karakteristike – monsune. Klima monsune mbizotëron në Azinë Jugore dhe Juglindore. Karakterizohet me vera shumë të ngrohta dhe me shi dhe dimra të thatë dhe të ngrohtë. Shirat në verë zakonisht janë mbi 2 000 dhe 3 000 mm, ndërsa në periudhën dimërore nuk ka shira.
- **TAJFUNET** – erëra të forta tropikociklonike që paraqiten në pjesët veriperëndimore të Oqeanit të Qetë dhe më së shumti manifestohen në brigjet e Filipineve, Japonisë dhe Kinës. Zakonisht fryjnë drejt perëndimit.
- **CUNAM** – emër japonez për dallgët e detit që krijohen nën ndikimin e tërmeteve dhe erupcioneve nëndetare vullkanike. Më të shpeshta janë në brigjet e Oqeanit të Qetë. Cunamet janë dallgë të mëdha (arrijnë 20 – 30 m lartësi) me aftësi të madhe shkatërruese duke u përplasur në brigjet e tokës, shkaktojnë viktima të shumta njerëzore dhe dëme të mëdha materiale.

Inçizim satelitor i Tajfunit

Cunami

- Hulumto si lëvizin rrymat detare rreth Azisë dhe si ndikojnë në klimën!

- Numëro dhe sqaro faktorët klimatikë nga të cilat varet klima në Azi!
- Përse në Azi ka klimë të larmishme?
- Çfarë shkaktojnë ndryshimet në shtypjen e ajrit?
- Në çfarë drejtimi fryjnë monsunet verore dhe në çfarë monsunet dimërore?
- Çfarë paraqet tajfuni dhe përshkruaje se si manifestohet?
- Çfarë janë cunamet dhe si krijohen?
- Ku është më e dalluar klima malore në Azi?
- Ku shtrihen territoret shkretinore në Azi?

dimër fryjnë nga toka drejt Oqeanit Indian dhe shkaktojnë thatësira në Indi dhe Azinë Juglindore) dhe **tajfunet** (të cilat në verë fryjnë nga Oqeani i Qetë drejt tokës, sjellin reshje të shiut dhe shkaktojnë **cunam**, ndërsa në dimër fryjnë nga toka drejt Oqeanit të Qetë dhe shkaktojnë kohë të thatë dhe të ftohtë në Kinën Lindore, Kore dhe Japoni).

LLOJET KLIMATIKE

Sipas pozitës gjeografike, në Azi ekzistojnë të gjitha brezat e nxehtësisë. Mirëpo, për shkak të ndikimit të faktorëve të ndryshëm klimatikë, prezente janë këto lloje klimatike: **klima arktike dhe subarktike, klima mesatare-kontinentale, klima malore, klima shkretinore ose gjysmëshkretinore, klima mesdhetare, klima subtropikale monsune, klima tropikale monsune dhe klima ekuatoriale.**

Klima arktike dhe subarktike është karakteristike për Siberinë Veriore dhe Rajonin Arktik të Rusisë. Karakterizohet me dimra të gjatë dhe jashtëzakonisht të ftohtë (temperaturë nën -40°C), vera të shkurtra dhe të freskëta dhe shumë pak reshje të shiut, kryesisht bie borë.

Klima mesatare kontinentale është karakteristike për Siberinë Jugore, Mongolinë, Kinën Veriore, Kazakistanin. Karakterizohet me ndryshime të mëdha të temperaturës mes verës dhe dimrit, me çrast verat janë të ngrohta dhe dimrat shumë të ftohtë.

Klima malore është karakteristike për territoret malore, si për shembull, Himalajet, Tibeti, Pamiri, Altaji, Kaukazi e tjerë, sespe temperatura me lartësinë mbidetare ulet. Shirat varen nga ekspozimi i masave të lagështa ajrore, ndërsa në pjesët më të larta të maleve ka borë të përhershme dhe akullnaja.

Klima shkretinore dhe gjysmëshkretinore mbizotëron në Azinë Qendrore (Kazakistani, Uzbekistani, Turkmenistani), dhe Azinë Jugperëndimore në Gadishullin e Arabisë dhe Iran, në Mongoli (shkretëtira Gobi) dhe në Kinën Perëndimore. Karakterizohet me temperatura shumë të larta brenda ditës, netë të ftohtë, shumë pak shira dhe tokë të thatë me rërë ose gurë.

Klima mesdhetare është karakteristike për Turqinë, Izraelin, Libanin, pjesët e Iranit dhe bregun perëndimor të Sirisë. Karakterizohet me vera të ngrohta dhe të thata dhe dimra të butë dhe të lagësht.

Klima subtropikale monsune mbizotëron në Kinën Lindore, Japoninë, Korenë, Indinë Veriore. Karakterizohet me vera të lagështa me shumë shira, dimra të butë dhe dukuri të shpeshta të erërave tajfune.

Klima tropikale monsune është karakteristike për Indinë, Bangladeshin, Azinë Juglindore Tajlandën, Vietnamin, Filipinet. Ka monsune sezonale me sasi të mëdha të reshjeve të shiut dhe temperaturë mbi 25°C .

Klima ekuatoriale është karakteristike për territoret e Indonezisë, Malajzisë, Filipinet Jugore dhe pjesë të Indisë Jugore. Ka temperatura të larta $25 - 30^{\circ}\text{C}$, shumë shira me mbi 2 000 mm dhe pyje të dendura tropikale.

Hidrografinë në Azi e formojnë **Oqeani i Ngrirë i Veriut, Oqeani i Qetë, Oqeani Indian dhe Deti Mesdhe**, me një numër të madh detesh, lumenjsh dhe liqenesh.

OQEANET DHE DETET

Azia në veri ka dalje në **Oqeanin e Ngrirë të Veriut**, në lindje në **Oqeanin e Qetë**, në jug në **Oqeanin Indian** dhe në jugperëndim në Detin Mesdhe. Në brigjet e këtyre oqeanëve gjenden më shumë dete.

Në **Oqeanin e Ngrirë të Veriut** gjenden: **Deti Kara, Deti Laptev, Deti i Siberisë Lindore dhe Deti i Çukotit**.

Në pjesët lindore të Azisë kah **Oqeanit i Qetë** gjenden: **Deti i Beringut, Deti Ohot, Deti i Japonisë, Deti i Verdhë dhe Deti i Kinës Lindore**. Mes ishujve të Indonezisë dhe Filipineve gjenden: **Deti i Kinës Jugore, Deti i Andamaneve, Deti i Javës, Deti Sulu, Deti Sulave, Deti Moluk, Deti i Bandit, Deti Flores, Deti Timor, Deti Arafur**.

Në Azinë Jugore në Oqeanin Indian gjendet **Deti Arabik**.

Në Azinë Jugperëndimore gjenden: **Deti i Kuq, Deti Levant, Deti Egje dhe Deti i Zi**.

Përreth brigjeve të këtyre deteve gjendet një numër i madh qytetesh – porte për trafik detar dhe vende turistike.

ZONAT PELLGORE DHE LUMENJTË

Zona kryesore pellgore në të cilat derdhen lumenjtë më të mëdhenj të Azisë janë: **Oqeani i Ngrirë i Veriut, Oqeani i Qetë, Oqeani Indian dhe Deti Mesdhe, Liqeni Kaspik** dhe zona të tjera jorrijedhëse

Zona pellgore e Oqeanit të Ngrirë të Veriut

Në zonën pellgore të **Oqeanit të Ngrirë të Veriut** nga Azia bëjnë pjesë lumenjtë: **Ob** me rrjedhën Irtish, **Enisej** me rrjedhën **Tunguska e Poshtme, Lena, Indigirka dhe Kolima**. Karakterizohen me territore të mëdha pellgore. Kjo zonë pellgore është më e përhapur në Azi. Lumenjtë rrjedhin nëpër ultësira të gjera, janë të ngadalshëm dhe me plotë ujë. Gjatë periudhës së verës janë të lundrueshëm, ndërsa gjatë dimrit ngrijnë në rajonet më veriore.

Zona pellgore e Oqeanit të Qetë

Në zonën pellgore të Oqeanit të Qetë, derdhen lumenjtë **Amur, Huang He, Çang Xhijang/Jangce Kjang, Sinkjakng** etj. Karakterizohen me gjatësi të madhe, hapësirë të madhe pellgore dhe janë plotë me ujë. Janë të lundrueshëm në distanca të mëdha kundër rrjedhëse, nuk ngrijnë, por duke qenë se vijnë nga rajonet më të dalluara malore dhe për shkak të monsuneve, në rrjedhat e poshtme, shpeshherë dalin nga shtrati dhe vërshojnë tokën.

Zona pellgore e Oqeanit Indian

Në zonën pellgore të Oqeanit Indian, kryesisht, derdhen lumenjtë nga Azia Jugore. Më të njohura janë lumenjtë: **Mekong, Salvin, Irvadi,**

- A di ndonjë lumë në Azi?
- Për çfarë shfrytëzohen lumenjtë?
- A ke dëgjuar për Liqenin Kaspik? Çfarë është – det apo liqen?

TERMA

- **LIQEN** – thellësi në tokë e mbushur me ujë dhe nuk është në lidhje të drejtpërdrejt me detin.
- **LUMË** – sasia e ujit e cila nga burimi drejt derdhjes në det, liqen ose lumin më të madh lëviz nëpër shtratin e lumit mbi sipërfaqen e Tokës.
- **PELLG LUMOR** – sipërfaqja nga e cila një lumë përmes rrjedhave të tij e mbledh ujin. Pellgjet lumore mes veti janë të ndara me ujëndarëse.
- **PELLG** – territori nga i cili rrjedh uji drejt ndonjë lumi, liqeni apo deti. Ekzistojnë pellg lumor, pellg liqenor dhe pellg detar (oqeanik).

Huang He (Lumi i Verdhë)

Brahmaputra, Gang, Ind etj. Duke rrjedhur nga Himalajet e ngrira dhe për shkak të monsuneve, janë plot me ujë, veçanërisht në periudhën e verës. Përkundrejt këtyre, lumenjtë në **Azinë Jugperëndimore** janë të vegjël me sasi të vogël uji. Më të rëndësishëm janë **Tigri dhe Eufirati** që para rrjedhës në Gjirin Persik formojnë lumin **Shat el Arab**. Ato rrjedhin nëpër Ultësirën e Mesopotamisë dhe janë lugina më të kalueshme në pjesët qendrore të Azisë Jugperëndimore.

Zona pellgore e Deti Mesdhe

Një pjesë e vogël e sistemit lumor të Azisë derdhet në Detin Mesdhe. Kryesisht bëhet fjalë për lumenjtë e Gadishullit të Azisë së Vogël. Të tilla janë **Kizilirmak (Lumi i Kuq)**, **Sakarija**, **Jeshilrmak (Lumi i Gjelbër)** që derdhen në Detin e Zi dhe **Xhejhan** dhe **Sejhan**, që derdhen drejtpërdrejt në Detin Mesdhe.

Zona pellgore e Liqeni Kaspik

Për Azinë karakteristike është se pothuajse një e treta e kontinentit (nga Liqeni Kaspik deri te Kina Qendrore) është **e mbyllur, zonë e parrjedhshme**, ku uji derdhet në liqene ose humbet nëpër rajonet shkretinore. Ky pellg i brendshëm, edhe pse i madh sipas hapësirës, ka vetëm disa lumenj më kryesorë, siç janë **Amu Darja, Sir-Darja dhe Çu**, që derdhen në Liqenin e Aralit dhe lumi **Tarim** që humbet në shkretëtirën Takla Makan.

Pjesa më e madhe e zonës (me përjashtim të pellgut të lumit Vollga në pjesën evropiane që derdhet në Liqenin Kaspik) është e varfër me ujë, me sasi të vogla të reshjeve të shiut, për shkak të prezencës të shkretëtirave.

Lumenjtë në Azi janë shumë të rëndësishëm si **burim kryesor i ujit për ekzistencë në pjesët shkretinore dhe gjysmëshkretinore, për lundrim** në vendet ku nuk është i zhvilluar trafiku, për vaditjen e tokave bujqësore nga të cilat duhet të ushqehet popullsia e dendur në Azinë Lindore dhe Jugore, si dhe për prodhim të energjisë elektrike.

Territoret e shpërndara pellgore të disa lumenjve, mundësojnë mbledhjen e sasisë së ujit me shumë mbushje të ujit, kështu që ato shpesh derdhen në rrjedhat e tyre të poshtme.

KANALET

Në Azi janë ndërtuar disa kanale artificiale mes të cilave më të mëdhenj janë: Kanali i Madh në Kinë, Kanali Karakum në Turkmenistan, Bangkok në Tajlandë e tjera.

LIQENET

Liqenet natyrore

Në Azi gjendet një numër i madh liqenesh. Më të shumtë janë në pjesën qendrore të Azisë dhe janë basene që **i mbledhin ujërat nga pellgu i brendshëm (jorredhës) në Azi**. Një pjesë e madhe e liqeneve janë të kripura, prandaj disa prej tyre për shkak të madhësisë dhe ujit të kripur barazohen me detet. Të tillë janë për shembull, **Liqeni Kaspik** (i cili për shkak të madhësisë shpesh quhet det) dhe **Deti i Vdekur**. Liqenet më të njohura në Azi janë: **Liqeni Kaspik, Liqeni Aral, Liqeni i Bajkalit, Liqeni i Balkashit**, liqenet **Tuz, Van, Urmija, Derjaç, Nemek** dhe një numër i madh i liqeneve glaciale në Himalaje dhe në Rrafshnaltën e Tibetit.

Lumi	Gjatësia (km)
Çang Cijang (Jangcengkjang)	6 300
Enisej	5 539
Huang He (Lumi i Verdhë)	5 464
Ob-Irtish	5 410
Mekong	4 909
Amur	4 444
Lena	4 400
Brahmaputra	3 848
Ind	3 180
Gang	2 525

PYETJE

- Cilat lumenj janë më të njohura në pellgun e zonës së mbyllur në Azi?
- Cilat lumenj derdhen në Oqeanin Arktik?
- Cilët lumenj derdhen në Oqeanin e Qetë?
- Cilët lumenj derdhen në Oqeanin Indian?
- Numëro funksionet e tjera të lumenjve në Azi!
- Cilat janë liqenet më të mëdha në Azi?
- Sipas shijes si është uji në Liqenin Kaspik dhe në Detin e Vdekur?
- Cilat lumenj derdhen në Liqenin Kaspik?
- Përshkruaje Liqenin e Bajkalit!
- Çfarë është karakteristike për Liqenin Aral?
- Çfarë është Deti i Vdekur – liqe apo det? Trego diçka për Detin e Vdekur!

Liqni Kaspik është më i madhi në botë. Qëndron 28 m nën nivelin e detit dhe paraqet depresion. Gjendet në kufirin mes Azisë dhe Evropës. Prek territoret e: Rusisë, Kazakistanit, Turkmenistanit, Iranit dhe Azerbajxhanit. I takon grupit të liqeneve tektonike. Shtrihet në drejtim veri - jug, me gjatësi rreth 1 200 km dhe gjerësi prej 300 km dhe ka thellësi prej 995 m. Ka sipërfaqe rreth 370 000 km². Në të derdhen lumenjtë **Vollga, Urali, Kuma, Tereku** etj. Ka rëndësi të madhe për ekonominë dhe qarkullimin. Nëpërmjet tij bëhet transporti i naftës, drurit, pambukut etj. Portet kryesore janë: Baku, Astrahanji, Enzeli, Rashti etj. Përmes Astrahanit dhe Vollgës me kanale lidhet me Detin Mesdhe dhe Detin Baltik.

Liqeni Kaspik

Liqeni i Bajkalit është më i thellë në botë (1 620 m) dhe paraqet kriptodepresion. Gjendet në Rusi në pjesët jugore të Siberisë. Ka formë të zgjatur me 626 km gjatësi dhe gjerësi më të madhe prej 79 km. Ka sipërfaqe rreth 31 500 km². Shtrihet në gropë tektonike. Është i rrethuar me male të larta deri në 2 000 m. Ka më shumë se 300 rrjedha dhe nga ai rrjedh vetëm lumi Angara. Paraqet rezervuar të ujit të pastër, të ëmbël. Ka botë specifike të rreth 1 800 llojeve të bimeve dhe të kafshëve nga të cilat tre të katërtat janë endemike.

Liqeni i Bajkalit

Liqeni Aral gjendet në Kazakistan dhe Uzbekistan, në Ultësirën e Turanit. Shtrihet në 53 m lartësi mbidetare. Ka sipërfaqe prej 66 500 km², ndërsa thellësi prej 68 m. Në të derdhen lumenjtë **Amu Darja** dhe **Sir Darja**. Bën pjesë në liqenet tektonike. Në verë temperatura e ujit arrijnë deri në 30 °C, ndërsa në dimër paraqiten akullnaja. Liqeni Aral shërben për lundrim dhe peshkim, portet kryesore janë Munjak dhe Aralsk. Sipërfaqja e tij vazhdimisht ulet për shkak të furnizimit të pamjaftueshme me ujë, për shkak të avullimit të ujit dhe përdorimit për vadije.

Liqeni Aral - ndryshime të nivelit të liqenit

Deti i Vdekur është liqen reliket dhe gjendet në kufirin mes Izraelit dhe Jordanisë. Furnizohet me ujë nga lumi Jordan dhe e humb ujin me avullim. Niveli i tij është 392 m nën nivelin e Detit Mesdhe dhe paraqet depresion. Kripshmëria e tij është 260 përmijë prandaj në të nuk ka gjallesa. I gjatë është 72 km, i gjerë 15 km. Ka sipërfaqe prej 984 km². Posedon lëndë kryesore për industrinë kimike.

Deti i Vdekur

- Sipas pellgjeve, në hartë të Azisë identifikoj lumenjtë që të shikosh nga burorja, si rrjedhin dhe ku derdhen.
- Në hartën e Azisë përpiku t'i gjej liqenet më kryesore dhe të identifikosh cilat lumenj derdhen ose rrjedhin nga ato.

- Çfarë janë pasuritë natyrore?
- Përse janë të rëndësishme pasuritë natyrore?

- Sipas tekstit në libër, përpiku t'i gjejsh lokacionet dhe shpërndarjen e pasurive natyrore në Azi, për të krijuar përshtypjen tëndë për to.

37.

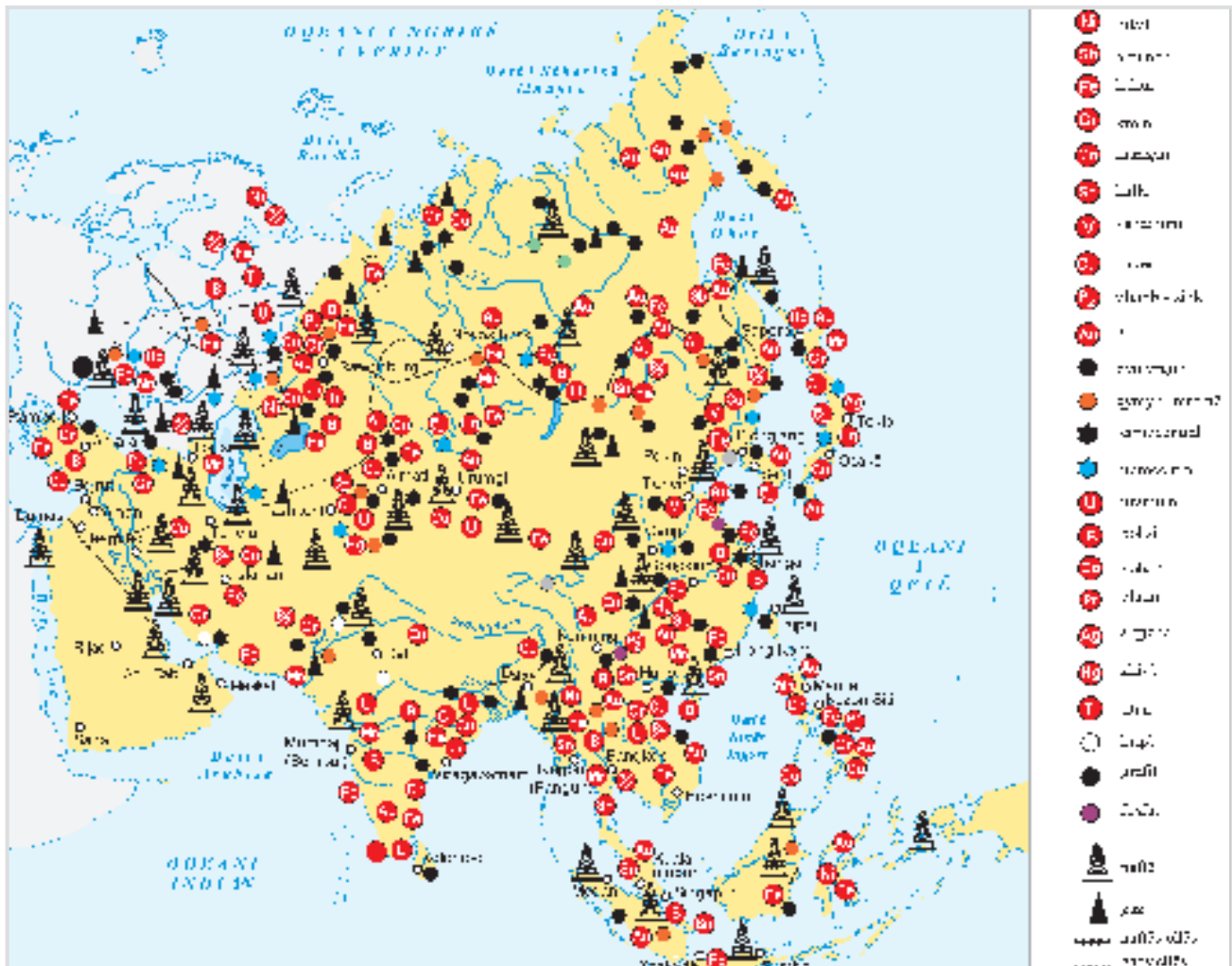
PASURITË NATYRORE NË AZI

Pasuritë natyrore në territorin e Azisë janë të mëdha dhe të llojllojshme. Mirëpo, për shkak të kushteve dhe dallimeve të mëdha hapësinore (territore të paqasshme malore, shkretëtira të mëdha, kushte klimatike të ftohta) ende nuk janë të hulumtuara.

Më të rëndësishme janë **vendburimet e naftës, qymyrit, gazit tokësor dhe xehet e hekurit; ka hapësira të mëdha me pyje, potencial hidroenergjetik, hapësira bujqësore etj.**

Nafta si karburant i lëngshëm është një nga pasuritë natyrore më të rëndësishme në Azi. Fushat më të mëdha të naftës gjenden në Azinë Jugperëndimore, më saktësisht në **Arabinë Saudite, Ultësirën e Mesopotamisë, rreth Kaukazit, Liqenit Kaspik, Ultësirën e Turanit dhe Ultësirën e madhe Perëndimore të Siberisë, Mianmar dhe Indonezi.**

Gazi tokësor si pasuri kryesore natyrore gjendet në pjesët veriore të Siberisë, Ultësirës Perëndimore të Siberisë.

Pasuritë natyrore të Azisë

TERMA

Qymyri si karburant i ngurtë mineral më së shumti gjendet në pjesët qendrore të Siberisë, në pjesët lindore të **Kinë**s dhe në **Indi**.

Nga lëndët e para metalike më së shumti ka: **hekur** në Rusi dhe në Kinë, **kallaj** në Malajzi dhe në Indonezi, **volfram** në Kinë dhe Mianmar etj.

Pyjet në Azi përfshijnë rreth 30 % të territorit dhe përfaqësojnë pasuri të mëdha natyrore, por me qasje të vështirë për eksplorim. A di dikush të sqarojë përse?

Pasuri e veçantë natyrore janë **sipërfaqet bujqësore të punueshme** të cilat përfshijnë rreth 20 % të sipërfaqes së kontinentit. Ato janë baza ku kultivohet gruri, orizi, çaji, kauçuku, erëza, kërpi dhe kultura tjera bujqësore. Azia është prodhuesi më i madh i këtyre kulturave në botë.

Pasuri e veçantë natyrore është edhe **potenciali hidroenergjetik** me të cilin disponojnë rrjedhat e lumenjve që lëshohen vrullshëm nga malet e larta. Ai është shumë i rëndësishëm sepse bëhet fjalë për lumenj të mëdhenj, të gjatë dhe plot me ujë në të cilat janë ndërtuar dhe ndërtohen një numër i madh hidrocentralesh. Në lumenjtë **janë ndërtuar një numër i madh i akumulacioneve artificiale** që përveç prodhimit të energjisë elektrike shfrytëzohen edhe për vaditje të sipërfaqeve bujqësore. Në këtë mënyrë sigurohet ushqim për popullsinë e dendur në territorin e Azisë Jugore, Juglindore dhe Lindore.

Pasuritë natyrore në Azi plotësohen edhe me **shfrytëzimin e deteve dhe oqeanëve** për trafik të ngarkuar dhe transport të mallrave dhe si zona të pasura për peshkim.

- **DIAMANT** – mineral, gur i çmuar me qymyr të pastër kristal. Në sasi të vogël mund të përmbajë hekur, mangan ose elemente tjera që i japin ngjyrë të kuqërremtë, të gjelbër, të kaltër dhe ngjyrë të verdhë.
- **GAZ TOKËSOR** – karburant në formë gazi që gjendet në brendësinë e tokës, përdoret si karburant efikas për nevoja të ndryshme të njeriut.
- **NAFTË** – karburant i lëngshëm mineral. Gjendet në shkëmbinj sedimental. Rëndësi të madhe ka për zbulimin e motorit me djegie të brendshme. Përdoret për prodhimin e benzinës, gazit, vajrave motorike, parfumeve etj.

Rajon peshkimi

Fusha e naftës

Fusha e orizit, Tajlanda

Gërmimi i qymyrit

MBAJ MEND

- Azia është e pasur me pasuri të llojllojshme natyrore, siç janë: nafta, gazi tokësor, qymyri, hekuri, kallaji, volframi, pyjet, sipërfaqet e punueshme, potenciali hidroenergjetik, rajonet e mëdha për peshkim.

PYETJE

- Si janë pasuritë natyrore në Azi?
- Me cilat pasuri natyrore disponon Azia?
- Në cilat terriore të Azisë ka naftë?
- Ku ka rezerva më të mëdha të gazit tokësor?
- Ku ka qymyr?
- Ku ka hekur, kallaj dhe volfram?
- Pse pyjet janë pasuri e madhe natyrore?
- Pse sipërfaqet e punueshme paraqesin pasuri natyrore?

KARAKTERISTIKAT SOCIO-GJEOGRAFIKE TË AZISË

38.

POPULLSIA NË AZI

NUMRI I POPULLSISË

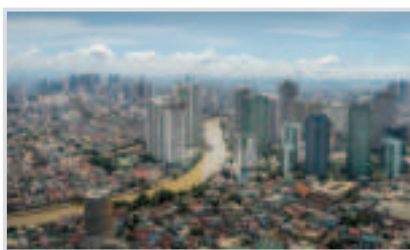
Azia është kontinenti më i banuar në Botë. Në të jeton **më shumë se gjysma e popullsisë botërore**, më saktësisht rreth 5 miliardë njerëz (sipas të dhënave të vitit 2025). Numri i popullsisë në Azi nga viti 1950 kur ka pasur 1.4 miliardë, është rritur në rreth 3,7 miliardë në vitin 2000, ndërsa në vitin 2025 deri në **4,8 miliardë**.

DENDËSIA E POPULLSISË

Për shkak të kushteve natyrore popullsia në Azi është **e shpërndarë në mënyrë jo të barabartë**. **Dendësia mesatare e popullsisë është rreth 150 b/km²**. Mirëpo, hapësira të mëdha me tundra dhe tajga në veri, stepe dhe shkretëtira në Azinë Qendrore dhe Jugperëndimore dhe male të larta dhe rrafshnaltat, janë pothuajse të pabanaura. Për kundër kësaj, **në rajonet me ultësira** dhe pjesët rreth lumenjve në Kinë, Indi, Gadishullin Indo-Kinez dhe ishujt në Japoni, Filipine dhe Indonezi jeton **rreth 90 % e popullsisë së Asisë**. Në këto territore dendësia e popullsisë është mbi 300 b/ km². Me dendësi më të madhe janë Ultësira Lindore e Kinës dhe Ultësira Gang-bengale në Indi. Në këto territore ka popullsi tejet të dendur, sepse dendësia mbërrin deri në 1000 b/ km². Shtete

Bangoku, Tajlanda

Manila, Filipinet

Mumbai, India

Shangai, Kina

Seul, Korea e Jugut

DETYRË

- Në hartën e Azisë me kufij të shënuar sipas të dhënave për dendësinë e popullsisë formo grupe prej 0 – 20, 20 – 50, 50 – 100, 100 – 300 dhe mbi 300 b/km². Me ngjyra të ndryshme ngjyrosi shtetet të cilat numërohen në grupin konkret!

PYETJE

- Shëno vendet me popullsi më të dendur dhe më të rrallë në Azi!
- Si është e shpërndarë popullsia në Azi?
- Numëro disa qytete milionëshe në Azi!
- Në cilat shtete në Azi shtimi natyror i popullsisë është më i madh?
- Cilat shtete në Azi kanë shtim natyror negativ?
- Sa është dendësia mesatare e popullsisë në Azi?
- Në cilat territore është përqendruar popullsia në Azi?
- Pse një pjesë e madhe e territorit të Azisë është rrallë e banuar ose nuk është e banuar?

më të banuara janë: Bangladeshi, Singapori, Korea e Jugut, ndërsa më pak të banuara janë: Mongolia, Kazakistani, Turkmenistani etj.

SHTIMI NATYROR

Territoret e Ultësirës Lindore të Kinës dhe Ultësirës Gang-bengale karakterizohen me shtim të lartë natyror të popullsisë, i cili ende është mbi 10 përmijë. Por, me shtim natyror më të lartë karakterizohen shtetet: Oman, Katar, Emiratet e Bashkuara Arabe, Irak, Siri, Afganistan, Jemen etj. Shtim negativ i popullsisë vërehet në Japoni, Kinë, Tajvan dhe shtete tjera.

QYTETET MË TË MËDHA

Në këto rajone janë ndërtuar një numër i madh i qyteteve milionëshe. Më të njohura janë: **Pekini, Shangai, Tjanxhini, Vuhani, Çengdu** etj., në Kinë; **Tokio, Jokohama, Osaka, Kobe** etj., në Japoni; **Seuli** në Korenë e Jugut; **Bangkok** në Tajlandë; **Xhakarta** në Indonezi; **Manila** në Filipine; **Daka** në Bangladesh; **Nju Delhi, Mumbai, Kolkata** etj., në Indi; **Karaçi, Lahore**, etj., në Pakistan etj.

Niveli Qyteti	Popullsia në zonën qytetare 000000	Popullsia në zonën urbane më të gjerë në 000000	Shteti
Tokio	~14	~37	Japonia
Xhakarta	~11	~34	Indonezia
Delhi	~18	~32	India
Shangai	~24	~29	Kina
Seuli	~9	~26	Korea e Jugut
Mumbaji	~13	~25	India
Manila	~14	~24	Filipinet
Pekini	~21	~23	Kina
Guangxhou	~15	~22	Kina
Karaçi	~16	~20	Pakistani

Tokio, Japonia

BISEDË

- Sa raca të popujve ka në Botë?
- Ku është e vendosur raca e verdhë e popullsisë?
- Cilat shtete kanë numër më të madh të popullsisë në Botë?

39.

POPUJT DHE RELIGJIONET NË AZI

GRUPET E POPUJVE NË AZI

Azia karakterizohet me më shumë grupe të popujve, siç janë: popujt **indoevropianë**, **turko-altajë**, **sino-tibetianë**, **dravidë**, **austroaziatikë**, **kaukazë**, **uralë** dhe **eskimo-aleutikë**.

Grupi i popujve indoevropian është i vendosur në shtetet jugore dhe veriore të Azisë. Këtu bëjnë pjesë hindusët, pakistanezët, nepalët, bengalezët, persianët, kurdët, pashtunët, taxhirët dhe rusët në Siberi. **Popujt turko-altajë** janë të vendosur në pjesën qendrore dhe jugperëndimore të Azisë. Në këtë grup numërohen turqit, azerbajxhanët, kazasët, uzbekët, kirgizët, turkmenët, tatarët, jakutët, mongolët, buriatët, kalminët, manxhurët, evenkët dhe nanajët.

Popujt sino-tibetian janë të vendosur në Azinë Lindore kryesisht në Kinë. Këtij grupi i takojnë kinezët (han) të cilët përfaqësojnë grupin më të madh etnik në botë, tibetanët dhe burmanët.

Popujt dravidë të cilët kryesisht hasen në Indi. Në to bëjnë pjesë tamilët, telugët, kanadët, malajanët.

Popujt austroaziatikë janë kmerët, vietnamezët, mungët dhe grupe tjera më të vogla.

Popujt austrinezikë janë filipinasit, indonezët dhe malajzianët. Janë të vendosur në Filipine, Indonezi dhe Malajzi.

Popujt kaukaz janë gjeorgjianët, armenët, çeçenët, dagestanezët etj. Janë të vendosur përreth malit Kaukaz.

Popujt e Uralit janë ugrët, nencët, mansët, hantët. Kryesisht gjenden në Siberi.

Popujt eskimo-aleutikë janë çukçët, eskimët, të cilët gjenden në lindjen e largët të Rusisë.

Grupin i popujve altekoaziatikë e përbëjnë koreanët dhe japonezët, që u takojnë familjeve të izoluar gjuhësore.

RELIGJIONET NË AZI

Popullsia në Azi praktikon religjione të ndryshme: **islami**, **hinduizmi**, **budizmi**, **krishterizmi**, **konfuçijanizmi** dhe **daoizmi**, **shintozmi**, **sikizmi**, **judaizmi**, **zoroastrizmi**, **animizmi** dhe **shamanizmi tradicional**.

Religjioni islam është i përhapur në Azinë Jugperëndimore, në shtetet e Azisë Qendrore bashkë me Afganistanin dhe Pakistanin dhe Azinë Juglindore duke përfshirë popullsinë në Bangladesh, në Indonezi dhe pjesërisht në Malajzi. E praktikojnë rreth 1,2 miliardë banorë. Religjioni islam karakterizohet me besimtarë **sunitë** dhe **shiitë**. Shiitët kryesisht janë besimtarët në Iran, ndërsa në shtetet tjera ku dominon religjion islam besimtarët janë sunitë.

Popujt në Azi	Numri i përafërt në milionë	Shtete kryesore për banim
Han kinezët	~1,300	Kina, Tajvani, Singapori
Hindustanët	~900	India, Pakistani, Nepali
Arapët	~450	Arabia Saudite, Iraku, Siria etj.
Bengalët	~300	Bangladeshi, India
Indonezët	~270	Indonezi
Pakistanezët	~240	Pakistani
Japonezët	~125	Japonia
Filipinasit	~110	Filipinet
Perianët	~90	Irani
Turqit	~85	Turqi, Azerbajxhanit
Vietnamezët	~85	Vietnami
Koreanët	~80	Korea e Jugut, Korea e Veriut
Tajlandezët	~70	Tajlanda
Burmanët	~55	Mianmari
Uzbekët	~35	Uzbekistani
Kazakistanezët	~19	Kazakistani

Aja Sofja, Stambolli

Hinduizmi dominon në Azinë Jugore më saktësisht në Indi, Nepal, Butan etj. E praktikojnë rreth 1,1 miliardë banorë nga të cilët 280 popuj në Indi.

Budizmi është religjion kryesor në më shumë vende të Azisë Juglindore, siç janë: Tajlanda, Kina, Japonia, Korea e Jugut, Vietnami, Mianmari, Kamboxha, Laosi, Sri Lanka etj.

Konfuçionizmi dhe daunizmi praktikohen në Kinë, Japoni, Korenë e Jugut dhe Vietnam. Ky religjion fetar i ndjek traditat e budizmit.

Religjioni krishter praktikohet në pjesët veriore të Azisë. Predikohet besimi ortodoks që përfshin territoret e Rusisë, Gjeorgjisë, Armenisë, Kazakistanit dhe besimi katolik në Filipine.

Shintoizmi dhe budizmi me 70 % dominojnë në Japoni.

Religjionet e tjera si: sikizmi, judaizmi, religjionet e përziera si animizmi dhe shamanizmi tradicional etj., janë më pak të përhapura.

Zhvillimi i shkencës dhe teknologjisë dhe niveli i përgjithshëm kulturor i njerëzve ka bërë që një numër i madh i popullsisë të jenë joreligjiozë, gjegjësisht ateistë (njerëz që nuk besojnë në religjion).

Religjioni	Numër i përafërt në milionë	Shtetet kryesore të përhapjes
Islami	~1,100	Indonezia, Pakistani, India, Bangladeshi, Irani, Turqia, Arabia Saudite
Hinduizmi	~1,030	India, Nepali, Bangladeshi
Budizmi	~500	Kina, Japonia, Tajlanda, Vietnami, Mianmari, Sri Lanka
Krishterizmi	~300	Filipinet, Rusia, Libani, Gjeorgjia, Armenia, Kazakistan
Konfuçianizmi, daoizmi, shintoizmi	~250	Kina, Japonia, Korea e Jugut, Vietnami

Tempulli i Hinduizmit Ranganathasvami, India Jugore

Tempulli i Konfuçi në Qufu, Kina

PYETJE

- Cilat territore të Azisë janë të banuara me grupin e popujve indoevropian?
- Cilat religjione janë të përfshira në Azi?
- Cilat religjione mbizotërojnë në Azi?
- Në cilat shtete dhe territore mbizotëron religjioni islam?
- Në cilat shtete dhe territore mbizotëron religjioni krishter?
- Në cilat shtete dhe territore mbizotëron hinduizmi?
- Në cilat shtete dhe territore mbizotëron budizmi dhe konfuçionizmi?

40. SHKENCA DHE KULTURA NË AZI

Teknika e shtypit me blloqe druri

Busulla nga koha antike

Replika e seizmografit nga viti 132 e.s.

Në teritorin e Azisë, gjatë historisë janë realizuar arritje të mëdha shkencore dhe kulturore.

SHKENCA

Azia ka trashëgimi të gjatë dhe të pasur shkencore dhe teknologjike, me një numër të madh të zbulimeve dhe shpikjeve. Nga arritjet dhe shpikjet më të mëdha shkencore janë:

Nga Kina rrjedh përdorimi i **shkrim-leximit dhe teknika e shtypjes** (printimit) qysh para 3 000 vitesh, **krijimi dhe prodhimi** i porcelanit (shekulli VII-VIII p.e.s.), zbulimi i **busullës** – instrumenti më i rëndësishëm për orientim dhe navigim gjatë lëvizjes (veçanërisht në det), **mjekësia tradicionale kineze**, që përfshin akupunkturën, bimët dhe masazhet, **krijimi i mjeteve shpërthyes** (petarda), **alkimia tradicionale kineze dhe zhvillimi i kimisë**, **seizmografi** i parë në vitin 132 të e.s., zbulimi i mëndafshit etj.

Nga India rrjedh **vendosja e zeros dhe sistemit dekad të numrave**, **përparimi në matjen e kohës**, **klasifikimi i yjeve dhe gjatësia e vitit**, **mjekësia tradicionale e Indisë**, janë zhvilluar **teoritë për dritën dhe ligjet e optikës**.

Nga Japonia rrjedh zhvillimi i **inteligjencës artificiale**, **robotikës dhe zhvillimi i televizionit**, zhvillimi i **gjysmëpërçuesve dhe materialeve të përsosura**.

ARTI

Azia është djepi i zhvillimit të arkitekturës, skulpturës, artit figurativ dhe muzikor. Nga Azia rrjedhin ndërtime arkitektonike të ndryshme siç janë: **Muri kinez** në Kinë, mavzolei **Taxh Mahal** në Indi, Tempulli hinduistik **Angkor Vat** në Kamboxhë etj., por edhe **ndërtime arkitektonike moderne** pothuajse në gjithë qytetet e Azisë, veçanërisht në **Japoni, Kinë, Hong Kong, Singapor, Malajzi** etj.

Azia ka shumë artistë të njohur që kanë dhënë kontribut të madh në artin botëror, qoftë në formë tradicionale, qoftë në shprehjet moderne. Më të njohura janë **Hokusai** nga Japonia në artin figurativ; **Rabindranat Tagore** nga India në poezi dhe muzikë; **Aj Vevej** nga Kina në skenografi dhe arkitekturë dhe shumë të tjerë.

Mavzoleu Taxh Mahal në Indi

Tempulli Hinduistik Angkor Vat në Kamboxha

Muri kinez në Kinë

KULTURA

Historia tregon se kulturën në Azi e formojnë një numër i **madh shkrimtarësh, muzicjentësh, artistë të filmit dhe dramës**.

Kultura shpirtërore në vendet e Azisë shihet në numrin e madh të arritjeve në **shkencë, në kulturë dhe në zakonet**. Format tradicionale të shprehjes kulturore shihen përmes **traditave fetare, veçanërisht ceremonitë në qytetet e shenjta**.

Popujt në Azi dallohen për **vlerat karakteristike të artit**, siç janë **kërcimi** (veçanërisht është interesant në Tajland), **muzika** etj.

Në Azi mbahen festivale të shumta me rëndësi botërore. Të tillë janë festivalet: **Dijval** në Indi, **Çengdu Panda** – festivali në Kinë, **Festivali i Singaporit** në Singapor, **Holi festivali** i ngjyrave në Indi, **Festivali i Seulit** i dritës në Korenë e Jugut, **Festivali Tajpei** i luleve në Tajvan etj.

Nga festivalet e filmit më të njohura janë: **festivali ndërkombëtar i filmit në Tokio, Busaj, Shangai, Hong Kong, Mumbaj, Xhajpur, Bangok** etj.

Nga Azia Lindore dhe Juglindore rrjedhin sportet më karakteristike të mundjes, siç është **karateja**, zakonet e **samurajëve, sumo-mundjet** etj. Loja e shahut ka filluar në Indi.

Në pjesët qendrore të Azisë, në zonat me stepe karakteristike është jeta **nomade** dhe **gjysmënomade** e popullsisë me zakone tradicionale.

Kërcim tajlandez

Rabindranat Tagore

Samurai

Jeta nomade

PYETJE

- Cilat zbulime të civilizimit rrjedhin nga Kina?
- Numëro disa ndërtime kulturore-historike në Azi të njohura në botë!
- Cilat janë dhe ku ndodhen vendet e shenjta të religjionit islam?
- Numëro disa sporte mundejsh me origjinë nga territori i Azisë!

41.

NDARJA RAJONALE E AZISË

- Meqenëse Azia është kontinenti i madh, si mund të ndahet në rajone dhe shtete?
- Sipas anëve të botës, si ndahen rajonet e kontinenteve?

- Në bazë të tabelave me shtete në leksion, llogarit me çfarë sipërfaqe disponon secila tërësi rajonale dhe sa është numri i popullsisë. Pastaj, numrin e përgjithshëm të popullsisë pjesëtoje me numrin e përgjithshëm të hapësirës së rajonit dhe sipas dendësive të fituara të popullsisë cakto sa është përhapja e popullsisë. Të dhëna për Rusinë ka në pjesën për Evropën.

Hong Kongu

Madhësia e territorit, tërësitë e përhapura natyrore-geografike (ultësirat, malet, territoret pellgore), veçoritë socio-geografike dhe ekonomike-geografike janë faktorë kryesorë për ndarjen e Azisë. Sipas kësaj, si tërësi të veçanta rajonale ndahen:

- Azia Veriore,
- Azia Lindore,
- Azia Juglindore,
- Azia Jugore,
- Azia Qendrore,
- Azia Jugperëndimore.

AZIA VERIORE

Azia Veriore kryesisht i përfshijnë territoret e pellgut të Oqeanit të Atlantik, nga mali Ural deri te Oqeani i Qetë. Ky territor tërësisht ndodhet në Rusi.

AZIA LINDORE

Në Azinë Lindore, kryesisht numërohen territoret që i takojnë pellgut të Oqeanit të Qetë, përkatësisht hapësirës që kufizohet me malet e larta Himalaje, Pamir, Altaj, Malet Jablanovski. Në Azinë Lindore gjenden territoret e **Kinës, (Hong Kong, Makao) Mongolisë, Koresë së Veriut, Koresë së Jugut, Japonisë dhe Tajvanit.**

Harta politike e Azisë Lindore

SHTETI	KRYEQYTETI	SIPËRFAQJA KM ²	POPULLSIA (OKB, 2025)
JAPONIA	Tokio	377 800	123 753 041
KINA	Bejxhing (Pekin)	9 806 400	1 419 321 278
MONGOLIA	Ulan Bator	1 564 200	3 475 540
RDP e KORESË	Pjongjang	122 760	26 498 823
R. E KORESË	Seul	99 270	51 717 590
TAJVANI	Taipei	35 870	23 213 962

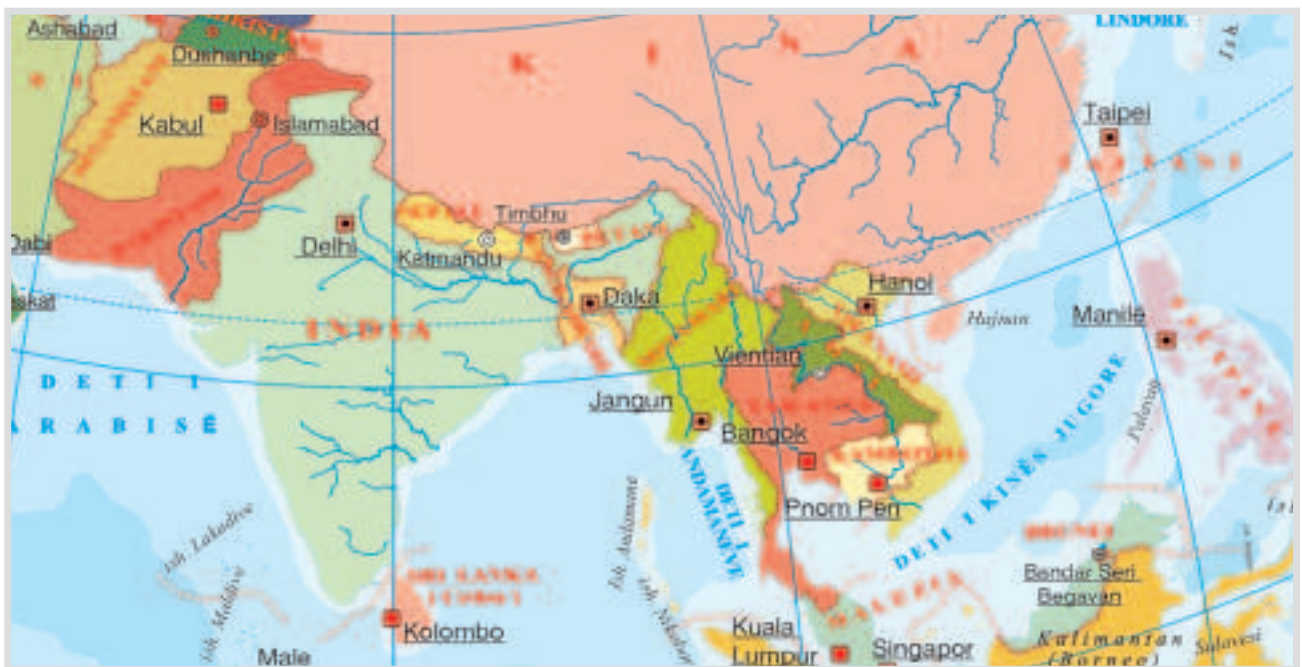
Singapori

AZIA JUGLINDORE

Azinë Juglindore e përbëjnë territoret e Gadishullit Indo-kinëz dhe një numër i madh i ishujve nga të cilët më të mëdhenj janë: Kalimantan/ Borneo, Java, Sumatra, Sulawesi, Mindanao e të tjerë. Këtu gjenden shtetet: **Mianmari, Tajlanda, Laosi, Kamboxha, Vietnami, Malajzia, Singapori, Bruneja, Indonezia, Timori dhe Filipinet.**

SHTETI	KRYEQYTETI	SIPËRFAQJA KM ²	POPULLSIA (OKB, 2025)
BRUNEI	Bandar Seri Begavan	5 765	462 721
VIETNAMI	Hanoi	332 400	100 987 686
INDONEZIA	Khakarta	1 904 500	283 487 931
TIMORI LINDOR	Dili	14 600	1 400 638
KAMBOXHA	Pnom Pen	181 040	17 638 801
LAOSI	Vientiani	236 800	7 769 819
MALAJZIA	Kuala Lumpur	329 760	17 638 801
MIANMARI	Jangoni	676 600	54 500 091
SINGAPORI	Singapori	185	5,832 387
TAJLANDA	Bangkok	513 100	71 668 011
FILIPINET	Manila	300 400	115 843 670

Harta politike e Azisë Jugore dhe pjesë të Azisë Juglindore

Tempulli tradicional Hindu, Bali, Indonezia

Kolombo, Sri Lanka

Astana, Kazakistani

PYETJE

- Cilët janë faktorët kryesorë për ndarjen rajonale të Azisë?
- Në sa rajone më shpesh ndahet Azia?
- Cilat shtete i takojnë Azisë Veriore?
- Cilat shtete i takojnë Azisë Lindore?
- Cilat shtete i takojnë Azisë Juglindore?
- Cilat shtete i takojnë Azisë Jugore?
- Cilat shtete i takojnë Azisë Qendrore?
- Cilat shtete i takojnë Azisë Jugperëndimore?
- Në sa dhe në cilat rajone më shpesh ndahet Azia?
- Cili rajon në Azi është më i madh sipas sipërfaqes dhe cili ka më shumë shtete?

- Përdorni aplikacionin www.purposegames.com që më lehtë të mësoni shtetet sipas rajoneve!

AZIA JUGORE

Azia Jugore përfshin territoret e Gadishullit Indian, i cili në veri kufizohet me kurorën malore të Himalajeve, në perëndim me Malet e Afganistanit, ndërsa në lindje me malin Çin. Në Azinë Jugore gjenden shtetet **India, Pakistani, Nepali, Butani, Bangladeshi, Sri Lanka dhe Maldivet.**

SHTETI	KRYEQYTETI	SIPËRFAQJA KM ²	POPULLSIA (OKB, 2025)
BANGLADESHI	Daka	147 600	173 562 364
BUTANI	Tmbhu	46 700	791 524
INDIA	Nju Delhi	3 287 600	1 450 935 791
MALDIVET	Male	298	527 799
NEPALI	Katmandu	147 200	29 651 054
PAKISTANI	Islamabad	796 100	251 269 164
SRI LANKA	Kolombo	65 610	23 103 565

AZIA QENDRORE

Azia Qendrore, kryesisht identifikohet me territorin e rajonit të parrjedhshëm të Liqenit Kaspik, Aral dhe liqeneve tjera me territoret shkretinore dhe Rrafshnaltën e Tibetit. Në Azinë Qendrore gjenden shtetet: **Kazakistani, Turkmenistani, Uzbekistani, Kirgiztani, Taxhikistani dhe Afganistani.**

SHTETI	KRYEQYTETI	SIPËRFAQJA KM ²	POPULLSIA (OKB, 2025)
AFGANISTANI	Kabul	662 200	42 647 492
KAZAKISTANI	Astana	2 717 300	20 592 571
KIRGIZTANI	Bishkek	198 500	7 186 009
TAXHIKISTANI	Dushanbe	143 100	10 590 927
TRUKMENISTANI	Ashganad	488 100	7 494 498
UZBEKISTANI	Tashkend	447 400	36 361 859

AZIA JUGPERËNDIMORE

Azi Jugperëndimore quhet territori i Azisë që del në Detin Mesdhe, Detin e Zi dhe Detin Arabik. Në këtë territor gjenden shtetet **Turqia, Gjeorgjia, Armenia, Azerbajxhani, Qipro, Libani, Siria, Izraeli, Jordania, Iraku, Irani, Arabia Saudite, Kuvajti, Bahreini, Katari, Emiratet e Bashkuara Arabe (EBA), Omani dhe Jemeni.**

SHTETI	KRYEQYTETI	SIPËRFAQJA KM ²	POPULLSIA (OKB, 2025)
AZERBAJXHANI	Baku	86 600	10 336 577
BAHREINI	Manama	7 109	1 607 049
GJEORGJIA	Tibilisi	69 700	3 807 670
ARMENIA	Erevani	29 800	2 973 840
IZRAELI	Jerusalemi	21 000	9 387 021
IRAKU	Bagdadi	438 300	46 042 015
IRANI	Teherani	1 648 000	91 567 738
JEMENI	Sanë	536 870	40 583 164
JORDANIA	Amani	89 340	11 552 876
KATARI	Doha	11 430	3 048 423
QIPRO	Nikozi	9 251	1,358,282
KUVAJTI	Kuvajti	17 820	4,934,507
LIBANI	Bejruti	10 452	5 805 962
EBA	Abu Dabi	82 900	11 027 129
OMANI	Maskati	212 460	5 281 538
ARABIA SAUDITE	Rijadi	2 149 700	33 962 757
SIRIA	Damasku	185 180	24 672 760
TURQIA	Ankara	780 600	87 473 805

Harta politike e Azisë Qendrore dhe Jugperëndimore

42. KINA

- Cili shtet në Azi konsumon sasi më të mëdha të resurseve natyrore dhe të ushqimit?
- Nga se varet shfrytëzimi i resurseve dhe shpenzimi i ushqimit?
- Me çfarë merret popullsia në Kinë?
- Cilat janë parakushtet që shteti me popullsi më të madhe në botë të bëhet fuqi më e madhe ekonomike botërore?

KINA
9 596 960 KM²
1 419 321 278 B.

Tempulli i qiellit, Pekini

POZITA GJEOGRAFIKE

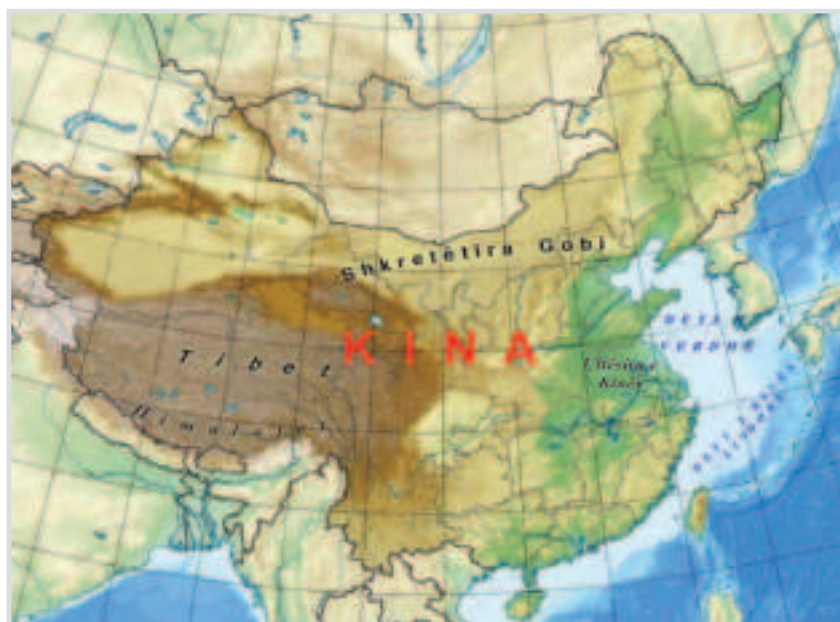
Kina gjendet në Azinë Lindore. Përfshin sipërfaqe prej 9 596 960 km² dhe është shteti i katërt më i madh në botë. Kina ka rreth 1,4 miliardë (1 419 321 278) banorë. Kufizohet me Vietnamin, Laosin, Mianmarin, Indinë, Butanin, Nepalin, Pakistanin, Afganistanin, Taxhikistanin, Kirgiztanin, Kazakistanin, Rusinë, Mongolinë dhe Korenë e Veriut. Në veri, perëndim dhe jug është e rrethuar me male të larta, ndërsa në lindje del në Oqeanin e Qetë. Ka vijë bregdetare rreth 14 500 km. Lidhjet tokësore janë të vështira për shkak se është e rrethuar me male, por përmes Oqeanit të Qetë lidhet me vende të tjera bregdetare dhe mundësohet që Kina të ketë **pozitë të volitshme gjeografike**.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Kina në lindje del në brigjet e Detit të Verdhë, Detit të Kinës Lindore dhe të Kinës Jugore. Vija bregdetare karakterizohet me shumë gjire, mes së cilave më karakteristik është Gjiri Bo Haj. Në këto dete derdhen më shumë lumenj, por më të mëdhenj janë: lumi Huang He, Çang Cijang dhe Shi Cijang, të cilët derdhen në formë të deltave, ndërsa lumenjtë më të vegjël derdhen në formë të estuareve. Ka edhe shumë gadishuj më të mëdhenj janë: Liadong dhe Shandong. Nga ishujt më karakteristik është ishulli Hajnan. Kina ka vijë të gjatë bregdetare në të cilën janë ndërtuar një numër i madh qytetesh, portesh, mes të cilave së i madh është Shanghai, Çingdao dhe Hong Kong.

RELIEVI

Territori i Kinës ka **reliev** të larmishëm. Në pjesën lindore shtrihet Ultësira e Kinës Lindore në të cilën jetojnë rreth 90% e popullsisë dhe gjendet në Rrafshnaltën e Mongolisë. Në perëndim shtrihen kurorat e

Harta fizike e Kinës

larta malore, prej të cilave më të rëndësishme janë Himalajet me majën më të lartë në botë Çomolungma (Mont Everest) 8 848 m, pastaj Tjan Shan, Kunlun, Ciling Shan etj. Në Kinë gjendet Rrafshanlta e Tibetit dhe shkretëtirat Gobi dhe Takla Makan.

KLIMA

Për shkak të territorit të madh që përfshin dhe relievit të larmishëm, Kina ka **lloje klimatike** të ndryshme, nga **tropikale dhe subtropikale** në jug, deri te **mesatare** në veri. Klima në pjesën veriore është **kontinentale**, në pjesët e shkretëtirës është klimë **shkretinore**. Në pjesët bregdetare mbizotëron **klima monsunë**, me shira të dendur në verë dhe dimra të thatë. Këtë e shkaktojnë **tajfunet**, erërat e forta që në verë fryjnë nga Oqeani i Qetë drejt tokës, ndërsa në dimër fryjnë prej tokës kah Oqeani i Qetë. Në pjesët jugore klima është **subtropikale dhe tropikale**, ndërsa në male **malore**.

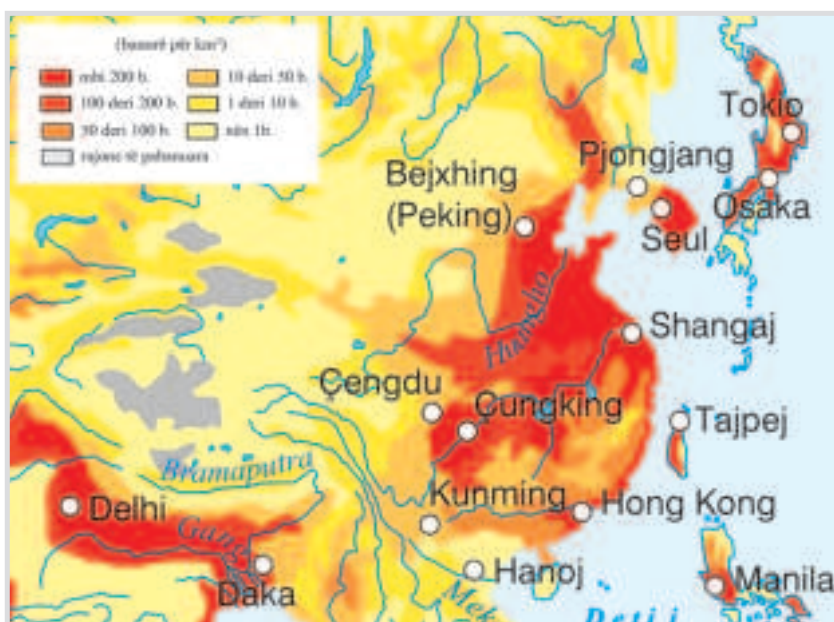
HIDROGRAFIA

Në Kinë ka shumë **lumenj**. Ato u takojnë pellgjeve të brendshme (të parrjedhshme) dhe të jashtme (të rrjedhshme). Më të mëdhenj janë lumenjtë e pellgut të jashtëm Çang Cijang (Jangcekjang lumi më i gjatë në Azi), **Huan He, Amur, Sungari, Shi Cijang**. Derdhen në Oqeanin e Qetë. Pellgu i tyre përfshin 64 % të territorit të Kinës. Lumenjtë e brendshëm përfshijnë 36 % të territorit (kryesisht në pjesët perëndimore të Kinës). Derdhen në liqenet ose humben në shkretëtira dhe kënetat të kripura.

Në Kinë ka edhe shumë **liqene**. Më të njohur janë liqenet **Pojang, Tungting dhe Tajhu** në luginën e Jangcekjangut, **Lop Nur** në shkretëtirën Takla Makan etj.

POPULLSIA

Kina është vendi me numër më të madh të popullsisë me gjithsej 1,4 miliardë banorë. Pjesa më e madhe e popullsisë jeton në Kinën Lindore. Mbi 95 % janë kinezë, ndërsa pjesën tjetër prej rreth 95 e përbëjnë

Dendësia e popullsisë në Azinë Lindore

Takla Makan

Çungkingu

Detal nga Pekini

HULUMTO DHE MËSO

- Hulumto për pasojat pozitive dhe negative të zhvillimit të shpejtë ekonomik në Kinë!
- Aktivitete: (kuriozitete) hulumto për murin e madh kinez, çajin, mëndafshin, për zbulimet e mëdha: letra, shtypi, baruti, busulla, porcelani, për qytetet e mëdha moderne, Bejxhin/Pekin, Shanghai, për Manxhurinë, rajoni më i vjetër industrial, hekurudhën më të lartë „treni qiellor“...

Pjesa antike, Shanghai

kombësi të tjera. Pothuajse gjysma e popullsisë jeton në qytetet. Kryeqytet është **Pekini**, ndërsa qytet më i madh është **Shangai** me rreth 29 milionë banorë. Qytete tjera më të mëdha janë **Vuhani**, **Çengdu**, **Tjencini**, **Çunkingu**, **Çangçou** etj. Kina ka më shumë se 160 qytete milionëshe. Gjuha kineze ka variante të ndryshme, por si gjuhë zyrtare është pranuar kinezishtja mandarine.

RESURSET NATYRORE

Kina disponon me pasuri të ndryshme natyrore, veçanërisht me **hekur, zhivë, kallaj, volfram, antimon, mangan, molibden, vanadium, magnetit, alumini, plumb, zink, uran** etj. Nga karburantet energjetike disponon me rezerva të mëdha të **qymyrit, naftës dhe gazit tokësor**. Disponon me kapacitete të mëdha të energjisë së ujit, kështu që ka bazë për zhvillim të madh të të gjitha degëve industriale.

Resurset natyrore plotësohen me rajonet e peshkimit në Detin e Verdhë, Detin Lindor të Kinës dhe Detin Jugor të Kinës. **Peshkimi** në Kinë ka traditë të gjatë dhe është shumë i rëndësishëm për ushqim.

Investimi në **shkencë dhe teknologji** është shtylla kryesore e Kinës moderne, kështu që Kina u bë një nga fuqitë udhëheqëse botërore teknologjike.

QENDRAT TURISTIKE

Kinën, për shkak të ndryshme e vizitojnë një numër i madh turistësh. Në mes qendrave më të vizituara turistike janë qytetet: **Pekini, Nankingu, Hong Kongu dhe Shangai**. Atraksione turistike më të rëndësishme janë **Muri i madh Kinez, Qyteti i Ndalar, Ushtria Terakote, qyteti Hong Kong** etj.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Kina është republikë popullore socialiste**.

Pasuritë natyrore në Kinë

PYETJE

- Cilat janë veçoritë natyrore të Kinës?
- Kush e përbën popullsinë në Kinë?
- Cilat janë resurset natyrore në Kinë?
- Cilat janë shkaqet e zhvillimit të shpejtë ekonomik?
- Çfarë vendi është Kina sipas zhvillimit ekonomik?
- Cila kulturë bujqësore është kryesore për prodhimin bujqësor?
- Numëro qytetet më të zhvilluara dhe më kryesore në Kinë!

POZITA GJEOGRAFIKE

India gjendet në Gadishullin Indian në Azinë Jugore. Përfshin sipërfaqe prej 3 287 600 km². India në jugperëndim ka dalje në Detin Arabik, në jug gadishulli është i rrethuar me Oqeanin Indian, ndërsa në juglindje ka dalje në Gjirin e Bengalit. Në perëndim kufizohet me Pakistanin, në veri me Kinën, Nepalin dhe Butanin dhe në lindje me Bangladeshin dhe Mianmarin. Ka **pozitë të volitshme gjeografike**, sepse është e hapur për komunikim drejt Afrikës përmes Detit të Kuq dhe Kanalit të Suezit drejt Evropës, ndërsa përmes Ngushticës së Malajeve drejt Azisë Lindore.

PËRTHYERJA BREGDETARE

India ka vijë të gjatë bregdetare, por është relativisht më pak e përrthyer. Dallohen vetëm Gjiri **Keç**, **Kambei**, **Gjiri i Manarit** dhe **Gjiri i madh i Bengalit**. Në jug janë ishujt **Shri Lanka** dhe **Maldivet**. Vija bregdetare e Indisë shtrihet në rreth 7 500 km, me çka mundësohet komunikim i mirë me tjera vende. Në rajonet bregdetare janë vendosur një numër i madh qytetesh dhe portesh mes së cilave janë edhe qytetet e mëdha **Mumbaj**, **Kalkuta** dhe **Çenaj**.

RELIEVI

India dallohet me karakteristika të llojllojshme natyrore-gjeografike. Pjesën veriore dhe verilindore të vendit e përbëjnë malet **Himalaje**, me majën më të lartë mbi 7 000 m. Rrëzë Himalajeve shtrihen **Ultësira e Hindustanit** dhe **e Bengalit**. Në jug të këtyre ultësirave shtrihet Rrafshanlta Dekan. Përgjatë brigjeve perëndimore të Indisë ngrihen malet Gatet Perëndimore. Në pjesën veriperëndimore të Indisë gjendet shkretëtira Tar.

BISEDE

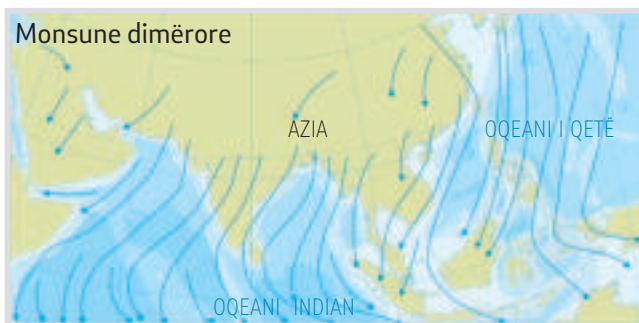
- Çfarë di për popullin në Indi?
- A e di se ku është dendësia më e madhe e banimit në Indi?
- Nga se varet numri i madh i popullsisë?

INDIA

3 287 600 KM²

1 450 935 791 B.

Kalaje e kuqe, Delhi

Porta e Indisë, Mumbai

Lumi	Gjatësia (km)
Gang	2 525
Brahmaputra	2 900
Jamuna	1 376
Godavari	1 465
Krishna	1 400
Narbada	1 312
Mahanadi	858
Kaveri	800

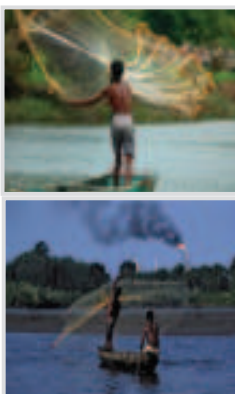
India - dendësia e popullsisë

KLIMA

India ka **klime të llojloshme**, për shkak të madhësisë së territorit dhe pozitës gjeografike. Në Indi paraqiten disa lloje klimatike, siç janë: **klima me lagështi tropikale-monsune** në bregun perëndimor dhe territoret verilindore me temperatura të larta (25 – 35 °C) dhe me reshje të dendura shiu mbi 2 000 mm; **klima tropikale e thatë - shkretinore dhe stepike** me temperatura shumë të larta (40 – 50 °C) dhe reshje shiu me mbi 500 mm në vjet në Indinë Perëndimore; **klima me lagështi subtropikale –mesatare** me vera të ngrohta (30 – 40 °C) dhe dimra të ftohtë (5 – 15 °C) dhe reshje mesatare të shiut në Indinë Veriore; **klima malore (Aline)** në Himalaje me temperatura të ulëta dhe **klima tropikale me lagështi – e thatë – klima savane** në Indinë Qendrore dhe Jugore me temperatura gjatë vitit (25 – 35 °C) me reshje të dendura shiu në verë dhe vjeshtë dhe reshje më të pakta shiu në dimër dhe vjeshtë.

HIDROGRAFIA

India ka rrjet të **zhvilluar hidrografik**, i përbërë nga lumenj të mëdhenj, liqene dhe ujëra nëntokësore. Lumenjtë janë resursi kryesor ujqor dhe luajnë rol të rëndësishëm për bujqësinë energjetikën dhe furnizimin me ujë. Lumenjtë në Indi ndahen në lumenjtë e **Himalajeve**, ku bëjnë pjesë lumenjtë **Gang, Jamuna dhe Brahmatara** dhe lumenjtë **Dekane** ku bëjnë pjesë lumenjtë **Godavari, Krishna, Nabrada dhe Kaveri**. Lumenjtë, veçanërisht ato që burojnë nga Himalajet kanë potencial të madh hidroenergjetik dhe **shfrytëzohen për ndërtimin e akumulimeve artificiale dhe hidrocentraleve**.

Lumenjtë në Indi

Në Indi ka shumë liqene, por më të njohura janë **Çilka, Dal dhe Sambar**.

Në hidrografinë e Indisë rëndësi të madhe kanë Deti Aral, Gjiri i Bengalit dhe Oqeani Indian.

Në hidrografinë e Indisë sfidë kryesore janë **përmytjet** në pjesën verilindore dhe **thatësitrat** në pjesën jugperëndimore të vendit.

POPULLSIA

Në Indi jetojnë rreth 1,5 miliardë banorë. Paraqet shtet me numër më të madh dhe më të dendur të popullsisë në botë. Kryeqitet i shtetit është **Nju Delhi** dhe si qytete më të rëndësishme dallohen **Mumbaj, Bangalor, Hajdebarad, Çenaj, Kalkuta, Ahmetabad, Kanpur, Çajpur** etj.

Mendohet se në Indi në vitin 2025 ka mbi 65 qytete milionëshe. Numri i tyre vështirë caktohet, sepse një numër i madh i popullsisë jetojnë në vende të vobekta dhe nuk janë të evidentuar.

RESURSET NATYRORE

India disponon me pasuri të mëdha xehesh, siç janë: **hekuri, mangani, kromi, volframi, plumbi, bakri, ari, argjendi dhe boksiti**. Vendzbulimet më të mëdha gjenden në Bihar, Orisa dhe Penxhab. Nga lëndët jometalike prodhohet kripa, bariti, feldspati, azbesti, grafiti etj.

India është e pasur me lëndë energjetike: **qymyr, naftë dhe potencial hidroenergjetik**. Disponon edhe me karburante të pasura nukleare, si për shembull: xehet e **toriumit, uranit** etj.

QENDRAT TURISTIKE

India është vend me **histori, kulturë, arkitekturë të pasur dhe bukuri natyrore**. Atraksionet kryesore turistike janë: monumentet kulturore-historike **Taxh Mahal, Kalaja e kuqe** në Delhi, **Kutub Minar** në Delhi, **Qyteti Rozë** në Xhampur, **Varanasi**, qendër fetare dhe shpirtërore në Utar Pradesh; bukuri natyrore në Kashmir; plazhe, ishuj dhe qendra bashkëkohore urbane (Mumbaj, Çenaj etj.).

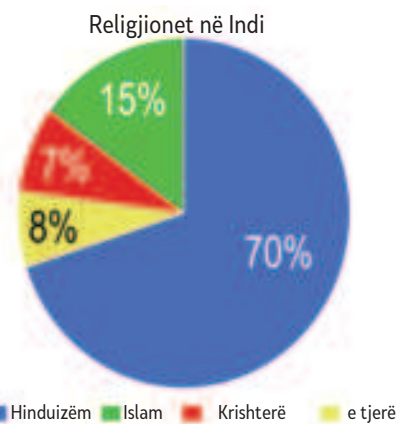
RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **India** politikisht është e rregulluar si shtet **federal dhe parlamentar demokrat**. Në mënyrë administrative është e ndarë në 28 shtete, gjashtë teritore shtetërore dhe në territorin e kryeqytetit Nju Delhi.

PYETJE

- Shënoji dhe sqaroji veçoritë kryesore natyrore të Indisë!
- Cilat pasuri natyrore i posedon India?
- Cilat religjione praktikohen në Gadishullin e Indisë?
- Shëno veçoritë specifike të gjuhës, kulturës dhe traditës së popullit të Indisë!
- Cilat janë problemet më të mëdha me të cilat ballafaqohet popullsia në Indi?
- Çfarë është mënyra kastine e jetësës?

Banorët e Indisë

Mumbaj

- Cili shtet është i njohur si shteti i lindjes së diellit?
- Çfarë është samurai dhe prej ku rrjedh?
- Ku gjendet Japonia?
- Çfarë është Tokio?
- Çfarë është Brezi i zjarhtë?

JAPONIA
377 835 KM²
123 753 041 B.

Tokio, kryeqyteti i Japonisë

- Në hartën gjeografike gjeje territorin e Japonisë dhe shëno sa është i gjatë, cilat ishuj janë më të mëdhenj, ku gjenden qytetet më të mëdha dhe pse klima është e larmishme.

44.

JAPONIA

POZITA GJEOGRAFIKE

Japonia është shtet ishullor në Azinë Lindore. Është e vendosur në pjesën veriperëndimore të Oqeanit të Qetë, rreth brigjeve lindore të Azisë. Përbëhet nga 6 800 ishuj, nga të cilët **ishujt Hokaido, Hongshu, Shikoku dhe Kjusju** përbëjnë territorin kryesor. Japonia është e rrethuar me ujëra dhe nuk ka kufi tokësor. Në perëndim është e ndarë nga Kina, Korea e Jugut, Korea e Veriut dhe Rusia përmes Detit të Japonisë, ndërsa në lindje dhe jug gjendet Oqeani i Qetë.

Japonia përfshin 377 835 km². Ka vijë të përthyer bregdetare.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Japonia është **shtet ishullor** me **bregdet shumë të përthyer**, me numër të madh gadishujsh dhe ishujsh. Gjatësia e përgjithshme e vijës bregdetare është rreth 30 000 km. Bregdeti është me shumë **gjire, morezë të ngushtë dhe shkëmbinj të mprehtë** në disa lokacione.

RELIEVI

Japonia është kryesisht vend malor. Rreth 73 % e territorit janë male. Maja më e lartë është mali Fuxhi me majën Fuxhijama (3 776 m lartësi mbidetare) në ishullin Hongshu. Paraqet një nga simbolet më të njohura natyrore të vendit. Japonia gjendet në lokacionin e ashtuquajtur **Brezi i zjarhtë** dhe prandaj ka numër të madh vullkanesh dhe tërmete të shpeshta.

KLIMA

Japonia shtrihet në drejtimin meridian (në gjatësi prej rreth 3 600 km) dhe prandaj ka klimë të larmishme. Klima në pjesën veriore të ishullit Hokaido është **subarktike**, ndërsa në jug në ishullin Okinava është **subtropikale**. Mbizotëron klima bregdetare, ndërsa në malet më të larta ka **klimë malore**. Karakteristik kryesore e klimës janë shirat monsunë, të cilat i shkaktajnë **tajfunet** (erëra) që fryjnë nga Oqeani i Qetë drejt brigjeve të Japonisë. Shirat monsunë janë dukuri e shpeshtë në muajt e verës dhe të vjeshtës, ndërsa në dimër fryjnë nga toka drejt Japonisë dhe shkaktajnë klimë të thatë dhe më të ftohtë.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë në Japoni kryesisht e përbëjnë hapësirat detare me shumë gjire. Në tokë, në Japoni lumenjtë janë të shkurtër. Lumenjtë më të mëdhenj janë **Shinano** (lumi më i madh në vend) dhe **Tone** i cili është i rëndësishëm për furnizim me ujë dhe hidroenergji. Në Japoni ka shumë liqene të vogla. Më i njohuri është **Liqeni Biva** në ishullin Honshu.

POPULLSIA

Japonia ka rreth 125 milionë **banorë**. Japonia është një nga vendet më të banuara në botë. Dendësia e popullsisë është 340 b/ km². Dendësi të madhe kanë qytetet **Tokio** (me mbi 37 milionë banorë në rajonin më të gjerë), **Jokohama, Nagoja, Kloto, Kobe dhe Osaka** në ishullin Honshu.

Rreth 93 % e popullsisë kryesisht jetojnë në qytete. Karakterizohet me numër të madh banorësh të moshuar. Ka natalitet të ulët.

Japonia është vend homogjen etnik, me mbi **98 % japonezë**. Gjuhë zyrtare është japonishtja. Kultura Japoneze është e lidhur me traditën, disiplinën dhe përparimin teknologjik.

Religjione kryesore janë shintoizmi me rreth 52 % dhe budizmi rreth 35 %.

RESURSET NATYRORE

Japonia karakterizohet me **resurse të vogla natyrore**. Ekonominë e bazon në lëndët e para që i importon nga vende tjera.

VENDET TURISTIKE

Vende më të njohura turistike janë: **Tokio**, kryeqytet i Japonisë dhe një nga metropolet më të mëdha në botë; **Kioto**, kryeqytet i mëparshëm dhe qendër kulturore me tempuj tradicionalë; **Osaka**, e njohur për jetën zbavitëse dhe dinamike; **Hiroshima**, e njohur për parkun memorial dedikuar paqes; **Nara**, kryeqytet i parë i Japonisë i njohur për tempujt antikë; **Mali Fuxhi**, mali më i lartë, simbol i Japonisë; **Hokaido**, destinim për adhuruesit e natyrës dhe sporteve dimërore dhe **Okinava**, parajsë tropikale me plazhe të mrekullueshme.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Japonia është monarki kushtetuese me sistem parlamentar të qeverisjes**. Është i vetmi shtet në botë me mbret si shef simbolik i shtetit.

MËSO MË SHUMË

- Gjatë Luftës së Dytë Botërore në vitin 1945, mbi qytetet Hiroshima dhe Nagasaki në Japoni u hodhën bomba atomike. Në Hiroshima vidqën 140 000 banorë, ndërsa në Nagasaki rreth 70 000 banorë. Të mbijetuarit vuanin nga sëmundjet e rrezatimit, kanceri dhe pasoja gjenetike. Dijeni këtë dhe kujdesuni për paqe mes njerëzve dhe popujve në botë.

Hiroshima

HULUMTO DHE MËSO

- Pse në territorin e Japonisë ka dukuri të shpeshta të tërmeteëve? Çfarë shkaktojnë tërmetet? Çfarë janë cunamet dhe çfarë dëme shkaktojnë?

Kioto, qendra kulturore me tempuj tradicionalë

Detal nga Jokohama

PYETJE

- Sipas territorit çfarë shteti është Japonia?
- Numëro ishujt më të mëdhenj që kryesisht e formojnë territorin e Japonisë!
- Me cilat shtete kufizohet Japonia?
- Sa sipërfaqe dhe sa popullsi ka Japonia?
- Si është relievi dhe cila është maja më e lartë në Japoni?
- Cilat janë llojet klimatike prezente në territorin e Japonisë?
- Pse lumenjtë në Japoni janë relativisht më të shkurtër?
- Numëro qytetet më të mëdha në Japoni!
- Cilat janë vendet më atraktive për turizëm në Japoni?

BISEDË

- A keni dëgjuar për Stambollin? Çfarë është Stambolli dhe ku gjendet?
- Ku gjendet Turqia?
- Çfarë është Ankaraja?
- Cili shtet gjendet në Gadishullin e Azisë së Vogël?

TURQIA
783 562 KM²
87 473 805 B.

Mavzoleu i Kemal Atatürkut

45.

TURQIA

POZITA GJEOGRAFIKE

Turqia gjendet në pjesën jugperëndimore të Azisë (Anadoli) dhe në pjesën juglindore të Evropës (Trakia). Gjendet në Gadishullin e Azisë së Vogël. Pjesa aziatike e Turqisë përfshin 97 %, ndërsa pjesa evropiane 3 % të vendit. Pjesa evropiane është e ndarë nga pjesa aziatike me ngushticat Bosfor, Detit Marmara dhe Dardanelet. Gjendet mes 35° dhe 43° gje.gj.v. dhe 25° dhe 45° gja.gj.l. Kufizohet me **Greqinë dhe Bullgarinë** në veriperëndim, **Gjeorgjinë, Armeninë dhe Iranin** në lindje dhe **Irakun dhe Sirinë** në jug. Përfshin 783 562 km², prej të cilave 755 688 km² janë në Azinë Jugperëndimore dhe 23 764 km² në Evropë. Nëpër Turqi kalon komunikimi kryesor i trafikut mes Evropës dhe Azisë. Prandaj, karakterizohet me **pozitë shumë të volitshme gjeografike**.

PËRTHYERJA BREGDETARE

Turqia është e rrethuar me katër dete: **Detin i Zi** në veri; **Detin Marmara** në pjesën qendrore mes Evropës dhe Azisë; **Detin Egje** në perëndim dhe **Detin Mesdhe** në jug. Ka vijë të gjatë bregdetare rreth 7 200 km.

RELIEVI

Relievi në Turqi është i llojllojshëm, kryesisht malor me rrafshnalta, lugina pjellore dhe rrafshina bregdetare. Rajonet kryesore gjeografike janë: **Rrafshnalta e Anadolisë** në Turqinë Qendrore në lartësi prej 900 – 1 500 m, me male të izoluara dhe lugina të mëdha; **Malet Pontike** me majën Kaçkar 3 937 m në Turqinë Veriore; **Turqia Lindore** është masivi më malor vullkanik në Turqi me majën më të lartë Ararat 5 137 m dhe me shumë liqene; **Malet Torosk (Taurus)** në Turqinë Jugore, me lartësi deri në 3 734 m maja Demirkazik, **Rrafshina bregdetare** si dhe kodra në Turqinë Perëndimore, shumë gjire, gadishuj dhe ishuj.

KLIMA

Për shkak se Turqia del në disa dete, në pjesët bregdetare ka **klimë mesdhetare** me dimra të butë me shira dhe vera të thata, të ngrohta. Në brendësinë e shtetit mbizotëron **klima kontinentale** me dimra të ftohtë dhe vera të nxehta, ndërsa në malet dhe rajonet lindore mbizotëron klima malore me dimra të gjatë dhe me borë.

HIDROGRAFIA

Hidrografinë në Turqi përveç deteve e formojnë edhe një numër lumenjsh dhe liqenesh. Lumenjtë më të mëdhenj në Turqi janë **Eufрати**

Ura e Bosforit

dhe **Tigri**, që rrjedhin drejt Irakut, **Kizilirmak**, lumi më i gjatë në Turqi dhe **Sakaria** që derdhen në Detin e Zi dhe lumenj të tjerë. Turqia ka shumë liqene, por më i madhi është liqeni **Van** (liqeni më i madh i kripur) liqeni **Tuz**, liqenet **Burdur**, **Bejshehir** etj. Hidrografinë në Turqi e përbëjnë edhe shumë gjire të deteve përreth.

POPULLSIA

Turqia ka rreth 85 milionë banorë me rreth 110 b/km². Rajonet më të banuara janë Turqia Perëndimore me qytetet **Stamboll**, **Izmir**, **Bursa** etj., ndërsa më pak e banuar është Anadolia Lindore për shkak të relievit malor dhe klimës së ashpër. Përbërjen etnike e bëjnë turqit me rreth 75 – 80 %, kurdët rreth 15 -20 % dhe pakicat tjera.

Gjuhë zyrtare është turqishtja. Flitet edhe gjuha kurde, arabe dhe gjuhë të tjera.

Popullsia me 99 % praktikon religjionin islam. Në Stamboll ka edhe bashkësi të vogla krishtere dhe hebreje.

Në Turqi mbizotëron **popullsia e re** me moshë rreth **32 vjet**. Rreth 75 % e popullsisë jetojnë në qytete. Qytete më të mëdha janë **Stambolli** me mbi 15 milionë banorë; **Ankaraja**, kryeqytet me rreth 5 milionë banorë; **Izmiri**, **Bursa**, **Antalia** që gjithashtu janë qendra të mëdha industriale dhe turistike.

QENDRAT TURISTIKE

Turizmi është një nga sektorët më kryesor ekonomik, me mbi 50 milionë turistë në vjet. Qendra kryesore turistike janë **Stambolli** (qendër kulturore dhe historike), **Antalia** (turizmi bregdetar), **Kapadokia** (peizazh unik natyror), **Efesi dhe Troja** (lokalitete arkeologjike) dhe shumë të tjerë.

RREGULLIMI SHTETËROR

Sipas rregullimit shtetëror, **Turqia është republikë presidenciale unitare e centralizuar**.

Inserte nga Kapadokia, Turqi

DETYRË

- Në hartën gjeografike gjeje territorin e Turqisë dhe shëno si shtrihet territori, në cilat dete ka dalje dhe me cilat shtete kufizohet!

HULUMTO DHE MËSO

- Sa është territori i Turqisë, sa popullsi ka, ku është e vendosur popullsia dhe gjeji qytetet më të mëdha në shtet!
- Cilat marka të automobilave i prodhon Turqia?

Detal nga Xhamia e kaltër

PYETJE

- Në cilin gadishull gjendet Turqia?
- Sipas territorit, çfarë shteti është Turqia?
- Me cilat shtete kufizohet Turqia?
- Sa është sipërfaqja dhe sa banorë ka Turqia?
- Si është relievi dhe cila është maja më e lartë në Turqi?
- Çfarë lloje klimatike janë prezente në territorin e Turqisë?
- Cilat janë lumenjtë më të mëdhenj në Turqi?
- Numëro qytetet më të mëdha në Turqi!
- Cilat janë vendet më atraktive për turizëm në Turqi?

46.

QENDRAT TURISTIKE NË AZI

- A dini disa vende turistike dhe monumente në Azi?
- Çfarë është Jerusalemi dhe ku gjendet?
- Cila është maja më e lartë në botë dhe pse është e rëndësishme si objekt turistik?

Angkor Vat në Kamboxha

Tempulli Tanah Lot, Bali

Petra, Jordania

Popujt në Azi kanë kulturë dhe traditë mijëvjeçare dhe zhvillim të shpejtë modern tekniko-teknologjik. Prandaj në Azi gjendet një numër i madh i qendrave turistike dhe monumente kulturore-historike. Më të njohura janë: **Stambolli, Kushadasi, Antalia, Kapadokia në Turqi, Jerusalemi, Meka, Medina, Varanasi, Petra, Dubai, Tajlanda, Nepali, Kamboxha, Singapori, Bali, Hong Kongu, Maldivet, Muri i madh Kinez, Mavzoleu Taxh Mahal.**

Qendra më të njohura turistike në Turqi janë: **Stambolli** në Turqi, ku veçohet kisha/xhamia Sh. Sofia, Xhamia e kaltër, Pallati Topkapı, Ngushtica e Bosforit; **Kushadasi** në Turqi me lokalitetin arkeologjik Efes, shtëpinë e Shën Mërisë, plazhet dhe pushimoret e bukura; **Antalia** me hotelet luksoze dhe plazhet me ujë të pastër; **Kapadokia** në Turqi me format madhështore të shkëmbinjve, qytetet nëntokësore, kompleksi i manastirit në Gjereme;

Qendra më të njohura me rëndësi **religjioze-historike:**

Jerusalemi në Izrael me Qytetin e shenjtë me tri religjione, Qytetin e vjetër me murin e lotëve, kishën e varrit të shenjtë etj.;

Meka në Arabinë Saudite, vendi më i shenjtë i islamit, qendër e haxhillëkut, Kaba, tempulli i shenjtë me xhaminë e madhe etj.;

Medina në Arabinë Saudite, vendi i dytë i shenjtë i myslimanëve, Xhamia dhe varri i profetit Muhamed;

Kapadokia në Turqi

Jerusalemi

Varanasi në Indi, qyteti më i shenjtë i hindusëve, lumi Gang etj.;

Petra në Jordani me qytetin shkëmbor antik të nabatëve i njohur si qyteti “rozë”, Al-Kazneh (Thesar) – fasada mbresëlënëse e gravuar në shkëmb etj.;

Qendra më të njohura kulturore-historike janë **Muri Kinez** në Kinë, një nga ndërtimet më të mëdha historike në botë; Qyteti i ndaluar (Pekin) – Pallati i mëparshëm mbretëror me histori të pasur; Ushtria terakote (Sian) me mijëra ushtarë argjilë rojtarë të varrit të mbretit kinez etj.;

Angkor Vat në Kamboxhë – Komplexi më i madh i tempujve në botë, temulli Angkor Tom dhe Bajon me fytyrat e mëdha prej guri të gdhendura në tempuj e tjerë.;

Taxh Mahal është mavzole i ndërtuar në **Agra, Indi**, një nga përmendoret më të njohura dhe më të bukura në botë.

Destinacione më të njohura për turistë me bukuri natyrore dhe relaksuese janë:

Bali, ishull në Indonezi me plazhe (**Kuta, Ubud, Seminiak**) – të njohura për surfim dhe pushim, **tempulli Tanah Lot** - tempull madhështor në shkëmb në oqean. Terasë me peizazhe **nga fushat e orizit**, joga dhe qendra meditimi.

Maldivet me **ishujt e parajsës** – mbi 1 mijë ishuj të koraleve me resorte luksoze, **laguna të cekta dhe ujë të pastër kristalor**, ideale për zhytje dhe peshkim, **restorante nënujore dhe bungalou në ujë** – përvojë unike turistike dhe **festivalet kulturore dhe kërcimet tradicionale të Maldiveve (Bodu Beru)**.

Nepali me **Çomolungma (Monte Everest) 8 848 m** – maja më e lartë në botë, **Katmandu** – qyteti historik me **tempullin e majmunëve, Lumbini** – vendi i lindjes së Budës etj.

Qendrat më të njohura turistike të **arkitekturës moderne dhe luksit** janë:

Dubai në Emiratet e Bashkuara Arabe, me **Burxh Kalifën** – ndërtesa më e lartë në botë, **Ishujt e palmës** – ishuj artificialë në formë të palmës, **Dubai Moll dhe Ski Dubai** – qendra luksoze tregtare dhe zbavitëse etj.

Singapori, me **Marina Bej Send** – hotel ikonik me pishinë në kulm, **Kopshtet afër gjirit** – kopshte futuriste me superpëmë, **ishullin Sentosa** me parqe zbavitëse, akuariume dhe plazhe etj.

Hong Kongu në Kinë me **Viktoria Pik** – pamje panoramike të qytetit, **Avenia e yjeve** – dedikuar industrisë aziatike të filmit, **Diznilendi** dhe **Parku oqeanik** – parqe të njohura tematike etj.

Burxh Kalifa,
Dubai

Ushtria terakote (Sian)

Katmandu, Nepali

DETYRË

- Në hartën gjeografike të Azisë gjeji vendet e qendrave më të rëndësishme turistike dhe monumenteve kulturore-historike!

Maldivet

Marina Bej Sends, Singapori

PYETJE

- Numëro qendrat më të njohura turistike në Azi!
- Cilat janë qendrat turistike dhe monumentet kulturore më të njohura në Turqi?
- Cilat janë qendrat më të njohura me rëndësi religjioze dhe historike në Azi?
- Cilat janë qendrat më të njohura me monumente kulturore-historike në Azi?
- Cilat janë destinacionet më të njohura për turistët me bukuri natyrore për relaksim?
- Numëro qendrat më të njohura turistike të arkitekturës moderne dhe luksit në Azi!
- Numëro monumentet më të njohura kulturore-historike në Kinë!